

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ-TÜRKİYE
İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN AVRUPA
BİRLİĞİ’NE TAM ÜYELİK SÜRECİ VE
ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM ANALİZİ**

Özgür AY

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nazmi ÜSTE

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci ve Uluslararası Siyasal Sistem Analizi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

07/07/2006

Özgür AY

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin
Adı ve Soyadı :
Anabilim Dalı :
Programı :
Tez Konusu :
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Evet

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez mevcut hali ile basılabilir.

Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.

Tezin basımı gerekliliği yoktur.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci ve Uluslararası Siyasal Sistem Analizi

Özgür AY

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Birliği Programı

İki kutuplu sistem döneminde uluslararası siyasal sistem, ABD ve SSCB öncülüğünde oluşmuş olan Batı ve Doğu blokları etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde blok lideri olan ülkeler, kendi bloklarını üzerinde büyük oranda kontrolü sağlayabildiklerinden uluslararası sistemde önemli değişimler yaşanmamıştır. Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte en önemli politikası olarak belirlediği, batılılaşma çerçevesinde Batı Bloğu içinde yer almayı tercih etmiştir.

1990'lı yılların başında iki kutuplu sistemin bitişi ile birlikte uluslararası siyasal sistemde büyük bir değişim sürecine girmiştir. ABD, tek süper güç haline gelmiş ve uluslararası sistemde belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. İki kutuplu sistem sırasında büyük bir ekonomik güç haline gelen AET, Maastricht Anlaşması ile birlikte ismini Avrupa Birliği olarak değiştirmiş ve ekonomik gücünü siyasal gücüne de yansıtabilmek için siyasi bütünleşmeye daha çok önem verir hale gelmiştir. Bu kapsamda ortak bir dış politika ve savunma politikası geliştirme uğraşı içine girmiştir. Üye ülkelerin kendi aralarındaki çıkar farklılıkları, bu yöndeki çabaların şu ana kadar başarılı olmasını engellemiştir.

İki kutuplu sistemin bitmesi ile beraber Türkiye, Avrupa ile bütünleşmesine hız vermeye çalışmıştır. 1987 yılında AET'ye tam üyelik için başvuran Türkiye'ye, 1989 yılında olumsuz cevap verilmiştir. Buna rağmen, Türkiye üyelik hedefinden vazgeçmemiştir. 1995'te Türkiye ile AB arasında gümrük birliği kurulmuştur. 1999'da Türkiye üyeliğe aday ülke olarak kabul edilmiş ve 2004 yılında tam üyelik için görüşmelere başlama kararını elde etmiştir. Son olarak 3 Ekim 2005'te katılım müzakereleri başlamıştır.

ABD'de bu süreç içinde Türkiye'nin AB üyeliğini her zaman desteklemiştir. Ancak ABD'nin bu desteği uluslararası sisteme yöne vermeye yönelik çabalarının sonucudur. Bu çalışmada uluslararası siyasal sistem analiz edilerek, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci ABD-Türkiye ilişkileri bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1)Amerika Birleşik Devletleri, 2)Avrupa Birliği, 3)Türkiye, 4)Uluslararası Siyasal Sistem, 5)Türk-Amerikan İlişkileri

ABSTRACT

Master Thesis

In the Context Of United States of America-Turkey Relations Turkey's Full Membership Process to the European Union and International Political System

Analysis

Özgür AY

Dokuz Eylul University
Institute of Social Sciences
Department of European Union

In the period of bipolar system international political system has shaped around West and East blocs which have formed in the leadership of USA and USSR. In this period, because of the bloc leaders can control their blocs, important changes hasn't happened in the international system. In the frame of the westernization policy, which was determined the most important policy, Turkey preferred to take its part in West Bloc.

With the end of the bipolar system at the beginning of the 90s, international political system entered into a great metamorphosis process. USA has become the only superpower and begin to play diagnostic role. EEC has changed its to EU with the Maastricht Treaty and became to consider more importance political integration for reflecting its economic power to political power. In this scope, it has entered into struggle of developing a common foreign and defence policy. The differences of member states national interests have hindered the efforts on this way until these days.

With the end of the bipolar system, Turkey has tried to rise the momentum of its integration process with Europe. A negative response had been given to Turkey in 1989 after the application of full membership in 1987. In spite of this negative response, Turkey didn't give up the idea of membership. In 1995 a customs union was established between Turkey and EU. In 1999 Turkey has been accepted as candidate for membership and in 2004 Turkey obtained decision of starting of accession talks. Ultimately on 3 October 2005 the accession talks have started.

During this process, USA has always supported Turkey's EU membership. However, the support of the USA directed towards Turkey's membership is a result of its efforts of directing the international system. In this research international political system analyzed and the process of Turkey's full membership to the EU has been examined in the context of USA-Turkey relations.

Key Words: 1)United States of America, 2)European Union, 3)Turkey, 4)International Political System, 5)Turkish-American Relations

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ BAĞLAMIN
TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE TAM ÜYELİK SÜRECİ VE
ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM ANALİZİ**

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	XI

BİRİNCİ BÖLÜM

**İKİ KUTUPLU SİSTEMDE TÜRKİYE’NİN BATIYA
ENTEGRASYON ÇABALARI VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ**

1.1.	II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI BATI BLOĞU ve AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	1
	1.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Temelleri ve ABD	1
	1.1.2. Truman Doktrini	6
	1.1.3. Marshall Planı	10
	1.1.4. NATO	14
1.2.	İKİ KUTUPLU SİSTEMDE AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ	18
	1.2.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu	20
	1.2.2. Batı Avrupa Birliği	22
	1.2.3. Avrupa Ekonomik Topluluğu	23
	1.2.4. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu	27
	1.2.5. Birleşme Anlaşması	28
	1.2.6. Tek Avrupa Senedi	29
1.3.	İKİ KUTUPLU SİSTEMDE TÜRKİYE’NİN BATI BLOĞU’NA ENTEGRASYONU	29
	1.3.1. Türkiye’nin NATO Üyeliği	30
	1.3.2. Türkiye’nin AET’ye Ortak Üyeliği	31
	1.3.3. Türkiye’nin Avrupa Toplulukları’na Tam Üyelik Başvurusu	34
1.4.	İKİ KUTUPLU SİSTEMDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ	36
	1.4.1. ABD ve Türkiye’nin İttifak Kurma Nedenleri	36
	1.4.1.1. Güvenlik İhtiyacı	36
	1.4.1.2. Stratejik Nedenler	36

1.4.1.3. Türkiye'nin Yardım İhtiyacı	37
1.4.1.4. Batılılaşma Politikası	38
1.4.2. U-2 Olayı ve Ekim 1962 Küba Krizi	38
1.4.3. Kıbrıs Sorunu ve ABD ile İlişkiler	39

İKİNCİ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN ŞEKİLLENDİRDİĞİ KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE'NİN AVRUPA'YA ENTEGRASYON SÜRECİ

2.1. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM	43
2.1.1. Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni	43
2.1.2. İki Kutuplu Sistem Sonrası Uluslararası Sistemin Aktörleri	52
2.1.2.1. Amerika Birleşik Devletleri	52
2.1.2.2. Avrupa Birliği	53
2.1.2.3. Uluslararası Sistemde Aktör Olarak Yeni Ortaya Çıkan Devletler	55
2.1.2.3.1. Rusya Federasyonu	55
2.1.2.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti	57
2.1.2.3.3. Hindistan	59
2.1.2.4. Dünya Ticaret Örgütü	60
2.1.2.5. NATO	61
2.1.2.6. Çok Uluslu Şirketler	62
2.2. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI ULUSLARARASI SİSTEMİN YAPISI	63
2.2.1. Doğu Bloğu'nun Yıkılışı ve ABD'nin Tek Süper Güç Olması	63
2.2.2. Soğuk Savaş'ın Ardından Küresel Güvenlik İhtiyacı	68
2.2.3. NATO'nun Yeni Misyonu	73
2.2.4. 11 Eylül Saldırıları ve ABD'nin Afganistan ve Irak Müdahaleleri	82
2.2.5. Büyük Ortadoğu Projesi	91
2.3. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ	94
2.3.1. Maastricht ve Amsterdam Anlaşmaları	95
2.3.2. Nice Anlaşması	99
2.3.3. Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası	100
2.3.4. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası	107
2.3.5. ABD'nin ODGP ve AGSP'ye Bakışı	117

2.4.	İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI TÜRKİYE’NİN AVRUPA’YA ENTEGRASYON SÜRECİ	119
2.4.1.	Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Gümrük Birliğinin Kurulması	119
2.4.2.	1997 Lüksemburg Zirvesi	119
2.4.3.	1999 Helsinki Zirvesi	121
2.4.4.	Nice Zirvesi	122
2.4.5.	2002 Kopenhag Zirvesi	124
2.4.6.	2004 Brüksel Zirvesi	125
2.4.7.	3 Ekim 2005 AB Dışişleri Bakanları Toplantısı	127
2.5.	YAKIN DÖNEMDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ	133
2.5.1.	2003 Irak Savaşı ve ABD ile İlişkiler	133
2.5.2.	Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları	135
2.5.3.	Türkiye’nin AB Üyeliği	137
	SONUÇ	141
	KAYNAKLAR	150

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e	adı geçen eser
a.g.m	adı geçen makale
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASA	Avrupa Savunma Ajansı
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
AT	Avrupa Toplulukları
BAB	Batı Avrupa Birliği
BİO	Barış İçin Ortaklık
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
bkz	bakınız.
BM	Birleşmiş Milletler
BMGG	Birleşik Müşterek Görev Güçleri
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirket
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ed.	Editör
ECA	Ekonomik İşbirliği İdaresi
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Alanı
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
GATT	Genelleştirilmiş Tercihli Ticaret Anlaşması

GOKAP	Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi İle Ortak Bir Gelecek ve İlerleme İçin Ortaklık
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
HAK	Hükümetlerarası Konferans
IMF	Uluslararası Para Fonu
KAİK	Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması rgt
ODGP	Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

1990'lı yılların başında Doğu Bloğu'nun çöküşü ile birlikte iki kutuplu sistemin sona ermesi ile uluslararası siyasal sistem yeniden yapılanmaya başlamıştır. Yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bu dönemde ülkeler bu dönemde gerek dış politikaları gerek ekonomilerini gerekse de savunma stratejilerini yeniden tanımlama yoluna gitmişlerdir.

Bu süreçte uluslararası siyasal sistemin tek süper gücü konumunda kalan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), dahil hemen her ülke bir bocalama dönemi geçirmiştir. Ancak iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasının, şüphesiz ki en çok imkan sunduğu ülke yine ABD olmuştur.

Yeniden yapılanan uluslararası sistemde Almanya'nın tekrar birleşmesi Avrupa bütünleşme sürecini de hızlandırmış ve Avrupa Birliği (AB) uluslararası sistemde yeni bir güç odağı olmayı kendisine hedef olarak seçmiştir. Bu yönde önemli girişimlerde bulunan AB ülkeleri, kıtanın geri kalan kısmındaki Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Balkanlar'da Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan devletler ile yakından ilgilenmeye başlamıştır.

Ancak uluslararası sistemin hızlı bir şekilde değişmesi yeni sorunları da beraberinde getirerek dünyanın pek bölgesinde yeni istikrarsızlıklara yol açmıştır. Bu istikrarsız bölgelerin neredeyse tam ortasında bulunan Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri dış politikasının ilgi odağı olan Avrupa'daki bütünleşme hareketlerine yönelik ilgisinin bir sonucu olarak Avrupa bütünleşmesinde kendisine yer aramaya başlamıştır. Ancak bu yeri 1999 Helsinki Zirvesi'nden önce bulamamıştır. Bu dönemde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya'da yeni oluşan devletlerle ilişkilerini geliştirmeyi denemiş; fakat bu konuda başarısızlığa uğramıştır.

Soğuk Savaş'ın bitişinin, Türkiye'ye stratejik konumunu kaybettirdiği Türkiye'de yaygın kanı halini almıştır. Türkiye gerek Avrupa bütünleşmesine

katılamaması gerekse doğusundaki başarısızlığı sonucunda tek süper güç olan ABD'ye yakınlaşmaya çalışmıştır. ABD'den beklediği karşılığı da görmüştür. Bu çerçevede gelişen ikili ilişkiler, her ne kadar içinde sorunları barındırsa da, Türkiye'nin genel dış politika yönelimi olan Batı'yla yakınlaşmasını sürdürmesini sağlamıştır.

AB ile tam üyelik bağlamında sürdürmeye çalıştığı ilişkilerinde yeterince ilerleme sağlayamayan Türkiye'ye gerekli olan dış destek ABD'den gelmiştir. Türkiye'ye, yeni dünya düzenini şekillendirmeye çalıştığı politikalar çerçevesinde önem veren ABD, AB üyeliği sürecinde Türkiye'ye desteğini sağlamış; sürecin ilerlemesinde önemli rol oynamıştır.

Bu çalışmada uluslararası siyasal sistemin gelişimi içinde ABD ve AB'nin konumları incelenecek; Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesine entegrasyonu ABD ile ilişkileri bağlamında ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİ KUTUPLU SİSTEM DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN BATIYA ENTEGRASYON ÇABALARI VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Batı Bloğu ve Amerika Birleşik Devletleri

Çalışmanın bu bölümünde II. Dünya Savaşı ardından Batı Bloğu, Avrupa’nın yeniden yapılanması ve ABD’nin yeniden yapılanmadaki konumu incelenecektir.

1.1.1. Savaş Sonrası Uluslararası Sisteminin Temelleri ve ABD

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası sistemin temelleri daha savaş sırasında atılmaya başlanmıştı. 1941 yılında Churchill ve Roosevelt tarafından verilen Atlantik Demeci, 1942’de ABD ve İngiltere önderliğinde, sonradan 22 ülkenin daha katıldığı, Birleşmiş Milletler (BM) İttifakı’nın kurulması, 1943’teki Moskova ve Tahran Konferansları, 1944’teki Bretton Woods ve Dumberton Oaks Konferansları ve 1945’teki Yalta Konferansı savaş sonrası uluslararası sisteminin şekillenmesinde önemli rol oynayan gelişmelerdir¹.

Savaş sonrası uluslararası sisteminin oluşumunda belirleyici rol oynayan bu girişimler incelendiğinde üç ülkenin öncülük yaptığı görülmektedir: ABD, İngiltere ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB). Bu üç ülkenin, özellikle 1942 yılında kurulan BM İttifakı ile, savaş sonrasında oluşacak sistemde belirleyici rol oynayacakları açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak İngiltere’nin, savaşın galipleri arasında yer almasına rağmen, savaştan aşırı derecede zayıflamış olarak çıkması bu ülkenin belirleyicilik rolünü büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla savaş sonrası sistemin belirleyiciliğini ABD ve SSCB üstlenmişlerdir; fakat bu çalışmada uluslararası sistem, Batı Bloğu ve ABD açısından ele alınacağından SSCB’nin ve Doğu Bloğu’nun konumuna ayrıntılı olarak değinilmeyecektir.

---

¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, 1998, s. 146-188.

ABD'nin savaşın ardından şekillenecek dünya düzeninde belirleyici, hatta lider, konumda olması ile ilgili planlar daha savaş yıllarında yapılmaya başlanmıştır². ABD'nin savaş sonu sistemi ile ilgili politikası, savaş öncesi durumu da göz önünde bulunduran iki temel varsayıma dayanmıştır³:

1. 1930'ların ekonomik bunalımlarının uzamasının nedeni, yüksek gümrük duvarları ve bölgesel ticaret bloklarıydı. Bu ekonomik yapı, dış ticaretin doğal akışını engellemiş ve sonu II. Dünya Savaşı'na varan çatışmalara yol açmıştır. Yani barış kurulacak ve sürdürülecekse, ithalat ve ihracatın serbestçe akması gerekli ve önemliydi.
2. Öteki endüstri devletleri savaş sırasında büyük güçlükler çekerken, üretimini dört kat arttıran ABD, ekonomik gücünü kullanarak dünya ekonomisine istediği biçimi verecek duruma gelmişti ve vermekte kararlıydı.

II. Dünya Savaşı'nın bitişi ardından, 1945 yılının Eylül ayında, dönemin ABD Dışişleri Bakanı James F. Brynes'in yapmış olduğu şu konuşma ABD'nin yeni dönemde izleyeceği dış politikanın da habercisi niteliğindedir: "Uluslararası politikamız ile iç politikamız birbirinden ayıramaz. Dış ilişkilerimiz, ister istemez, ABD'deki istihdamı etkileyecektir. Yine ister istemez ABD'deki ekonomik canlılık ve depresyon, yeryüzünün öteki ülkeleriyle ilişkilerimizi etkileyecektir... Sürekli bir barış, dışa kapalı bloklar ve ekonomik savaş temelinde kurulamaz... (Liberal bir ticaret sistemi) dünya ticaretinde üstün durumda bulunanlara özel sorumluluklar yüklemektedir. ABD'de bu durumdadır. Yeryüzünün birçok ülkesinde siyasal ve ekonomik ilkelerimiz bu ilkeleri kabul etmeyen ideolojilerle çatışma durumundadır. Kendi ekonomik sorunlarımızı başarılı bir biçimde yönetebildiğimiz ölçüde, yeryüzünün her bölgesinde kendi ilkelerimize taraftar sağlayabiliriz⁴."

---

² Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 1999, s.225.

³ Sander, 1998, s.205.

⁴ y.a.g.e., s. 205-206.

ABD'nin savaş sonrası sistem ile ilgili yukarıda belirtilen varsayımlarından ve Brynes'in konuşmasından da anlaşılacağı üzere ABD, savaş sonrası politikasını kendi liberal değerlerini yayarak dünya üzerinde bir hegemonya kurmak olarak belirlemişti.

ABD, bu politikanın siyasi temelini, savaş sırasında kurulan BM ittifakı ile atmıştır. Savaş sonrasında, dünyanın yeniden düzenleneceği barış konferanslarına katılabilmek için BM İttifakı'na katılmak ve Mihver Devletleri'ne savaş açmak gerekiyordu. Türkiye'de, bu konferansa katılarak BM'nin kurucu üyeleri arasına girebilmek için savaşın sonuna doğru Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmişti⁵. 1944 yılında ABD'nin Dumberton Oaks kasabasında toplanan konferansta, BM'nin kurucu anlaşması üzerinde büyük ölçüde anlaşılmış ve 1945'teki Yalta Konferansı ile kurucu anlaşmanın üzerindeki son pürüzlerde giderilerek o güne kadar kurulan uluslararası örgütlerin en evrenseli olan BM kurulmuştur. Her ne kadar BM'nin bir nevi üst kurulu durumunda olan Güvenlik Konseyi'nde daimi üye olan bütün devletlerin eşit oy hakkı olsa da BM Genel Kurulu'ndaki ülkelerin daha çok ABD yanlısı olmaları nedeniyle bu ülkenin gücü örgütte daha ağır basmaktaydı⁶.

ABD'nin savaş sonrası politikasının ekonomik temelleri, yine savaş sırasında toplanan Bretton Woods Konferansı'nda atmıştı. Bu konferans, Almanya, İtalya ve Japonya dışarıda bırakılarak, 44 ülkenin katılımıyla toplanmıştı. Konferansta, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve kısaca Dünya Bankası (DB) olarak anılacak olan Dünya İmar ve Kalkınma Bankası'nın kurulmasına karar verilmişti. Bu kuruluşlardan IMF'nin görevi, ülkelerin dış ödemeler dengesizlikleri nedeniyle uluslararası ticaretin daralmasını önlemek; DB'nin görevi ise, doğrudan devletlere veya devlet güvencesi altındaki özel kesime uzun vadeli yatırım amaçlı kredi sağlayarak devletlerin ve özel sektörün uluslararası liberal ekonomiye yapısal uyumunu sağlamaktır. ABD, bu kuruluşların sermayelerindeki en büyük paya sahip olması sayesinde her iki kurumu dolayısı ile bu kurumlardan kredi kullanan ülkeleri de kendi istekleri doğrultusunda yönlendirme olanağına kavuştu. Çünkü Bretton

---

⁵ y.a.g.e., s.152.

⁶ y.a.g.e., s.174-176; Baskın Oran., "1945-60 Dönemi Dış Politikası-Dönemin Bilançosu", Baskın Oran (ed.)**Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002a, s. 480-481.

Woods Sistemi olarak adlandırılan bu sisteme göre, doların değeri altına göre saptanmakta idi. Üye ülkeler ise kendi paralarını bu dolara göre ayarlayarak, döviz rezervlerini dolar cinsinden tutmaya başladılar. Bu sayede de ABD, para birimi olan doları dünya ekonomisinin merkezine yerleştirmeyi başarmıştır⁷. ABD'nin politikalarında önem tutan bir kurum, Genelleştirilmiş Tercihli Ticaret Anlaşması (GATT) olmuştur. 1947'de imzalanıp 1948'de yürürlüğü GATT'ın faaliyetleri dış ticaretin serbestleşmesini sağlamaya yönelik olmuştur. Aslında kurulması planlanan Uluslararası Ticaret Örgütü yapılanıncaya kadar geçici olarak yürürlükte kalması düşünülen GATT, bu örgütün faaliyete geçmemesi nedeni ile 1995'e kadar varlığı sürdürmüştür. Bu süreç içinde gelişmiş ülkelerde sanayi kesimindeki koruma oranlarını 1990'lı yıllarda %5-6 seviyesine kadar çekmeyi başarmıştır⁸.

Uluslararası ekonomiyi bu şekilde düzenlemeyi başaran ABD'nin savaş sonrasındaki hegemonik politikasının askeri ayağını, savaş sonrasında kurulan Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) oluşturmuştur. Bu konuda aşağıda, NATO başlığı altında inceleneceğinden burada irdelenmeyecektir.

ABD, bu kurumları kullanarak siyasi, ekonomik ve askeri olarak Batı Bloğu'nu ve uluslararası sistemi kendi liderliğinde yapılandırmıştır.

ABD'nin savaş sonrasında oluşturmaya başladığı liberal ekonomiye dayalı uluslararası sistem, aynı zamanda karşı sistem olan Doğu Bloğu'nun oluşumunun da nedenlerinden olmuştur. Doğu Bloğu'nun oluşumunun ilk başta büyük ölçüde SSCB'nin güvenlik endişelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Her iki dünya savaşında da ülkesinin batısından istila edilmiş olması SSCB'de derin güvenlik endişesi uyandırmakta idi. Bu nedenle de Batı Avrupa ile arasında bir tampon bölge oluşturmak istemekte idi. II. Dünya Savaşı'nın ardından Doğu Avrupa ülkelerinde yapılan seçimlerde SSCB'nin de desteğini alarak komünist partiler bu ülkelerdeki hükümetlerde ağırlık kazanmışlardı ancak bu ülkelerdeki komünist partiler SSCB kontrolündeki partiler değillerdi. Bu nedenle de 1948 yılından sonra çeşitli darbelerle

---

⁷ Oran, 2002 (a), s. 481-482.

⁸ Ali Turhan, "Dünya Ticaret Örgütü-GATT", **DPT Yayını**, Ankara, 1997, Erişim: 28 Ağustos 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.html>

Doğu Avrupa'daki yerli komünist liderler devrilerek yerlerine SSCB'ye bağlı liderler getirildi ve bu ülkeler uydulaştırıldı. Kominform'un kuruluşuyla birlikte bu devletlerin Moskova ile ideolojik birlikteliği sağlanmıştı. 1949 yılında ise SSCB ekonomik modeline uygun olarak kurulan bir uluslararası ekonomi örgütü COMECON'un kuruluşu ile Doğu Avrupa devletlerinin ekonomileri de SSCB'ye bağlandı ve bu sayede Doğu Bloğu oluşmuş oldu⁹. Aynı zamanda SSCB'nin güvenliği de Doğu Avrupa ülkelerinden kurulu bir tampon bölge ile sağlanmış oldu¹⁰. Daha sonra 1955 yılında kurulan Varşova Paktı ile birlikte Doğu Bloğu'nun askeri olarak birlikteliği de sağlanmıştır. Böylece savaşın ardından kurulan yeni uluslararası sistem şekillenmiştir.

Savaş sonrası uluslararası sisteminde, Brynes'in yukarıdaki konuşmasında belirttiği gibi, ABD kendi liberal değerlerini kabul etmeyen ülkeler ile, yani Doğu Bloğu ile, karşı karşıya gelmek ve rekabet etmek durumunda kalmıştır. Bundan dolayı ABD kurmuş olduğu ekonomik, siyasi ve askeri uluslararası kurumlar ile birlikte Doğu Bloğu'nun lideri konumunda olan SSCB'nin etki alanını genişletmesini engellemeye çalışmıştır. ABD, bir taraftan Sovyetleri çevreleyip her anlamda etki alanını sınırlarken diğer taraftan da Batı Bloğu içindeki gücünü kurumsallaştırmaya çalışmış ve ortaklarına kendisini evrensel normları benimseyen, eşit bir ortak olarak sunarak liderliğine karşı doğabilecek direnci ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Örneğin serbest ticareti kısıtlayan önlemlerin kaldırılmasını isterken kendisi de kurallara uyarak liderliğine yönelebilecek olası eleştirileri de bertaraf etmiştir¹¹.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin dış politikasında hava gücü ve atom silahına sahip olmakta etkili olmuştur. ABD'nin Doğu Bloğu ile olan rekabetinde bu üstünlüğünü de temel alarak üç ana hedef peşinde koştuğu söylenebilir¹²:

1. Avrupa'nın askeri, ekonomik ve siyasal istikrarını sağlamak;

---

⁹ Sander, 1998, s.210-214.

¹⁰ Oran, 2002 (a), s.482-483.

¹¹ Bostanoğlu, a.g.e., s.229.

¹² Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Yayın No: 427, Ankara, 1979, s.11-12

2. Avrupa'yı ABD'nin koruyucu stratejik nükleer şemsiyesi altına almak;
3. ABD'nin önderliğinde ve onun sıkı işbirliği ile Avrupa'nın gücünü dünya ölçüsünde bir savunma için örgütlemek.

ABD, bu hedeflerden birincisini Truman Doktrini ve Marshall Planı ile, ikincisini Kuzey Atlantik Anlaşması ile, üçüncüsünü de NATO'nun örgütsel mekanizmasının kurulması ile gerçekleştirmiştir¹³.

1.1.2. Truman Doktrini

Truman Doktrini'nin temeli, Amerikan yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında bulduklarına ait korkudur¹⁴. Bu korku, SSCB'nin Doğu Avrupa'yı uydulaştırması ve Batı Avrupa ülkelerinde komünist partilerin ağırlığını arttırması ile birlikte Doğu Avrupa'da yaşananların bir benzerinin Batı Avrupa'da da yaşanması endişesiyle ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu ülkelerin adeta enkaz halindeki durumlarının kendiliğinden düzelmesi uzun zaman alacaktı. Hem yeniden inşa döneminde yapacağı harcamalar açısından hem de nüfus nedeniyle Batı Avrupa, ABD ekonomisi için iyi bir pazar oluşturmaktaydı. Ancak savaşın getirdiği yıkım ve kapanan savaş sanayileri büyük bir işsizliğe yol açmış; bu da bu ülkelerdeki komünist partilerinin etkinliğini arttırmıştı¹⁵. Bu durum ABD'de, Doğu Avrupa'da yaşananlarda göz önünde bulundurularak, Sovyet tehdidinin arttığına bir göstergesi olarak yorumlanıyordu. ABD, Avrupa'nın doğusunu Sovyetlere kaptırdığı gibi batısını da kaptırmak istemiyordu¹⁶. Bunun yanı sıra Yunanistan'daki SSCB'nin desteklediği komünistler ile Kralcılar arasındaki iç savaş ve Türkiye üzerindeki SSCB baskısı, Batı Avrupa'da güvenliği tehlikeye düşürmekteydi. Truman'a göre SSCB, Yunanistan ve Türkiye'yi denetimi altına alacak olursa, ABD ve Batı Avrupa için yaşamsal öneme sahip Ortadoğu, Sovyet denetim altına girebilir;¹⁷ daha da

---

¹³ y.a.g.e., s.12

¹⁴ Sander, 1998, s.231.

¹⁵ Spencer M. Di Scala, *Twentieth Century Europe: Politics, Society, Culture*, McGraw-Hill, New York, 2004. s. 475.

¹⁶ Oran, 2002 (a), s. 483.

¹⁷ Sander, 1998, s.232.

önemlisi SSCB, Akdeniz'i de kontrol etmeye başlayabilirdi¹⁸. Bunlarla birlikte, SSCB'nin İran'daki faaliyetleri¹⁹ de Truman Doktrini'nin oluşumunu etkileyen olaylardandır.

Üst üste yaşanan, Türkiye, İran ve Yunanistan krizlerinin etkisi ile Amerikalı siyasi elitler, ABD'nin sürdürdüğü izolasyonist politikanın değişmesi gerektiğinin farkına varmışlardı²⁰. Bu da Truman Doktrini'nin şekillenmesini sağlamıştı. Başkan Truman, 12 Mart 1947'de ABD Kongresi'nde doktrini oluşturan konuşmasını yapmıştı. Truman konuşmasında “Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almaya için silahlı azınlıklarca harcanan çabalara ve dış baskılara karşı koymaya çalışan özgür ulusları destekleme amacına yönelmesine gerektiği kanaatindeyim” diyerek ABD dış politikasında köklü bir değişikliğe işaret etmiştir. Truman daha sonra bu hedefin gerçekleştirilebilmesi için Kongre'den Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapma yetkisi istemiştir²¹.

Crabb'a göre Truman Doktrini, ABD'nin uzun süreli izolasyonist dış politikasının bitişinin ve Batı Avrupa'dan Doğu Asya'ya kadar küresel politikalara müdahalesinin ilk adımını oluşturmaktaydı²². Amerikan siyasi elitlerine göre; Truman doktrini, küresel güç dengesinin yeniden sağlanmasının bir adımıydı. II. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya ve Japonya'nın yenilgileri ve İngiltere'nin gücünü kaybetmesi ciddi bir küresel güç dengesizliği ve boşluğu yaratmıştı. Bu dengesizlikte ancak Amerikan dış politikasının izolasyonizmden çıkarak, yeniden düzenlenmesi ile giderilebilirdi²³. İşte bu güç dengesizliğinin ve boşluğunun ABD tarafından doldurulması politikası daha sonraları “Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası” olarak anılacak politikanın başlangıcını ifade ediyordu.

---

¹⁸ Bostanoğlu, a.g.e., s.245.

¹⁹ II. Dünya Savaşı sırasında Nazi yayılmasına karşı aralarında doğrudan bağlantı sağlayabilmek için ortaklaşa bir kararla SSCB ve İngiltere İran'ı işgal etmişlerdi. Varılan anlaşmaya göre savaşın ardından altı ay içinde her iki tarafında İran'daki işgali sona erdirmeleri gerekiyordu. Savaşın ardından İngiltere İran'ı terk ederken SSCB, İran'daki askerlerini çekmemişti. Bu durumda, İran'ın sahip olduğu zengin enerji kaynakları nedeniyle, krize neden olmuş; İngiltere ve ABD'nin baskısı ile SSCB, İngiltere'den ancak 3 ay sonra İran'ı terk etmişti.

²⁰ Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2000, s.91-95.

²¹ Sander, 1998, s.232.

²² Cecil V. Crabb JR., **The Doctrins of American Foreign Policy**, Louisiana State University Press, Boston, 1982, s. 107.

²³ y.a.g.e., s.111.

Sander'e göre doktrinin temel hedefi, Türkiye'den ziyade Yunanistan'dır. Her ne kadar, Truman'ın Kongre'de doktrinin ilan ettiği konuşmada ön planda Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak olan yardım bulunuyorsa da, Amerikan ve özgürlük ideallerine yapılan atıfların ardında, Avrupa'nın geleceği söz konusu edilmiştir. Bu anlamda Yunanistan'da iç savaşın bitirilmesi, Avrupa güvenliğinin oluşması için ilk adımdır²⁴.

Truman Doktrini ile ilgili bir diğer önemli nokta, doktrinin SSCB'nin yayılmasına yönelik siyasi bir girişim olmasının yanında, aynı zamanda ekonomik bir boyutunun da olmasıdır. Dönemin ABD Savunma Bakanı Forrestal bunu bir gazeteye verdiği demeçte şöyle açıklamıştır: “Hayati hammaddeler ABD ithalatının %73'ünü oluşturmaktadır. Bu hammaddelerin çoğu İngiliz İmparatorluğu'nun kontrol etmiş olduğu denizaşırı ülkelerden gelmektedir. Mallar denizden taşınmaktadır ve dolayısıyla, deniz yolları, özellikle de Akdeniz serbest bir geçit olarak kalmak zorundadır.”²⁵

Doktrinin ekonomik boyutunu belirten bir başka önemli görüş ise doktrinin Truman'ın danışmanı Clark Clifford tarafından yazılan paragrafıdır. Clifford'a göre; dünyanın diğer ülkelerinde hür teşebbüsün yok olmasına izin verilmesi halinde, Amerikan demokrasisi ve ekonomisi ciddi tehdit altında kalacaktır. Akdeniz, bütün ulusların erişimine açık olması gereken, doğal kaynaklarla dolu bir bölgedir ve hiçbir ülkenin tek başına kontrolüne ve egemenliğine terk edilmesi söz konusu olamaz. Türkiye'nin ve Yunanistan'ın zayıflaması ise, böyle bir kontrolü davet edecektir²⁶.

Truman'ın yukarıda belirtilen yardım isteği Kongre tarafında kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Yardımın 300 milyon dolarlık kısmı Yunanistan'a, 100 milyon dolarlık kısmı ise Türkiye'ye verilmişti.

Bu kapsamda yardım programı; Yunanistan ile Haziran 1947, Türkiye ile Temmuz 1947'de imzalanan ikili anlaşmalarla başlatılmıştır. Yardım, temel olarak

---

²⁴ Sander, 1979, s.11.

²⁵ Bostanoğlu, a.g.e., s.245.

²⁶ y.a.g.e., s. 245.

Yunanistan'da ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, Türkiye'de ise güvenlik kuvvetlerini güçlendirmek için kullanıldı.

Yardım programının yapılandırılması amacıyla ABD, Türkiye'ye bir heyet göndermiş; bu heyet Türkiye'nin ekonomik durumunu, ordudaki insan gücü azaltılarak silahlı kuvvetlerin modernleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilebileceğini tavsiye ettiğinden, Truman Doktrini çerçevesi içinde Türkiye'de faaliyet daha çok yol yapımı ve bakımı, kargo ulaşımının geliştirilmesi, silahlı kuvvetlerin ve silahlandırılmaları ile hava alanlarının onarılması alanlarında olmuştur²⁷. ABD, olası bir Sovyet saldırısının Türkiye'de ancak Torosların güneyinde durdurulabileceğini hesapladığından yol yapım çalışmaları daha çok bu bölge ile ilişkili bir şekilde yürümüştür. Nisan 1948'den itibaren ise Türkiye'ye ABD Hava Kuvvetleri'nin envanterinden çıkarılan 241 adet P-47 avcı uçağı, 32 adet A-26 saldırı ve hafif bombardıman uçağı, 100 AT-6 ileri eğitim uçağı, 67 adet AT-11 eğitim uçağı ve 50 adet C-47 nakliye uçağı verilmiştir. Truman Doktrini kapsamında, Türkiye ABD'den 1947-1951 yılları arasında toplam 400 milyon dolar tutarında askeri yardım almıştır²⁸. Türkiye'ye verilen bu yardımlar 1948 Nisan ayına kadar imzalanmış olan yardım anlaşması çerçevesinde, bu tarihten sonra, bir sonraki başlıkta değinilecek olan, Marshall Planı kapsamında kurulmuş olan Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) altında yürümüştür²⁹. Ancak Truman Doktrini'nin ekonomik anlamda Türkiye'ye çok da yararlı olduğunu söyleyemeyiz. Amerikan askeri yardımı çerçevesinde Türk ordusuna verilen bakımı ve yedek parçalarının ancak bu ülkeden sağlanabilmesi karşılıksız verilen bu yardımların Türkiye'nin bütçe dengelerini bozmasına neden oldu. Zira 100 milyon dolarlık bu askeri malzemenin bakımı ve yedek parçaları için her yıl bütçeden 400 milyon TL. yani yaklaşık olarak 143 milyon dolar ayrılması gerekiyordu³⁰. Bu nedenle, Türkiye ekonomisinin durumunu düzeltereği düşünülen yardım tam tersi sonuç vermiştir.

---

²⁷ Sander, 1979, s.23-24.

²⁸ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO ile İlişkiler", Baskın Oran (ed.)**Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002a. s.535.

²⁹ Sander, 1979, s.23.

³⁰ Erhan, 2002 (a), s.536.

Ekonomik olumsuzluklarına rağmen Truman Doktrini, Türk-Amerikan ittifakının, Sovyet ve komünist yayılcılığını önleme temelinde doğuşunu belgelemektedir³¹.

1.1.3. Marshall Planı

II. Dünya Savaşı, Avrupa'da büyük bir ekonomik yıkıma neden olmuştu. Avrupa'da savaşta yaklaşık 40 milyon insan yaşamını yitirmiş, 30 milyondan fazlası ise mülteci durumuna düşmüştü. Pek çok ülkenin gayrisafi milli hasılası (GSMH) 1938 yılındaki durumlarının bile altına gerilemiş, ihracatları ise neredeyse sıfıra düşmüştü. Savaş öncesine göre, Avrupa genelinde et üretimi üçte bir oranında gerilemiş, ekmek üretimi ise %60 oranında azalmıştı³². Tarımsal üretim savaş öncesinin yarısına gerilemiş, sanayi üretimi ise üçte iki oranında azalmıştı. Bu durum ise, Batı Avrupalı devletlerin ABD karşısında ciddi ticaret açıkları vermelerine yola açmış ve ABD dolarına olan ihtiyacı arttırmıştır³³. İşte bu durumdaki Avrupa'nın yeniden yapılanma için ciddi miktarda hammaddeye ve yeni makine ve teçhizatı ithal etmeye ihtiyacı vardı. Ancak kendi kaynakları ile bunu finanse etmesi ise mümkün görünmemekteydi³⁴.

Avrupa'nın siyasi ekonomik ve askeri anlamdaki bu yıkılmışlığı, ABD'nin komünizmin yayılması korkusunu ise had safhaya çıkarıyordu. Amerikalı yöneticilere göre, Avrupa'nın o anda olduğundan daha büyük bir ekonomik krize girmesi ABD'nin hem en yaşamsal ekonomik pazarını kaybetmesine neden olacak hem de bu ülkeleri komünist partiler aracılığıyla SSCB'ye yakınlaştıracaktı³⁵. Bu nedenle SSCB yayılması karşısında, Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi³⁶.

---

³¹ Uslu, a.g.e., s.98.

³² Anthony Sutcliffe, **An Economic and Social History of Western Europe Since 1945**, Longman Publishing, New York, 1997. s.2.

³³ Martin J. Dedman, **The Origins and Development of the European Union 1945-95**, 2. Baskı, New York, 2000, s. 34.

³⁴ Di Scala, a.g.e., s.476.

³⁵ Walter Lafeber, **America, Russia and The Cold War 1945-2000**, McGraw-Hill, 9th edition, New York, 2002, s.57.

³⁶ Erhan, 2002 (a), s.538.

Avrupa'daki ekonomik durum Amerikalı yöneticileri bir başka yönden de düşündürmekteydi. Bu yöneticilere göre, Amerikan ekonomisinin dinamizmini koruyabilmesi için ABD'nin sağlam temellere dayalı bir dış ticarete ve yurtdışında yatırım yapmaya ihtiyacı vardı. İşte bu durumda Avrupalı ticaret ortaklarının yeniden yapılandırılmasını ve dünya ticaret sistemine entegre edilmesini gerektirmekteydi³⁷.

Savaş hemen ardından Amerikalı yöneticiler, Avrupa'nın tamirinin sınırlı iki taraflı kredilerle, IMF yoluyla uygulanacak istikrar programlarıyla ve BM'nin yardım organizasyonu olan Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi ile DB tarafında finanse edilecek Yeniden İmar Planı ile yapılabileceğini düşünmekteydiler³⁸. Ancak giderek artan ekonomik istikrarsızlıklar bunlardan daha kapsamlı bir program geliştirilmesi ihtiyacını doğurdu³⁹.

Artan ekonomik istikrarsızlıkların yanı sıra her Avrupa ülkesinin kalkınmada, doğal olarak, kendisine öncelik vermesi de yapılan yardımları amacına ulaşmasını engellemekte ve toptan bir Avrupa kalkınması sağlanamamakta idi. Bu durumda Amerikalı yöneticilerin Avrupa'nın uyumlu bir şekilde kalkınması için Avrupa'nın federal bir çatıda birleşmesine veya Avrupa'da bir ekonomik entegrasyona gidilmesi ihtiyacını düşünmesini sağlamıştı⁴⁰.

Bu şartlar altında şekillenen Amerikan görüşleri sonucunda oluşan ve Marshall Planı olarak adlandırılacak olan Avrupa'nın Yeniden İmarı Planı ilk olarak dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın yaptığı bir konuşma ile açıklandı. Marshall konuşmasında Avrupa'nın ekonomik durumuna değindikten sonra, ABD'nin Avrupa uluslarını ortak bir imar planı içinde biraraya getirme kararlılığını taşıdığını açıkladı. Marshall'a göre, dünyanın siyasal istikrar ve kalıcı bir barışa ulaşması için öncelikle ekonomik açıdan düzelmesi gerekiyordu ve ABD bunun için elinden gelen tüm yardımı yapmalıydı. Bu yardım herhangi bir ülkeye veya doktrine karşı değil, açlığa, yoksulluğa ve karşı yönelmiş olan bir politika ile

---

³⁷ Michael J. Hogan, **The Marshall Plan: America Britain and The Reconstruction of Western Europe 1947-1952**, Cambridge University Press, 1. Edition, Cambridge, 1987, s.26.

³⁸ Hogan, a.g.e., s.29.

³⁹ Erhan, 2002 (a), s.538.

⁴⁰ Hogan, a.g.e. s.28.

olacaktı⁴¹. ABD, planın amacını bu şekilde açıklayarak SSCB'nin plana karşı olacak tepkisini azaltmayı hedeflemişti.

ABD'nin bu çağrısı üzerine ilk olarak İngiltere, Fransa ve SSCB dışişleri bakanları Paris'te bir araya geldiler. Ancak bu toplantıda SSCB'nin muhalefeti nedeniyle görüş birliği sağlanamadı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa (Almanya, İspanya ve SSCB'nin dışında kalan) tüm Avrupa devletlerine "Avrupa'nın ihtiyaçlarını, kaynaklarını ve gerekli bulunan yardım miktarını belirlemek üzere" toplantıya davet etti. Toplantıya Doğu Bloğu dışında olan Avusturya, Belçika, Danimarka, Hollanda, İsveç, İsviçre, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan olumlu cevap verdi. Fransa ve İngiltere'nin de katılımıyla 12 Temmuz 1947'de Paris'te Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı (OEEC) kuruldu⁴². Örgüte daha sonra ABD ve müttefiklerinin işgal altında tuttıkları topraklarının birleşmesi ile kurulan Federal Almanya Cumhuriyeti'de katılmıştır. OEEC'nin çalışmalarını yapabilmesi için gıda ve tarım, enerji, ulaştırma ve demir ve çelik komiteleri kuruldu.⁴³.

OEEC bünyesinde yapılan çalışmalar sonunda, üyeler ABD'den 22 milyar dolar tutarında yardım talebinde bulundular. Ancak bu talepleri inceleyen Amerikalı uzmanlar %22'lik bir azaltmayla 17 milyar dolarlık bir yardım yapılmasına karar verdiler. Bu miktarın ise yaklaşık 13 milyar dolarlık kısmı kullanılmıştır. Bunun ardında ABD'de hazırlanan Ekonomik İşbirliği Kanunu'nun ABD Kongresi'nde kabulü ve Başkan Truman'ın 3 Nisan 1948'de kanunu onaylaması ile birlikte yardımlar başladı⁴⁴.

Yardım alacak olan ülkeler ABD ile karşılıklı işbirliği anlaşmaları imzaladılar. Bu anlaşmalar kapsamında verilen yardımların %95'i hibe, kalan kısmı

---

⁴¹ T.G.Fraiser; Donette Murray, **America and The World Since 1945**, Palgrave-McMillan Publishing, 1. Edition, New York, 2002, s.26.

⁴² Bu kuruluş, 1959 yılında ABD, Kanada ve Japonya'nın katılımı ile genişlemiş ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı'na (OECD) dönüşmüştür.

⁴³ Haluk Kabaalioğlu, **Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu**, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997. s.41-42.

⁴⁴ Sutcliffe, a.g.e., s.19.

ise %2.5'luk bir faiz ile 35 yılda ödenebilecek borçlar şeklindeydi⁴⁵. Marshall Planı çerçevesinde verilen yardımların dağıtılması için, ABD bünyesinde ECA adında bir örgüt kuruldu. Ülkelere verilecek olan yardımlar ECA'ya bildiriyor; ECA'da gerekli yardımı Amerikan piyasasından satın alarak ilgili ülkeye gönderiyordu. ECA, bir kamu kurumu niteliği taşııyordu. Özel sektör yetkililerinden oluşan ve danışma komiteleri yoluyla özel sektör gruplarıyla ilişkilendirilen bağımsız bir ajanstı. ABD'nin yardımın dağıtılması için böyle bir örgüt kurmasının amacı, Amerikan şirketlerinin Avrupa pazarına doğrudan girmesini sağlamak ve Avrupa'da dışa kapalı bir pazar oluşumunun önündeki engelleri kaldırmaktır⁴⁶.

Marshall Planı'nın işleyişine göre; yardımı alan ülke, yardımı hangi alanlarda kullanacağını ABD'ye danışmak zorundaydı. Bu sayede ABD, söz konusu ülkelerin iktisat politikalarını da etkileyebilmekteydi. Ayrıca verilen, kredilerin ise ulusal para cinsinden karşılıkları ülkenin merkez bankasında ABD adına açılan "karşılıklı paralar" hesabına yatırılacak ve bu para ancak ABD'nin isteğiyle kullanılabilirdi. ABD, böylece ilgili ülkelerin ekonomilerine bir müdahale yolunu kendisine sağlamıştı⁴⁷.

Marshall Planı'nın uygulandığı üç buçuk yıl sonunda yardım alan ülkelerin GSMH'leri dörtte bir oranında, sanayi üretimleri %64 oranında, tarımsal üretimleri ise %24 oranında artmıştır. Aynı zaman bu ülkelerin ABD ile olan dolar açıkları da 1947 yılında 5.6 milyar dolarken 1949'da 3.2 milyar dolara gerilemiştir⁴⁸.

Türkiye, Marshall yardımından istediği oranda yararlanamamıştır. Paris'teki OEEC toplantısında Türkiye 615 milyon dolarlık bir yardım talebinde bulunmuştur. Ancak Türkiye'nin taleplerini inceleyen Amerikalı uzmanlar, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda Avrupa ülkeleri gibi bir yıkıma uğramadığı için yardım verilmesine karşı çıktılar. Daha sonra ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği'nin de araya girmesiyle Marshall Planı'nda Türkiye'ye de yer ayrıldı; fakat bu yer Türkiye'nin isteklerinin

---

⁴⁵ Sutcliffe, a.g.e., s.19.

⁴⁶ Erhan, 2002 (a), s.540.

⁴⁷ Oran, 2002 (a), s.486.

⁴⁸ Sutcliffe, a.g.e., s.22.

çok uzağında kalıyordu; çünkü Plan'a göre Türkiye, Avrupa ülkelerine hammadde ihraç etmekle görevlendiriyordu. Dolayısıyla Türkiye'ye sadece kısa vadede ekonominin düzeyinin korunmasına yardım edecek ürünler gönderilebilirdi. Türkiye ise, uzun vadeli borç ya da hibe talep etmekteydi. Türkiye, ABD ile 4 Temmuz 1948'de imzaladığı Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile Marshall Planı'ndan yararlanmaya başladı⁴⁹. Bu çerçevede Türkiye'ye 1948-1952 yılları arasında 352 milyon dolar yardım yapıldı. Bu yardım tüm Marshall Planı'nın sadece binde 36'sını oluşturmaktaydı. Türkiye'ye gelen yardımların %60'tarım alanında kullanıldı. Türkiye, bu yardımlar sayesinde dünyanın önde gelen tarım üreticilerinden biri haline geldi; ancak yardım çerçevesinde verilmiş olan tarım araçlarının bakım-onarım, yedek parça vb. nedenlerle uzun vadede, yardım ile verilen miktarın ABD'ye geri dönmesine neden oldu. Sonuç olarakta plan, aynen Truman Doktrini ile gelen askeri yardımlarla olduğu gibi, dışa bağımlılığın artmasına neden oldu⁵⁰.

Kısaca özetlemek gerekirse, ABD Marshall Planı ile hem Batı Avrupa hem de kendi ekonomisini canlandırmış, yardım alan ülkelerin ekonomileri üzerinde denetim araçlarına kavuşmuş, aynı zamanda da SSCB'nin Batı Avrupa'yı da etki alanı içine almasını engelleyebilmiştir. Tüm bunların yanında, OEEC'nin kurulması ile Avrupa bütünleşmesi için önemli bir adım atılmıştır.

1.1.4. NATO

II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'nin, Doğu Avrupa'da savaş sırasında işgal ettiği topraklardan çekilmeyip bu ülkeleri kendi güvenliği için bir tampon bölge haline getirerek uydulaştırması, Batı Avrupalı devletler ve ABD tarafından ciddi bir güvenlik tehlikesi olarak algılanmaktaydı⁵¹. SSCB'nin özellikle Şubat 1948'de Çekoslovakya'da yaptırmış olduğu komünist darbe ile bu ülkeyi de uydulaştırması ve hemen ardından Mart 1948'de başlayıp aylarca süren Berlin ablukası Batı Bloğu'ndaki tehdit algılamasını artmasına yol açmıştı⁵².

---

⁴⁹ Sander, 1979, s.49.

⁵⁰ Erhan, 2002 (a), s.539-542.

⁵¹ Sander, 1998, s.210-220.

⁵² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt I: 1914-1980**, Ankara, 1991, s.400.

Berlin ablukası, ABD ve Avrupalı müttefiklerine SSCB'nin yayılmacılığına karşı askeri anlamda bazı önlemler almalarını göstermesi açısından önemlidir. Savaşın sonunda Almanya'nın tamamı gibi, başkenti Berlin'de dört işgal bölgesine ayrılmıştır. Ancak ABD ve müttefikleri 1947 yılından itibaren kendi işgal bölgelerini ekonomik bakımdan birleştirme çabalarına başlamışlar, 1948 yılında yapılan para reformunun ardından aynı içinde kendi kontrollerindeki işgal bölgelerini birleştirerek, sonraları kısaca Batı Almanya olarak anılacak, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamışlardır⁵³. SSCB bu çalışmaların hiçbirine katılmadığı gibi, müttefiklere Batı Almanya ile Berlin arasında tüm ulaşımı keserek karşılık vermiştir. Söz konusu gelişme ABD ve müttefiklerini güvenlik ittifakları arayışına yönlendirmiştir⁵⁴.

ABD'nin güvenlik endişelerini arttıran bir başka olay ise Çin'de komünist bir rejimin kurulmasıdır. ABD'nin bütün yardımlarına rağmen milliyetçi lider Çan Kay-Şek, Mao Zetung liderliğindeki Çin Komünist partisine yenilince 1 Kasım 1949'da Mao, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmiştir. Komünizmin Doğu Avrupa'dan Çin Denizi'ne kadar egemen olması Batı Bloğu'nun endişelerinin artmasına neden olmuştur⁵⁵.

Bunun ardından Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı, Batı Avrupa için adeta bir alarm niteliği taşımıştır. Batı Bloğu'nda, Almanya gibi iki kutup arasında bölünmüş olan Kore'deki savaşın Avrupa için bir örnek oluşturup, Doğu Almanya'nın Batı Almanya'ya müdahale edebileceği endişesi uyanmıştır. Bu gelişme, Batı Almanya'nın silahlandırılması gereğini ortaya çıkarmıştır ki bu ihtiyaç Batı Avrupa'da savaşın henüz silinmemiş olan izlerin canlanmasına yol açmıştır⁵⁶.

---

⁵³ Almanya'nın ikiye bölünmesinde güç dengelerinin temel rol teşkil ettiği söylenebilir. Başlangıçta her iki tarafında amacı Almanya'nın yeniden Avrupa barışını bozmasını engellemektir. Ancak SSCB birleşmenin ardından Batı Bloğu'na katılacak bir Almanya'nın ABD ise Doğu Bloğu'na katılacak bir Almanya'nın dünyadaki güç dengesini kendi aleyhlerine bozabileceği endişesine düşülmüştür. Bu durum ise Almanya'nın ikiye bölünmesiyle çözülebildi. Sander, a.g.e., 1998, s. 224-225.

⁵⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.445; Sander, 1998, 224-236.

⁵⁵ Fraiser&Murray, a.g.e., s.33-34

⁵⁶ Walter D. Urwin, **A Political History of Western Europe Since 1945**, Longman Publishing, 1. Edition, London, 1997, s.86.

SSCB'nin nükleer silah sahibi olması ise, Batı Bloğu açısından adeta şok edici olmuştur. 1949 yılına kadar ABD, ABD'nin nükleer şemsiyesinin Avrupa güvenliğinin sağlanmasında yeterli olacağı düşünülmüştür. Ancak bu yılın yazında SSCB'nin ilk nükleer denemesini gerçekleştirmesi ABD'nin atom silahındaki tekelinin bittiğini göstermişti. SSCB, Avrupa'da konvansiyonel silahlar ve asker sayısı bakımından da üstün durumdaydı. Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki 25 tümenine karşılık Batı Bloğu'nun Avrupa'da toplam 12 tümeni buluyordu⁵⁷. Asker sayısındaki bu dengesizlik, Batı Almanya'nın silahlandırılması ihtiyacını artık açıkça ortaya koymuştur.

Bu çerçevede, Avrupa'nın OEEC ile başlayan ekonomik ittifaka bir de askeri güvenlik ittifakı ekleme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede II. Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa devletleri arasında imzalanan ilk güvenlik anlaşması, 4 Mart 1947'de İngiltere ve Fransa arasında olası bir Alman saldırganlığına karşı imzalanmış olan Dunkirk Anlaşması'dır. Bunun ardından ise daha sonra Batı Avrupa Birliği'ne (BAB) dönüşecek olan Brüksel Anlaşması Örgütü kurulmuştur⁵⁸. Brüksel Anlaşması Örgütü, ABD'nin de dahil olacağı bir Atlantik ittifakı için yapı taşı olarak görülmüştür. Ne var ki daha en başından imzacı devletlerin askeri yetersizlikleri ve diğer nedenlerden dolayı işlevsiz kalmıştır. Bu nedenle Batı Avrupalı devletler, ABD'nin de dahil olacağı bir ittifak arayışına girmişlerdir⁵⁹.

ABD ise, Çekoslovakya darbesi, Berlin ablukası ve Uzakdoğu'daki gelişmeler nedeniyle zaten böyle bir arayış içindeydi. Fakat öncelikle Batı Avrupa ülkelerinin bir birlik halinde davranması istemiştir; bu da Brüksel Anlaşması Örgütü'nü ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmelerin ardından, ABD Kongresi'ne Senatör Vandenberg tarafından sunulan raporda "ABD'nin hukuki yoldan, karşılıklı yardım ilkesine dayana bölgesel ve toplu tedbirlere başvurmasını ve ulusal güvenliğini

---

⁵⁷ Saki Docrill, **Britain's Policy for West German Rearmament 1950-1955**, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, s.3.

⁵⁸ Bu konu, aşağıda ayrı bir başlık altında inceleneceğinden burada ayrıntılı olarak değinilmemiştir.

⁵⁹ Burçin Uluğ, "Hegemonik İstikrar Teorisi Çerçevesinde AGSP ve Transatlantik İlişkilerin Geleceği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üni. Sos. Bil. Enstitüsü, 2003, İzmir, s.39-42.

tehlikeye düşürecek silahlı bir saldırı durumunda, tek tek ya da toplu olarak meşru savunma hakkını (BM Anlaşması'nın 51. maddesinde anlatımını bulmaktaydı) kullanma kararlılığını doğrulayarak, barışın korunmasına katkıda bulunması" öngörülmektedir. Bu rapor, 11 Haziran 1948'de Kongre tarafından kabul edilince NATO'ya giden yol açılmıştı⁶⁰.

Vandenberg raporunun kabul edilmesinin ardından yapılan müzakereler sonucunda ABD, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç, Portekiz ve Kanada'nın katılımıyla Washington'da 4 Nisan 1949 tarihinde NATO kuruluşunu sağlayan Kuzey Atlantik Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, ABD tarafından Ortak Savunma Yardımı Yasası ile desteklenmiş ve imzacı devletlere 1.5 milyar dolar tutarında askeri yardım sağlanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Avrupa güvenliği transatlantik bir şekle dönüşmüştür⁶¹. NATO'ya daha sonra 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti, 1982'da ise İspanya'yı üye olarak kabul ederek genişlemiştir⁶².

NATO İttifakı'nın amacı taraflarına ortak savunma sağlamaktır. Bu ortak savunma anlaşmanın 5. maddesinin ilk paragrafında şöyle belirtilmektedir: "Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilen silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa, BM Yasası'nın 51. maddesinde tanınan bireysel yada toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf yada Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır."⁶³ Bu maddeden de anlaşılacağı üzere NATO'da otomatik bir yardım söz konusu değildir. Anlaşmanın 11. maddesinde "Bu anlaşma taraflarca kendi anayasa kurallarına uygun olarak onaylanacak ve hükümlerince ona göre uygulanacaktır." denerek 5. madde sulandırılmaktadır. Askeri boyutunun yanı sıra NATO'nun bir başka amacı,

---

⁶⁰ Sander, 1998, s. 237-238.

⁶¹ Gülnur Aybet, **The Dynamics of European Security Cooperation 1945-1991**, Macmillan Press, London, 1997, s.49.

⁶² NATO El Kitabı, NATO Basın Enformasyon Bürosu, Brüksel, 1998, s. 26.

⁶³ y.a.g.e., s. 516.

anlaşmanın 2. maddesinde belirtildiği üzere, üyeleri arasında ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamaktır⁶⁴. NATO'nun örgütsel yapısı da bunu gösterir niteliktedir⁶⁵. Her ne kadar NATO askeri bir örgütse de nihai kararlar siyasal ve sivil otorite tarafından alınmaktadır⁶⁶.

Kısaca belirtmek gerekirse, ABD II. Dünya Savaşı'nın ardından bir süper güç olarak tarih sahnesini çıkmıştır. ABD'nin bu dönemdeki temel politikası, bir yandan SSCB'yi çevrelemek iken diğer taraftan kendi kampı içinde emperyal güçte bir rakip ile karşı karşıya kalmamak üzerine kurulmuştur. Bu hedeflere ulaşabilmek için, II. Dünya Savaşı'nda savaştığı Almanya ve Japonya'yı bile yeniden imar programlarına katmıştır. ABD'nin üstün maddi ve askeri kaynakları yanında liberal söylem ile desteklenen liderliği uluslararası kurumlar ile uluslararası düzenin kurallarını belirlemiştir. Bretton Woods'ta liberal dünya ticaret ve ekonomisini kurmuş ve kurallarını belirlemiş; IMF ve DB yoluyla da bu sistemin finansmanını sağlamış, GATT ile birlikte ise uluslararası ticaretin önündeki engellerin azalmasını sağlamıştır. NATO ile birlikte de hem kendi ulusal çıkarlarını hem de müttefiklerini koruma, aynı zamanda da müttefiklerini denetleme gücüne erişmiştir. Bu anlamda, ABD'nin başarısı uluslararası ortak çıkar fikri çerçevesinde, kendi koyduğu kuralla kendisinin de uymasıyla açıklanabilir⁶⁷.

1.2. İki Kutuplu Sistemde Avrupa Bütünleşmesi

II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa her alanda büyük bir çöküntü yaşamaktaydı. Bunun yanında bir de savaşın yaratmış olduğu yeni düşmanlıklar göz önünde bulundurulduğunda Avrupa bütünleşmesinin önemi sık sık dile getirilmeye başlanmıştı. Ancak savaş öncesindeki bütünleşme hareketlerinin başarısızlığı da dikkate alınarak ABD'nin de girişimleriyle Avrupa entegrasyonu yolundaki en önemli ve ciddi adımlar savaş sonrası atılmıştır. İki kutuplu sistemin Avrupa'da getirmiş olduğu bölünmüşlük ortamında batı ittifakının oluşturulması ve

---

⁶⁴ Sander, 1998, s.240-241.

⁶⁵ NATO'nun örgütsel yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: NATO El Kitabı, a.g.e., s.233-253.

⁶⁶ Sander, 1998, s. 241

⁶⁷ Bostanoğlu, a.g.e., s.229-261.

güçlendirilmesi ABD için hayati bir önem kazanmıştır. Amerikan politika yapıcılarına göre güçlü bir batı ittifakı ancak istikrarlı bir Batı Avrupa ile oluşturulabilirdi. ABD yöneticileri böyle bir Avrupa'nın yaratılması için Batı Avrupa'daki savaş öncesi ve sonrası gerginliklerinin azaltılması düşüncesine öncelik vermiş⁶⁸; savaşın ardından Avrupa'nın yeniden toparlanması sürecinde Avrupa'da federal bir birleşmenin veya en azından bir ekonomik entegrasyonun oluşmasını desteklemişlerdi⁶⁹.

Marshall Planı'nı ile birlikte kurulan OEEC ve ardından Avrupa'da serbest ticareti kolaylaştırmak üzere kurulan Avrupa Ödemeler Birliği, Avrupa'da ekonomik entegrasyonun sağlanması yönünde atılan ilk ve önemli adımları oluşturmaktadır⁷⁰. Ancak bu girişim İngiltere ve Fransa'nın farklı bakış açıları nedeniyle başarılı olamamıştır. Yine de bu girişimlerde dikkat çeken ortak nokta her ikisinin de ABD'nin zorlaması ile ortaya çıkmış olmasıdır.

ABD'nin de girişimleri ile oluşan bu yapılanmaların yanı sıra, Avrupa'da da Kont Richard Coudenhove-Kalergi ve Sir Winston Churchill önderliğinde çeşitli federalist düşünce akımları ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin ortaklaşa çalışmaları sonucu kurulan Avrupa Birliği Hareketleri Uluslararası Komitesi'nin girişimleri ile Mayıs 1948'de Lahey'de toplanan Avrupa Kongresi'nde alınan kararların ardından 5 Mayıs 1949'de, günümüzde halen varlığını sürdüren, Avrupa Konseyi kurulmuştur. Ancak kısa sürede bu örgütün Avrupa çapında birleştirici bir yapılanma olamayacağı anlaşılmıştır⁷¹.

Bu çalışmaların ardından ise gerçek bir Avrupa entegrasyonu için en önemli çalışmayı dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman yapmıştır. Schuman, 9 Mayıs 1950 tarihinde açıklanan bildirisini ile Avrupa entegrasyonunun temellerinin atılmasını sağlamıştır. Schuman bildirisinde “Dünya barışı, kendisini tehdit eden tehlikelerle orantılı çabalar olmaksızın korunamaz. Örgütlü ve diri bir Avrupa'nın

---

⁶⁸ Atilla Eralp, “Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, Atilla Eralp (ed.), **Türkiye ve Avrupa**, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 1997, s. 89.

⁶⁹ Hogan, a.g.e., s.28.

⁷⁰ Veysel Bozkurt, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997, s.63.

⁷¹ Kabaalioğlu, a.g.e., s52-55; Bozkurt, a.g.e., s.61-64.

uygarlığa yapabileceği katkı elzendir... Avrupa birdenbire ve tek bir plana göre oluşturulamaz. Önce fiili bir dayanışmayı yaratacak olan somut kazanımlarla kurulacaktır...” diyerek Avrupa entegrasyonun önemini ve hangi fikri temeller üzerine inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir⁷².

Schuman, daha sonra Schuman Planı olarak adlandırılacak olan, bildirisinde Fransız ve Alman kömür ve çelik üretiminin ortak bir yüksek merciin kontrolü altında toplanmasını önermiş; isteyen diğer Avrupa ülkelerinin de bu kuruma iştirak edebileceğini belirtmiştir. Schuman “...Temel üretimin birleştirilmesi ve kararları Fransa, Almanya ve diğer üye ülkeleri bağlayacak yeni bir yüksek merciin kurulması ile barışın korunması için elzem olan Avrupa federasyonunun oluşturulması yönündeki ilk somut temeli atılması sağlayacaktır...” diyerek üye ülkelerin kömür ve çelik üretimlerinin yönetimi için kurulmasını önerdiği yüksek merciin esas amacının üyelerin, özellikle de Almanya'nın, kömür ve çelik üretimini kontrol altına alınarak Avrupa'da yeni bir savaşın yaşanmasının önüne geçilmesi olduğunu ifade etmiştir. Bu öneri, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kuruluşuna giden yolu açarak Avrupa entegrasyonun yapı taşlarından birini oluşturmuştur⁷³.

1.2.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

AKÇT, Fransız Dışişleri Bakanı Schuman'ın yukarıda değinilen bildirisinde ortaya attığı bütünleşme fikrinin ilk somut adımını oluşturmuştur. Schuman'ın bildirisi Avrupa ülkelerinde kapsamlı bir şekilde tartışıldıktan sonra AKÇT'nin kurulmasına karar verilmişti.

AKÇT, 18 Nisan 1951 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması ile Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un katılımıyla kurulmuştur. AKÇT'nin kurulması ile katılımcı ülkeler arasında kömür, çelik, kok kömürü, demir cevheri ve hurda metali içeren bir ortak pazar yaratılmıştır⁷⁴.

---

⁷² Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2003, s. 3-4.

⁷³ Kabaalioğlu, a.g.e., s.61-63.

⁷⁴ Dedman, a.g.e., s. 57.

AKÇT'nin amaçları, Schuman Bildirisi ile paralel olarak, Paris Antlaşması'nda şöyle belirlenmiştir⁷⁵:

- Kömür ve çelik ile yan ürünlerini içeren bir ortak pazar kurulması,
- Üye devletlerde ekonomik gelişmeye, istihdama ve yaşam standardının yükselmesine katkıda bulunmak,
- İstihdamın sürekliliğini koruyarak üye devletlerin ekonomilerinde sürekli ve önemli bozulmaları önlemek,
- Üretimin mümkün olan en yüksek verimlilik seviyesinde en rasyonel dağılımı sağlayabilmek,
- Uluslararası ticaretin büyümesini teşvik etmek,
- Tüketicilerin, üretim kaynaklarından eşit şekilde yararlanmalarını sağlamak.

AKÇT'nin kurulması ile bir anlamda kömür ve çelik sektörlerinin ulus devletler açısından ekonomik ve askeri açıdan hayati öneme sahip oldukları tescil edilmiştir⁷⁶. Bu anlamda AKÇT'nin en önemli hedefi, ulus devletlerin çıkar amaçlı çatışmalarını önlemek için savaş sanayiinin temelini oluşturan bu iki sektörün uluslararası kontrolü sağlamak ve Avrupa'da yeni bir savaşın çıkmasını önlemektir⁷⁷. Fransa ve Almanya'nın Alsace-Lorraine ve Ruhr bölgeleri için pek çok kez savaştığı göz önünde bulundurulduğunda bu iki sektörün ortak yönetiminin ne kadar önemli olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın girmiş olduğu yeniden yapılanma sürecinde de kömür ve çelik en önemli hammadde konumunda idi. Savaş öncesindeki en büyük çelik üreticisi olan Almanya'nın savaş sonunda bölünmüş olması nedeniyle çelik arzında yaşanan sıkıntıların yeni bir savaşa yol açabileceği endişesi, AKÇT'nin kurulmasını sağlamıştır⁷⁸.

---

⁷⁵ **Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT,AET,AAET) Cilt 1**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara, 1993, s. 6-8.

⁷⁶ Dedman, a.g.e. s.57.

⁷⁷ Bozkurt, a.g.e., s. 68-69.

⁷⁸ Dedman, a.g.e., s.58.

AKÇT, kurulduğunda beş organa sahipti. Bunlar; Yüksek Otorite, Bakanlar Konseyi, Danışma Komitesi, Ortak Meclis ve Adalet Divanı'dır. AKÇT, kurucu anlaşması gereği 50 yıllık bir süre için kurulmuştu ve bu süre 23 Temmuz 2002'de sona ermiştir. AKÇT'nin görevleri, AB Komisyonu'na devredilmiştir.

1.2.2. Batı Avrupa Birliği

Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi, Doğu Avrupa'nın SSCB tarafından uydulaştırılması ve Almanya'nın ileride tekrar saldırganlaşıp tehdit haline gelebileceği düşüncesi Batı Avrupa'da güvenlik endişelerine neden olmuştur. Bu endişelerin getirdiği Batı Avrupa'daki ilk güvenlik anlaşması, İngiltere ve Fransa arasında, savaşın ardından yeniden güçlenmesi durumunda oluşabilecek, Alman saldırganlığına karşı bir garanti anlaşması olan Dunkirk Anlaşması'dır⁷⁹. Dedman'a göre Dunkirk Anlaşması, İngiltere'nin Batı Avrupa'da bir güvenlik sistemi yaratarak kıtaya ABD askeri taahhütlerini çekme girişimidir⁸⁰. Çünkü ABD, Marshall yardımının yanı sıra Avrupa'ya vereceği askeri taahhütleri, Batı Avrupa devletlerinin kendi aralarında savunma entegrasyonuna gitmeleri şartına bağlamıştır⁸¹.

Bu gelişmenin ardında Batı Avrupa savunma girişimlerini daha da genişletmek amacıyla İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği ve Ortak Savunma Anlaşması" imzalanarak kurulan Brüksel Anlaşması Örgütü, Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) de temelini oluşturmuştur⁸².

1950 Yılında Kore Savaşı'nın başlaması, Doğu Almanya'nın da Batı Almanya üzerinde benzer bir saldırı gerçekleştirebileceği endişesini doğurmuş ve Batı Almanya'nın silahlandırılması ihtiyacını doğurmuştur⁸³. Ancak Batı

---

⁷⁹ Uluğ, a.g.e., s. 39.

⁸⁰ Dedman, a.g.e., s. 36.

⁸¹ Aybet, a.g.e., s. 61.

⁸² Ebru Gençalp, "Avrupa Birliği'nin Güvenlik Politikalarında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Yeri ve NATO ile İlişkiler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üni. Sos. Bil Ens., İzmir, 2004, s.5-6.

⁸³ Urwin, a.g.e, s. 86.

Almanya'nın tek başına bir ordu sahibi olmasını istemeyen Fransa, dönemin Başbakanı R. Pleven ve AKÇT'nin de fikir babası olan Jean Monnet, daha sonra Pleven Planı olarak alınacak, Avrupa Savunma Topluluğu'nun (AST) kurulması ve Batı Almanya'nın bu topluluk altında silahlanmasına izin verilerek kontrol altında tutulmasını hedeflemiştir. Anlaşma gereği her ülkenin kendi ordusu olacak ancak bir de Avrupa Ordusu kurulacaktı. Bu gelişmenin ardından 27 Mayıs 1952'de, Fransa İtalya, Batı Almanya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un katılımıyla AST Anlaşması imzalanmıştır. Bu sırada, AST'nin daha ileri götürülerek Avrupa Siyasi Topluluğu'nun kurulması gerektiği öne sürülmüş ve AST ile birlikte bu topluluğunda, yine AST üyelerinin katılımıyla, kurulmasına karar verilmiştir. Ne var ki, Toplulukları kuran anlaşma Fransız meclisinde onay alamayınca hem AST hem de Avrupa Siyasi Topluluğu hayata geçmemiştir⁸⁴.

AST'nin kuruluşu gerçekleşmeyince Batı Almanya'nın silahlanmasının kontrol altında tutulabilmesi için Brüksel Anlaşması Örgütü'nün kullanılması düşünülmüştür. Bu amaçla 23 Ekim 1954'te toplanan Paris Konferansı'nda imzalanan anlaşma ile Batı Almanya ve İtalya'da Brüksel Anlaşması Örgütü'ne katılmışlar ve örgütün ismi değiştirilerek BAB kurulmuştur⁸⁵.

1.2.3. Avrupa Ekonomik Topluluğu

AKÇT'nin kurulmasının ardından ortaya koyduğu gelişme, Avrupa'da sektör bazında olmaya daha geniş kapsamlı bir ekonomik birleşmenin gerçekleştirilmesi konusundaki görüşlerin ağırlık kazanmasına yol açmıştır⁸⁶. Bu amaçla, 1955 yılında İtalya'nın Messina kentinde İtalya, Fransa, Batı Almanya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un katılımıyla toplanan konferansta ülkeler, Avrupa'da güvenliğin sağlanması ve hayat standardının yükseltilmesi amacıyla özellikle taşıma, nükleer ve geleneksel enerji gibi alanlarda yoğunlaşarak Avrupa entegrasyonunun genişletilmesi hakkında sundukları ortak memorandum ile daha geniş kapsamlı bir

⁸⁴ Gençalp, a.g.e., s. 8-10, Kabaalioğlu, a.g.e., s.71-80.

⁸⁵ Gençalp, a.g.e., s. 10.

⁸⁶ Karluk, a.g.e., s. 13.

entegrasyonun temellerini atmışlardır⁸⁷. Konferansta, daha ileri bir birlik çalışması hakkında rapor hazırlanması için Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henri Spaak başkanlığında görevlendirilen bir komite kuruldu. Rapor konferansa katılan ülkelere bir yıl sonra sunuldu⁸⁸. Hazırlanan raporda AKÇT'nin yanında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) adında iki yeni topluluk kurulması öneriliyordu. Mayıs 1956'da Venedik'te yapılan toplantıda AKÇT Dışişleri Bakanları, Spaak Komitesi'nin hazırladığı raporu görüşerek kabul etmiştir. Anlaşma taslağı üzerinde yapılan görüşmelerin ardından 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanan anlaşmalar ile AET'nin yanı sıra AAET'de kurulmuştur. Anlaşmaların yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1958'de AET çalışmalarına başlamıştır. Roma Anlaşması'nda AKÇT'yi kuran Paris Anlaşması'nın aksine herhangi bir süre öngörülmemiştir⁸⁹.

Roma Anlaşması'nın 2. maddesinde AET'nin amaçları; ortak bir pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomik politikalarının giderek yaklaştırılması yoluyla Topluluğun bütününde ekonomik faaliyetlerin uyumlu bir şekilde geliştirilmesini, sürekli ve dengeli bir büyümeyi, daha fazla istikrarı, yaşam standardının hızla yükselmesini ve Topluluğun bir araya getirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkilerin kurulmasını sağlamaktır⁹⁰.

Anlaşmanın 3. maddesinde amaçların hangi yollarla gerçekleştirileceğini açıklamaktadır. Bu kapsamda AET'nin göstereceği faaliyetler şöyle açıklanmıştır:

- Üye Devletler arasında gümrük vergileri ile malların ithal ve ihracındaki miktar kısıtlamaları ve eş etkili diğer tüm tedbirlerin ortadan kaldırılmasını,
- Üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin ve ortak bir ticaret politikasının oluşturulmasını,
- Üye Devletler arasında kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına ilişkin engellerin ortadan kaldırılmasını,

---

⁸⁷ Bozkurt, a.g.e., s.92.

⁸⁸ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 11.baskı, İstanbul, Güzem Yayınları, 1996, s.219.

⁸⁹ Karluk, a.g.e., s.14.

⁹⁰ **Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar**, s. 99.

- Tarım alanında ortak bir politikanın oluşturulmasını,
  - Taşımacılık alanında ortak bir politikanın oluşturulmasını,
  - Ortak pazar içinde rekabetin bozulmamasını sağlayacak bir sistemin kurulmasını,
  - Üye Devletlerin ekonomik politikalarının koordinasyonuna ve ödemeler dengesindeki bozuklukların giderilmesine imkan verecek usullerin uygulanmasını,
  - Üye Devletler ulusal mevzuatının, ortak pazarın işleyişinin gerektirdiği ölçüde birbirine yaklaştırılmasını,
  - İşçilerin istihdam imkanlarını iyileştirmek ve yaşam standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunmak amacıyla bir Avrupa Sosyal Fonunun kurulmasını,
  - Topluluğun ekonomik büyümesini yeni kaynaklar yaratarak kolaylaştırmaya yönelik bir Avrupa Yatırım Bankasının kurulmasını,
  - Ticareti artırmak ve ekonomik ve sosyal kalkınma çabasını birlikte sürdürmek amacıyla denizaşırı ülke ve topraklar ile bir ortaklık kurulmasını,
- kapsar⁹¹.

Roma Anlaşması ile kurulan AET'nin, Avrupa Parlamentosu, Bakanlar Konseyi, Komisyon, Adalet Divanı ve Sayıştay olmak üzere beş organı vardır. Danışma görevi gören bir de Ekonomik ve Sosyal Komite kurulmuştur.

Roma Anlaşması'nın üçüncü maddesinden de anlaşılacağı üzere topluluğun öncelikli hedefi üyeler arasında ortak bir pazarın kurulmasını sağlamaktır. Anlaşma'nın 8. maddesinde ortak pazarın kurulması için 12 yıllık, aşamalı bir geçiş süreci öngörülmüştür. Bu süre içerisinde üyeler birbirlerine karşı uyguladıkları gümrük tarifelerini kademeli olarak azaltıp sonunda kaldıracaklar ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlayacaklardır. Gümrük tarifelerinin indirilmesi süreci öngörülenden 18 ay önce, Temmuz 1968'de, tamamlanmıştır. Yine aynı yıl ortak gümrük tarifesi uygulamasına geçilerek ortak pazarın kurulması tamamlanmıştır. Ancak ortak pazarın kuruluşu için gümrük tarifelerinin indirilmesi

---

⁹¹ y.a.g.e., s. 99-100.

tek başına yeterli olmadığından bunun yanında dört temel serbestinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bunlar, malların, kişilerin (yani emeğin), hizmetlerin ve serbest dolaşımıdır. Bunun gerçekleşebilmesi ve AET'nin işleyebilmesi için ise, Ortak Tarım Politikası, Ortak Ulaştırma Politikası, Ortak Rekabet Politikası, Ortak Dış Ticaret Politikası gibi politikalar da hayata geçirilmiştir.

1958-1965 yılları arasında AET içi ticaret, dış ticarete oranla 3 kat daha hızlı büyümüştür. Üye ülkelerin GSMH'leri anılan dönem içinde yıllık olarak ortalama %5.7, kişi başına gelirleri %4.5 oranında artmıştır. Tarımın bu dönemde üyelerin GSMH'lerindeki payı yarı yarıya azalmıştır. 1990'lı yıllara kadar bazı engeller kalmış olsa da işçilerin serbest dolaşımı önündeki engeller 70'li yılların sonunda büyük ölçüde kaldırılmıştır. 1975 yılında ise, üye ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları'nın düzenli olarak Bakanlar Konseyi içinde toplanmaya başlamışlardır⁹². Bu politikaların yanı sıra üyelerarası ticareti kolaylaştırabilmek için 1979'da Avrupa Para Sistemi oluşturularak sonunda 1 Ocak 2000'den itibaren yürürlüğe giren tek para uygulamasına varacak olan ekonomik ve parasal birliğinde oluşması sağlanmıştır⁹³.

Kıta Avrupası'ndan bağımsız ve ABD ile özel ilişkilerini korumayı temel alan bir dış politika izleyen İngiltere, Ocak 1960'ta AET'nin kurulmasının ardından ekonomik ve politik entegrasyon içermeyen Avrupa Serbest Ticaret Alanı'nı (EFTA) kurdu. Ancak EFTA'nın AET kadar başarılı olamaması İngiltere'nin Kıta Avrupası'ndaki politik etkisinin azalmaya başlamasına yol açtı. Bunun ardından İngiltere, Ağustos 1961'de AET'ye ilk başvurusunu yaptı. Ancak bu başvuruyu Fransa, ABD'nin, İngiltere'yle olan ayrıcalıklı ilişkilerinden dolayı Avrupa'daki etkinliğini arttıracığı endişesi ile reddetti. Ardından 1967'de tekrardan üyelik başvurusu yapan İngiltere, Fransa tarafından ikinci kez reddedildi. İngiltere, 1969'da üçüncü üyelik başvurusunu yapmasının ardından 1973'te İrlanda ve Danimarka ile birlikte AET'ye üye oldu⁹⁴. Sonrasında ise 1981'de Yunanistan, 1986'da İspanya ve

---

⁹² John McCormick, **Understanding EU: A Concise Introduction**, 2nd. Edition, Palgrave, New York, 2002, s.68.

⁹³ Nevzat Güran, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, İzmir, 2. Baskı, Anadolu Matbaacılık, 2002, s. 157-158.

⁹⁴ McCormick, a.g.e., s. 70.

Portekiz, 1995'te de Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımı ile AET'nin üye sayısı 15'e ulaşmıştır⁹⁵.

1.2.4. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

1956 yılında başlayan İsrail-Mısır Savaşı ve ardından İngiltere ve Fransa'nın Süveyş Kanalı'na müdahale etmesiyle başlayan buhran dönemi Avrupa'ya Ortadoğu'dan petrol ikmalinin önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur. Bu durumda petrole bağımlılığın azaltılması ve diğer enerji kaynaklarının devreye sokulması ihtiyacını doğurmuş ve AKÇT'ye üye olan altı devlet enerji üretimi konusunda atom enerjisinden yararlanmayı uygun görmüşlerdir⁹⁶. AAET'de yine Messina konferansının ardından kurulmuş olan Spaak Komitesi'nin teklifi ile 25 Mart 1957'de imzalanan Roma Anlaşması ile, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Ocak 1958'de kurulmuştur.

AAET Anlaşması'na göre, topluluğun görevi, nükleer sanayilerin kurulması ve hızlı gelişimi için gerekli şartların hazırlanması suretiyle, üye devletlerde hayat standardının yükselmesine ve ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmak olacaktır⁹⁷.

AAET Anlaşması'na, göre AAET'nin, görevini yerine getirmek üzere göstereceği faaliyetler şöyle belirlenmiştir⁹⁸:

- Araştırmaları geliştirmek ve teknik bilgilerin yayılmasını temin etmek;
- Halkın ve işçilerin sağlığını korumak için tek tip güvenlik standartları oluşturup uygulanmalarını sağlamak;
- Yatırımları kolaylaştırmak ve özellikle teşebbüslerin girişimlerini teşvik ederek, Topluluk içinde nükleer enerjinin gelişmesi için gerekli temel tesislerin yapımını sağlamak;

---

⁹⁵ Mayıs 2004 itibarı ile 10 yeni üyenin daha katılımı ile üye sayısı 25 olmuştur. Bu konu aşağıda ele alınacaktır.

⁹⁶ Karluk, a.g.e., s. 15.

⁹⁷ **Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar**, s.329.

⁹⁸ y.a.g.e., s.329-330.

- Maden filizlerinin ve nükleer yakıtların, Topluluktaki tüm kullanıcılarına, düzenli ve adil biçimde arzını sağlamak;
  - Uygun denetimlerle, nükleer maddelerin asıl amaçlarının dışında kullanılmamalarını temin etmek;
  - Özel füzyon maddeleri ile ilgili olarak kendisine tanınan mülkiyet hakkını kullanmak;
  - Özel donanım ve malzeme ortak pazarı kurulması, nükleer yatırımlar için sermayenin serbest dolaşımı ve Topluluk içinde uzmanların istihdam serbestisi suretiyle geniş piyasalara açılma ve en iyi teknik vasıtalarından yararlanma imkanı sağlamak;
  - Diğer ülkeler ve uluslararası örgütlerle, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımındaki gelişmeyi teşvik edici bütün ilişkileri kurmakla,
- yükümlüdür.

AAET'nin kurulmasına yol açan kriz, üyelerde büyük bir heyecan yaratmıştır. Ancak sonrasında 70'li yıllara kadar petrol fiyatlarında önemli bir artış olmaması ve Avrupa'daki petrol arzının da yeterli olmasıyla diğer iki topluluk kadar başarı gösterememiştir⁹⁹.

1.2.5. Birleşme Anlaşması

Üç Avrupa topluluğunun da ayrı ayrı organları olması, bu kurumlarda bürokratik işlemlerin artmasına neden oluyordu. Bu nedenle de Nisan 1965'te imzalanıp, 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren Birleşme Anlaşması¹⁰⁰ üç ayrı Avrupa Topluluğu'nun yürütme organları birleştirilmiştir. Her Topluluk'ta ayrı ayrı bulunan Konsey ve Komisyonlar her üç Topluluk için bire indirilmiştir. Kuruluşlarından itibaren AET ve AKÇT için ortak bir kurum olan Avrupa Parlamentosu ile Avrupa Adalet Divanı, AAET'ye de açılmıştır¹⁰¹. Bu birleşmenin ardından yeni oluşum Avrupa Toplulukları (AT) olarak anılmaya başlamıştır.

---

⁹⁹ Karluk, a.g.e., s. 15.

¹⁰⁰ Füzyon Anlaşması olarak da anılmaktadır.

¹⁰¹ Neill Nugent, **The Government and Politics of The European Union**, Palgrave MacMillan, 5. Edition, London, 2003, s. 57.

1.2.6. Tek Avrupa Senedi

1980'li yılların başında AT'de yaşanan bütçe krizi ve genişleme AT'nin kurumsal yapısında bir değişikliğe gidilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda AT Konseyi'nin Haziran 1984 zirvesinde bunun için bir komite kurulmasına karar verilmiştir. Komitenin görevi, Topluluk AT içinde siyasi işbirliğinin daha fonksiyonel hale getirilmesi görevi verilmiştir. Komite, raporunu Aralık 1984'teki Dublin Zirvesi'nde sunmuştur. Rapor, ancak Mart 1985'teki Brüksel Zirvesi'nde görüşülebilmiş ve AT organlarının fonksiyonlarının yeniden belirlenmesi, faaliyetlerinin genişletilmesi ile bir iç pazarın kurulması konularında Hükümetlerarası Konferans (HAK) toplanmasına karar vermiştir. 1985 yılında toplanan konferansın ardından Aralık 1985 Lüksemburg Zirvesi'nde bir taslak sunulmuştur. Ana hatları ile kabul edilen taslak Ocak 1986'daki Dışişleri Bakanları tarafından ele alınarak görüşmeler sonuçlandırılmıştır. 28 Şubat 1986'ya bütün üyeler Tek Avrupa Senedini onaylamış ve Senet, 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girmiştir¹⁰².

Tek Avrupa Senedi ile altı alanda yeni hedeflere ulaşılması hedeflenmiştir. Bunlar; sınırların serbest bir pazar için kaldırılarak mal, hizmet ve sermaye gibi üç temel sektörde serbest dolaşımın sağlanması, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi, işçilerin sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi, çevrenin korunması, araştırma ve teknolojik gelişmenin hızlandırılması ile ekonomik ve parasal birliğin sağlanmasıdır. Tek Avrupa Senedi'nin yanında Avrupa Toplulukları Temel Sosyal Haklar Şartı çerçevesinde, AT içindeki ücretlilerin sosyal hakları da yeniden düzenlenmiş ve sosyal korumanın artırılması hedeflenmiştir¹⁰³.

1.3. İki Kutuplu Sistemde Türkiye'nin Batı Bloğu'na Entegrasyonu

Avrupa'da yukarıda belirtilen gelişmeler yaşanırken Türkiye'de bu gelişmelerin yakından takip ediyor ve dışında kalmak istemiyordu. Bunun içinde Batı

---

¹⁰² Karluk., a.g.e., s.60-61.

¹⁰³ y a.g.e., s, 62.

Avrupa ülkeleri ve ABD ile ilişkilerini geliştirme yollarını arıyordu. Bu bölümde, bu yöndeki gelişmeler ele alınacaktır.

1.3.1. Türkiye'nin NATO Üyeliği

Türkiye, kuruluşundan itibaren NATO ittifakına katılmak istemiştir. Türkiye'nin NATO'ya katılmak istemesinin başlıca nedeni, SSCB tehdididir. Türkiye, 1945 yılındaki Sovyet isteklerinin her an yeniden tekrarlanabileceğine, bu nedenle de güvenliğinin NATO'nun şemsiyesi altında sağlanabileceğine inanmaktaydı. Türkiye'nin NATO'ya üye olmak istemesinin diğer nedenleri ise, batılılaşma hedefinin gerçekleştirilmesi, alınan ekonomik ve askeri yardımların artırılmasını sağlama ve ülkenin demokratik düzenin garanti altına alınması olarak sayılabilir¹⁰⁴. Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye, ilki 11 Mayıs 1950'de, ikincisi ise 1 Ağustos 1950'de olmak üzere iki kez NATO üyeliği için başvurmuş ancak her iki başvuruda reddedilmiştir. Bu başvuruların reddedilmesinde Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasının örgütün gelişimini olumsuz etkileyeceği yönündeki ABD Genelkurmay Başkanlığı raporu etkili olmuştur. Çünkü Amerikalı yetkililere göre, NATO henüz yeterince gelişmemiştir ve Türkiye ile Yunanistan'ın katılımıyla askeri taahhüt alanı genişleyeceğinden NATO, bu iki ülkenin güvenliği için gerekli gücü toplamakta sorun yaşayabilirdi¹⁰⁵. Türkiye'ye, NATO üyeliği yerine bir Akdeniz Paketi kurulması yönünde getirilen öneriyi ise, tek taraflı bir taahhüt olacağı endişesi ve gerçekleşmesinin zor olduğu düşüncesi ile Türkiye olumlu yaklaşmamıştır¹⁰⁶.

Türkiye bu dönemde NATO'ya üye olabilmek için, ABD önderliğindeki Batı Bloğu'nun fikirlerini savunduğunu göstermenin, Batı Bloğu'ndan güvenlik taahhütleri alabilmesinin yolu olduğunu düşünmeye başlamıştır. Türkiye'ye bu konudaki fırsatı da Kore Savaşı vermiştir. Kuzey Kore'nin, Güney Kore'ye saldırmasının ardından BM'nin yapmış olduğu yardım ve müdahale çağrısına

---

¹⁰⁴ Sander, 1979, s. 63-67.

¹⁰⁵ George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, (Çev. Belkıs Çorakçı) Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1992, s.134-136.

¹⁰⁶ Erhan, 2002 (a), s.546-548.

ABD'nin ardından olumlu cevap veren ikinci ülke Türkiye olmuştur. Kendi güvenliği ile ilgisi olmamasına rağmen Kore Savaşı'na 4500 kişilik bir birlikle katılan Türkiye, 11 Mayıs 1950'de NATO'ya ilk üyelik başvurusunu yapmıştı¹⁰⁷.

O dönemde hızla değişen koşullar, ABD'nin yukarıda belirtilen fikrini değiştirmesine yol açmıştı. SSCB'nin nükleer silaha sahip olması, Kore Savaşı benzeri bir savaşın Avrupa'da da yaşanması tehlikesi, Çin ve SSCB'nin 1950 Şubat'ında imzaladıkları ittifak anlaşması, SSCB ile olası bir savaşta ABD'nin Türkiye'deki hava üslerine ihtiyaç duyması, Türkiye'nin Ortadoğu kapsamındaki stratejik önemi ve aynı zamanda Kore Savaşı'na katılan Türk birliklerinin gösterdikleri yüksek başarının ABD kamuoyunda Türkiye lehine olumlu bir hava yaratması ABD'nin fikrini değiştiren nedenler olarak sıralanabilir¹⁰⁸. Bu koşullar altında ABD, müttefiklerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasını önerdi. İngiltere, Ortadoğu'daki çıkarlarının korunması amacıyla Türkiye'nin bir Ortadoğu ittifakı içinde yer almasını istediği için, Norveç ve Danimarka ise Akdeniz'in kendi çıkar alanları dışında kaldığı gerekçesi ile Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkıyorlardı. Ancak ABD'nin girişimleri ile bu karşıtlıklar giderildi. 16-20 Eylül 1951'de yapılan NATO Bakanlar Konseyi Toplantısı'nda Türkiye ile Yunanistan'ın ittifaka çağrılmalarına karar verildi. Bu kararın ardından Türkiye ve Yunanistan, 18 Şubat 1952'de resmen NATO üyesi oldular.

1.3.2. Türkiye'nin AET'ye Ortak Üyeliği

Türkiye, Avrupa'da kurulan her yeni yapılanma gibi AET'yi de yakından izlemekteydi. Türkiye'nin, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren büyük önem verdiği batılılaşma projesi, II. Dünya Savaşı sonrası ortamda Batı kurumlarının ve Batı ittifakının parçası olma şeklinde tanımlanmış ve Türk dış politikası da bu yönde şekillenmeye başlamıştır. AET'nin Batı ittifakının önemli bir kuruluşu ve onu ekonomi yönden güçlendiren doğal bir uzantısı olarak ortaya çıkmasıyla, Türkiye, batı ittifakının diğer kuruluşlarına olduğu gibi AET'ye de üye olmaya yönelmiştir¹⁰⁹.

---

¹⁰⁷ McGhee, a.g.e., s. 141-142.

¹⁰⁸ Sander, 1979, s.55-62.

¹⁰⁹ Eralp, a.g.m., s. 86.

Türkiye açısından, AET üyeliği amacını şekillendiren, batılılaşma hedefinin yanında, iki önemli beklenti olmuştur: Güvenlik endişeleri ve ekonomik kalkınma için yardım sağlama¹¹⁰.

İlk başlarda AET'nin başarılı olabilirliği hakkında kuşku duyulmasına rağmen, Yunanistan'ın 15 Temmuz 1959'da AET'ye üyelik için başvurması Türkiye'yi de hareketlendirdi. Demokrat Parti hükümeti, 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık için başvurdu. Türkiye'nin ortaklık başvurusunda ekonomik gelişmişlik seviyesinin Avrupa'nın entegrasyonunu olumsuz etkileme olasılığı üzerinde endişeler dile getirildiyse de, Soğuk Savaş ortamında güvenlik endişelerinin ağırlık kazanması¹¹¹ sayesinde AET Bakanlar Konseyi'nin 11 Eylül 1959'da aldığı kararla her iki Türkiye ve Yunanistan'ın başvurularını kabul etti¹¹². Türkiye ile AET arasındaki görüşmeler, 27 Mart 1960 askeri darbesi nedeni ile bir süre kesintiye uğradı. Sonrasında tekrar başlayan görüşmeler de AET'nin hazırlanacak anlaşmanın sadece bir ticaret anlaşmasını olmasını istemesi nedeni ile aksadı. Oysa ki Türkiye, Yunanistan ile imzalanan anlaşma gibi, ileride tam üyeliğe gidecek gümrük birliğini de içeren daha geniş bir anlaşma istemekteydi. Sonuçta bu yönde bir anlaşmaya ulaşılarak 12 Eylül 1963'te, kısaca Ankara Anlaşması adıyla anılan, "Türkiye ile AET Arasında Bir Ortaklık Kuran Anlaşma", Ankara'da imzalanmış ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir¹¹³. Anlaşma 33 maddeden oluşan bir ana metin, hazırlık dönemini düzenleyen bir geçici protokol, Türkiye'ye yapılacak mali yardımları düzenleyen bir mali protokol, bir son senet, dört niyet ve yorum bildirisi ve bir mektuptan oluşmaktadır.

Ankara Anlaşması'nın amacı, Türkiye ile AET arasında gittikçe gelişen bir gümrük birliği kurulmasıdır. Anlaşma'ya göre ilişkileri yürütmek için Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi ve Avrupa Parlamentosu ve TBMM parlamenterlerinden oluşan bir Karma Parlamento Komisyonu kurulmuştur. Anlaşma'da gümrük

---

¹¹⁰ y.a.g.e., s.91.

¹¹¹ Güvenlik endişesinin kararda etkili olması, hem Yunanistan hem Türkiye'nin Batı Avrupa'nın güvenliği için Batı Bloğu içinde tutulması görüşünün o dönemde Batı Avrupa ve ABD politikalarında ağırlıklı yer tutmasıdır.

¹¹² Eralp, a.g.m., s. 92.

¹¹³ Deniz Vardar, "Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri", Faruk Söylemezoğlu (ed.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s.216-217.

birliğinin kurulması için hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç dönem belirlenmiştir¹¹⁴.

Hazırlık dönemi için belirlenen süre 5 yıl olup; bu dönem de AET, tek taraflı olarak Türkiye'ye çeşitli ürünlerin AET'ye ihracında kolaylıklar sağlanmış, ayrıca Ankara Anlaşması'nın I. Mali Protokol uyarınca 175 milyon ECU tutarında mali yardımda bulunmuştur. Zamanında tamamlanan bu sürecin ardından Türkiye, Anlaşma'da gümrük birliğine geçişin ikinci aşaması olan geçiş döneminin uygulanması için AET'ye başvurmuştur. Bunun ardın geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokol'ün 23 Kasım 1970'te imzalanıp ve 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girmesi ile geçiş dönemi başlamıştır. Bu dönemde AET'nin Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünlerinin çoğu için uyguladığı gümrük vergilerini ve kotaları kaldırması, Türkiye'nin de AET'den ithal ettiği sanayi ürünlerinin gümrük vergilerinin bazı ürünlerde 12 yıl, bazılarında ise 22 yılda kaldırması benimsenmiştir. Aynı zamanda Türkiye, tarım politikalarını 22 yılda AT'nin ortak tarım politikasına uyumlu hale getirme yükümlülüğünü üstlenmiştir. Ancak bu dönemde Türkiye'de yaşanan ekonomik sorunlar bu sürecin işlemlerini kesintiye uğratmıştır. Türkiye, 1976'da Katma Protokol'ün ulusal ekonominin korunmasına ilişkin maddesine dayanarak tek taraflı olarak ticaret ile ilgili yükümlülüklerini dondurmıştır. 1978'de ise Türkiye, AT'den beş yıl boyunca durdurulmasını, sanayi ve tarım ürünlerinde ise yeni indirimler yapılmasını istemiş; ayrıca yeni kredi talebinde bulunmuştur. AT ise beş yıllık durdurmaya kabul etmiş ancak diğer talepleri reddetmiştir. Ayrıca Türkiye, bu dönem de uygulanan II. ve III. Katma protokolleri de yetersiz bulmuştur. 1979'un sonunda, Demirel hükümetinin ilişkileri yeniden başlatmak istemesi ile AT-Türkiye ilişkileri normalleşir ve 30 Haziran 1980'deki Türkiye-AT Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye 1980'nin sonbaharında tam üyelik için başvuruda bulunacağını açıklamıştır. Ancak 12 Eylül 1980'deki askeri darbe ile bu gerçekleşmemiş ve darbe sürecinde yaşanan olaylar nedeni ile ilişkiler Avrupa Parlamentosu kararı ile askıya alınmıştır¹¹⁵.

---

¹¹⁴ Güran, a.g.e., s. 178-180.

¹¹⁵ Vardar, a.g.m., s.218-220; Güran, a.g.e., s. 181-184

1.3.3. Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'na Tam Üyelik Başvurusu

Türkiye, 12 Eylül askeri darbesinin ardından girdiği yeniden demokratikleşme sürecinde AT ile bozulan ilişkileri düzeltmek ve geliştirmek için çalışmalara başlamıştı. Bu çalışmaların bir sonucu olarak 14 Nisan 1987'de AT'ye tam üyelik başvurusunu yaptı¹¹⁶. Bu süreç içinde, darbenin ardından dondurulmuş olan Türkiye-AT Karma Parlamento Komisyonu 1989 yılı başından itibaren tekrar çalışmaya başladı.

AT Komisyonu, Türkiye'nin tam ile üyelik başvurusu ilgili kararını 18 Aralık 1989'da açıkladı. Komisyon, kararında Türkiye'nin adaylık statüsünü sorgulamamış; Türkiye'den aday ülke olarak bahsetmiştir. Bu kararda Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin başlanması incelenmiştir. Türkiye de o dönemde, Komisyon'un görüşmelere hemen başlanmasını veya hangi tarihte başlanacağını açıkça belirtmesini istemiştir¹¹⁷.

Komisyon Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna verdiği cevabında, Türkiye'nin tam üye olma hakkını kabul etmiş, ancak üyelik görüşmelerine başlanmamasına karar vermiş ve görüşmelerin başlanmasına ilişkin herhangi bir tarih vermemiştir. Bunun yerine, üyelik görüşmelerine başlanmasının önündeki engelleri belirtmiştir. Komisyona göre o dönemde AT, Tek Avrupa Senedi ile önüne Avrupa'da iç pazarın kurulmasını bir hedef olarak koyulduğunu ve bu hedefe yoğunlaşılması gerektiği için hiçbir aday ülke ile üyelik görüşmesi yapılmayacağını belirtmiştir¹¹⁸. İç pazar hedefi bu dönemde AT gündeminde önemli bir yer teşkil etmekteydi. Çünkü bir ekonomik durgunluk dönemi yaşanan AT ülkeleri, Avrupa sanayinin Japonya ve ABD karşısında rekabet gücünü kaybettiğini düşünüyorlardı. Bunu aşmanın yolunun ise iç pazarın kurulmasından geçtiğini düşündüklerinden bu hedefe yoğunlaşmışlardı¹¹⁹. Ayrıca Komisyona göre, Türkiye ile üyelik görüşmelerine başlanmamasının önündeki bir diğer engel Doğu Avrupa'da olan

¹¹⁶ Vardar, a.g.m., s. 220-221.

¹¹⁷ Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Sürecine Etkileri**, Ceylan Kitabevi, 1. Baskı, İzmir, 2002, s. 121.

¹¹⁸ y.a.g.e., s. 122.

¹¹⁹ Eralp, a.g.m., s.103.

gelişmelerdir. Soğuk Savaş'ın sonuna yaklaşıldığı işaret bulunduğu dönemde, AT'nin genişlemesi söz konusu olacaksa bunun öncelikle Doğu Avrupa'yı içereceği belirtilmiştir¹²⁰.

Ayrıca, Türkiye'deki askeri darbenin ardından Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu yaptığı döneme kadar geçen sürede yaşanan antidemokratik uygulamalarda tam üyelik görüşmelerinin başlamasında bir engel olarak belirtilmiş; Kıbrıs sorunu ve Türk-Yunan ilişkilerindeki sorunlarında altı çizilmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye'deki ekonomik sorunların AT açısından sorun yaratabilecek kapasitede olması da Komisyon tarafından tam üyelik görüşmelerine başlanması için bir engel olarak kabul edilmiştir¹²¹.

Komisyon bu engelleri belirttikten sonra sonuç bölümünde, Konsey'e, Türkiye ile tam üyelik görüşmelerine başlanmamasını önermiştir. Bu önerinin ardından Komisyon, Türkiye'nin stratejik açıdan AT için önemli olduğunu bu nedenle Türkiye'nin tam üye olabilirdiği engellenmeden, Türkiye-AT ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olarak çalışılması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre Komisyon, Türkiye ile Ankara Anlaşması'nın gereği olan gümrük birliğinin tamamlanmasını ve Türkiye ile siyasi ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir¹²².

Komisyon'un görüşünü bu şekilde belirtmesi Türkiye'de ciddi bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Ancak buna rağmen Şubat 1990'da yapılan AT Bakanlar Konseyi'nde de Komisyon'un görüşlerinin benimsenmesinin ardından Türkiye ile AT arasındaki görüşmeler sürdürülmüş ve Ankara Anlaşması'nın işlerliği artırılmıştır¹²³.

---

¹²⁰ Özen, 2002, s. 122.

¹²¹ y.a.g.e., s. 122.

¹²² y.a.g.e., s. 123.

¹²³ Vardar, a.g.m., s.222.

1.4. İki Kutuplu Sistemde Türk-Amerikan İlişkileri

1.4.1. ABD ve Türkiye'nin İttifak Kurma Nedenleri

Türkiye ve ABD'nin II. Dünya Savaşı ardından ittifak kurma nedenleri genel olarak dört nedenle açıklanabilir. Bunlar; güvenlik ihtiyacı, stratejik nedenler, Türkiye'nin yardım ihtiyacı ve batılılaşma politikası olarak sıralanabilir.

1.4.1.1. Güvenlik İhtiyacı

II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'nin Türkiye'den çeşitli taleplerde bulunması, Türkiye'de ciddi bir güvenlik endişesi yaratmıştı. Dönemin yetkilileri, bu endişenin ancak ABD'nin askeri ittifakı sağlanarak giderilebileceği fikrini ön plana çıkardı. Bu andan itibaren Türkiye, gerek ABD gerekse Batı Avrupa ile ilişkilerini güçlendirmeye çalıştı. Bunun için Kore'ye asker göndermek ve İsrail'i tanımakta dahil olmak üzere çeşitli girişimlerde bulunan Türkiye, sonunda NATO üyeliğini elde etmişti¹²⁴.

ABD ise, savaşın ardından SSCB'nin Doğu Avrupa ve diğer bölgelerdeki yayılmacılığı başlayınca Türkiye'nin Batı Bloğu'nun savunmasında önemli bir yer tutabileceğini düşünmeye başlamıştı. SSCB'nin Ortadoğu üzerinde de nüfuz kurma girişimleri başlayınca ABD bu yöndeki tutumunu netleştirmişti. Amerikalı yöneticilere göre, Türkiye ve Yunanistan SSCB'nin etkisine girerse bütün Ortadoğu ve Doğu Akdeniz kaybedilebilirdi. Bu düşünceyle de Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ABD tarafından desteklenmiş ve nihayetinde yine ABD'nin çabalarıyla gerçekleşmiştir¹²⁵.

1.4.1.2. Stratejik Nedenler

Türkiye'nin Batı Bloğu ve ABD açısından taşıdığı stratejik önemi, Türk-Amerikan ittifakının, güçlü, etkili ve dayanıklı olmasını sağlayan en önemli

---

¹²⁴ Uslu, a.g.e., s. 87.

¹²⁵ McGhee, a.g.e., 159-160.

faktörlerden biriydi. Türkiye, SSCB'yle oldukça uzun bir sınıra sahip olduğu gibi SSCB'nin Akdeniz ve Ortadoğu'ya yayılma yolları üzerinde doğal bir engel oluşturmaktaydı.. Boğazlar NATO için oldukça kıymetliydi. Sovyet donanması Akdeniz'e ulaşmak için Türk Boğazları'nı kullanmak zorundaydı. Herhangi bir tehlike ve çatışma anında Türkiye, Sovyet güçlerinin Akdeniz'e ve Ortadoğu'ya çıkışını engelleyebilirdi¹²⁶. Amerikalı yöneticilere göre, Batı dünyası için son derece gerekli olan Ortadoğu petrolünün düzenli olarak Avrupa'ya ve ABD'ye akması için Türkiye çok önemli bir pozisyondaydı. Bununla birlikte Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile tarihsel ve dinsel bağlantıları, bu bölgedeki Batı nüfuzunun sürdürülebilmesi açısından da önemliydi¹²⁷.

Ayrıca Türkiye, herhangi bir çatışma durumunda SSCB'ye yakınlığı nedeniyle bu ülkenin askeri üslerinin ve silah üretim merkezlerinin vurulmasında önemli bir konuma sahipti. Bunun yanı sıra NATO kapsamında Türkiye'de kurulan radar ve bilgi toplama üsleri de ABD açısından stratejik öneme sahiptir. ABD, bu üslerden SSCB'nin yeraltındaki nükleer denemelerinden, Kazakistan'da gerçekleştirdiği uzun menzilli füze denemelerine kadar hemen her konuda bilgi toplayabiliyordu¹²⁸.

1.4.1.3. Türkiye'nin Yardım İhtiyacı

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın ardından büyük miktarda askeri ve ekonomik yardıma ihtiyaç duyması ve ABD'nin de stratejik açıdan Türkiye'ye ihtiyacı olması nedeniyle bu yardımı vermeye gönüllü olması, Türkiye ve ABD açısından ittifakın kurulmasında ve sürdürülmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur¹²⁹.

Türkiye'nin ABD ile ittifak kurmasında ana amaçlarından biri, alacağı askeri yardım ile orduyu modernleştirip asker sayısını üçte bir oranında azaltarak savunma

---

¹²⁶ Uslu, a.g.e., s.88.

¹²⁷ Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 116-117.

¹²⁸ Sander, 2000, s. 120.

¹²⁹ Uslu, a.g.e., s.89.

harcamalarının bütçe üzerindeki yükünü hafifletmektir. Türkiye hem savunma harcamalarının azaltılması hem de alacağı diğer ekonomik yardımlarla ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmeyi düşünüyordu¹³⁰.

1.4.1.4.Batılılaşma Politikası

Türkiye'nin geleneksel batılılaşma politikası Türk-amerikan ilişkilerini güçlendiren bir faktördür. Bu politika doğrultusunda dönemin siyasetçileri tarafından ABD, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan Batı'nın bir parçası olabilmesi için en ideal müttefikti. Dönemin yöneticilerine göre; ABD ile resmi ittifak kurulabilirse Türkiye Batı ile daha çabuk bütünleşebilecekti. Türkiye ile ittifak yapmış bir ABD, Batı Bloğunun lideri olarak diğer Batılı devletleri ve örgütleri Türkiye'yi üye olarak alma konusunda etkileyebilirdi¹³¹.

1.4.2. U-2 Olayı ve Ekim 1962 Küba Krizi

Truman Doktrini'ni Türkiye'nin kabulü ile birlikte resmen başlayan Türk-Amerikan ittifakı 1950'li yıllarda nispeten sorunsuz gelişmişti. 1960'lı yılların başlangıcından itibaren ise, ikili ilişkilerde sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştı.

Bu sorunların ilki ABD'ye ait U-2 casus uçaklarının Türkiye'den kalkarak SSCB üzerinde yapmış oldukları uçuşlardır. Mayıs 1960'ta İncirlik üssünden havalanan bir U-2 uçağının SSCB tarafından düşürülmesinin ardından SSCB, Türkiye ve ABD'ye sert tepki vermiştir. Ancak buna rağmen Türkiye uçuşlara izin vermeye devam etmiştir. Aralık 1975'te yine İncirlik'ten kalkan bir başka U-2 uçağının, bu sefer kaza sonucu, Karadeniz üzerinde düşmesinin ardından SSCB bu sefer ilkinden daha sert tepki vermiştir. Bu ikinci kazanın ardından Türkiye'de kendi bilgisi dışında yapılan uçuşlardan rahatsızlık duymaya başlamıştı. Bunun bir sonucu olarak Türkiye, ABD'den Türkiye'den yapılan tüm U-2 uçuşlarını istedi. ABD'nin karşı çıkmasına rağmen Türkiye bu yöndeki kararında direnmiş; U-2 uçuşları 1965

---

¹³⁰ Sander, 2000, s. 122.

¹³¹ Uslu, a.g.e., s. 89-90.

1975 döneminde bir daha gerçekleşmemiştir¹³². ABD'nin Türkiye'den yönlendirdiği Türkiye'nin denetimi dışındaki bu tür faaliyetler Türkiye'nin güvenliğini ciddi şekilde tehlikeye attığından kamuoyunda da büyük tartışma konusu olmuştur. Hükümetin 1965'te ABD'den uçuşları durdurma isteğinde bu kararında önemli etkisi olmuştur¹³³.

Türk-Amerikan ilişkilerinde sorun yaratan bir diğer olay Ekim 1962'deki Küba Krizi'dir. SSCB'nin 1957 yılının sonlarına doğru Sputnik uydularını yörüngeye yerleştirmesi, Sovyetler'in uzun menzilli balistik füzelere sahip olduğunun bir göstergesi idi. Buna karşılık olarak ABD, bir nükleer savaş çıkabileceği endişesi ile NATO üyesi ülkelerin topraklarına nükleer savaş başlığı taşıyabilen orta menzilli Jüpiter füzelerini yerleştirmek istedi. Ancak bu füzelerin topraklarına yerleştirilmesi karşısında SSCB'nin doğrudan hedefi haline geleceklerdi. Bu nedenle de İngiltere, Türkiye ve İtalya hariç diğer NATO ülkeleri, ABD'nin bu isteğini kabul etmedi. 1960 yılında füzelerin Türkiye'ye yerleştirilmesi tamamlandı ve füzeler 1962'de operasyonel hale getirildi. Sonrasında SSCB'nin de Küba'ya kendi füzelerini yerleştirdiği ortaya çıkınca ABD, Küba'ya giden gemilere abluka uygulamaya başladı. Yaşanan bu krizi çözmek için ABD ile SSCB arasında yapılan pazarlıklar sonucunda Küba ve Türkiye'deki füzelerin karşılıklı olarak çekilmesi konusunda anlaşıldılar. Türkiye, füze krizi sırasında ABD'nin Türkiye'yi kendi çıkarları için bir pazarlık aracı olarak kullandığını görmüştü. Bu krizin ardından Türkiye, ABD ile askeri ilişkilerinde daha dikkatli davranmaya ve ABD'nin her istediğini kabul etmenin Türkiye'nin güvenliğini ciddi şekilde tehlikeye düşürebileceğinin farkına varmaya başlamışlardı¹³⁴.

1.4.3. Kıbrıs Sorunu ve ABD ile İlişkiler

İlk olarak 1950'lerde ortaya çıkan Kıbrıs sorunu, o dönem de İngiltere'ye bağlı bulunan Kıbrıs adasındaki Rumların, önce bağımsızlık elde edip ardından Yunanistan'a katılmak istemeleri ile ortaya çıkmıştı. Yunanistan konunun self-

---

¹³² y.a.g.e., s.182-183.

¹³³ Erhan, 2002 (a), s. 574.

¹³⁴ Uslu, a.g.e., s. 137-169.

determinasyon hakkı ile ilgili olduğu gerekçesi ile BM'ye başvurmuş, ancak bir sonuç alamamıştı. Daha sonra konu ABD'nin de talebiyle NATO içinde çözülmeye çalışıldı. Bu süreçte İngiltere, Türkiye ve Yunanistan katılımıyla süren görüşmeler sonucunda imzalanan Zürih ve Londra Anlaşmaları ile Kıbrıs bağımsızlık elde etmiş ancak adadaki İngiliz üsleri ada toprağı dışında sayılarak İngiltere'nin yönetiminde kalmıştır. ABD, bu dönemde daha çok Kıbrıs'ın stratejik önemi ile ilgilendiğinden bu anlaşmadan memnuniyet duymuştu¹³⁵.

Anlaşmaların ardından Kıbrıslı Rumların, Kıbrıslı Türkler üzerinde uygulamaya başladıkları baskı ve şiddet, Türkiye'yi ciddi bir şekilde rahatsız etmeye başlamıştı. Aynı zamanda Zürih ve Londra Anlaşmaları sonucu yürürlüğe giren Kıbrıs Anayasası'nın Rumlarca ihlal edilmesi üzerine Türkiye, 1961'de Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bir uyarı notası vermiştir. Buna rağmen süren olaylar neticesinde Türkiye, Zürih ve Londra Anlaşmaları'ndan gelen garantörlük haklarını kullanarak adaya müdahale edebileceğini açıklamış ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne 1964'te tekrar nota vermiştir. Ancak müdahalede bulunmamıştır¹³⁶.

Sander'e göre hükümetin TBMM'den gerekli yetkiyi almasına rağmen müdahaleyi gerçekleştirmemesinin nedenleri; Truman Doktrini ve NATO kapsamında Türkiye'ye verilmiş olan Amerikan silahlarının bu operasyonda kullanılıp kullanılmayacağını belli olmaması, Türkiye'nin adaya askerlerini taşıyabilecek gemilere sahip olmaması ve Rumların Türkiye müdahaleyi gerçekleştirene kadar Türkleri katledebileceği endişesidir¹³⁷.

Türkiye'nin müdahale girişimleri nedeni ile ABD Başkanı Johnson'un gönderdiği mektup ise Türk-Amerikan ilişkilerinde günümüze kadar süren bir güvensizliğin başlangıcı olmuştur. Johnson mektubunda, ABD'nin adaya yönelik bir müdahaleye karşı olduğunu açıkça belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin, Truman Doktrini kapsamında Temmuz 1947'de imzalanmış olan anlaşma ile almış olduğu Amerikan

---

¹³⁵ Sander, 1979, s.225-226.

¹³⁶ Mehmet Gönübol ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 1996, s. 420-425.

¹³⁷ Sander, 1979, s.230.

silahlarını verilmiş amacının dışında kullanılmasının ABD'nin iznine tabi olduğunu ve ABD'nin Kıbrıs'a yapılacak bir müdahalede bunların kullanılmasına izin vermediğini belirtmiştir. Ancak mektupta asıl önemli olan konu ise Johnson'un, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahale sonucunda oluşacak bir SSCB müdahalesinde, ABD ve NATO'nun Türkiye'ye yardım etmeyeceğini ifade etmesidir. Başbakan İsmet İnönü'de Johnson'un mektubuna bir karşı mektup ile cevap vererek, ABD'nin Türkiye'yi desteklemesini istemiş ve bir SSCB müdahalesine karşı NATO'nun korumasının olmayabileceği ifadesinden Türkiye'nin duyduğu rahatsızlığı ortaya koymuştur. Bu mektubun ardından Johnson'un gönderdiği mektupta yaptığı daveti kabul eden İnönü ABD'ye gitmiş; fakat yapılan görüşmelerde herhangi bir sonuç elde edememiştir¹³⁸.

Türkiye'nin Johnson Mektubu'ndan çıkardığı sonuç, Türk-Amerikan ilişkilerinin tek taraflı olarak işlediği ve Amerika'nın çıkarlarını gözetmediği olmuştu; çünkü Türkiye, gerek Kore Savaşı gerekse Küba Krizi sırasında kendisini doğrudan ilgilendirmemesine rağmen güvenliğini tehlikeye atmış, hatta Kore'de doğrudan savaşmıştı. Buna karşılık ABD karşılaşılan ilk zorlukta Türkiye'ye karşı cephe almıştı¹³⁹.

Johnson Mektubu'nun ardından Türk dış politikasında ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Bu döneme kadar ABD'yi neredeyse kayıtsız şartsız izleyen Türkiye, ABD ile SSCB arasındaki yumuşama döneminde yararlanarak SSCB ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermeye başlamıştır. ABD ile olan ilişkilerini artık ulusal çıkarlarına uygunluğuna göre şekillendirmeye başlamıştır¹⁴⁰. Türkiye'de NATO üyeliği ciddi bir şekilde sorgulanmış ve ABD karşıtı siyasi akımlar güç kazanmıştır.

Kıbrıs'ta 1974 yılında Yunanistan'daki Albaylar Cuntası'nın desteğiyle gerçekleşen askeri darbenin ardından Kıbrıslı Türklere yönelik baskının ve şiddetin

---

¹³⁸ Çağrı Erhan, "1960-1980 Dönemi Dış Politikası-ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.) **Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002b, s.686-688.

¹³⁹ Uslu, a.g.e., s.178.

¹⁴⁰ Sander, 1979, s. 241-242.

artması ile birlikte Türkiye, Temmuz ve Ağustos 1974'te ABD'nin her türlü tepkisini çekmeyi göze alarak müdahale etmişti. Bunun sonucu ise, ABD Kongresi'nin aldığı 1974 yılında aldığı kararlar ile Türkiye'ye Şubat 1975'ten itibaren silah ambargosu uygulanması olmuştu. ABD Kongresi'nin bu kararları almasında 1974 Kasım'ın da yapılacak Kongre seçimlerinde yaklaşık 3 milyon Rum ve Yunan kökenli seçmenin oyunu alabilmek endişesinin önemli payı vardır. Sander'e göre, ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulamasında ABD'deki seçimlerden öte, Amerikalı yöneticilerin Türkiye ve Yunanistan arasındaki askeri dengenin Türkiye lehine bozulmaya başladığını düşünmesi en önemli etkidir. Çünkü ABD gibi büyük devletler, Türkiye gibi orta büyüklükteki devletlerin gereğinden fazla güçlenmesinden endişe duyarlar. Eğer bu devletler, Türkiye gibi, güçlerini istedikleri zaman kullanma yeteneğine sahip olurlarsa da buna karşı önlem alırlar. 1974'teki Kıbrıs Barış Harekatı Türkiye'nin bu yeteneğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle de ABD, Doğu Akdeniz'de Türk-Yunan askeri dengesinin yeniden sağlandığına inandıkları 1978 yılına kadar bu ambargoyu sürdürmüşlerdir. Kısacası ABD'nin silah ambargosunun nedeni Kıbrıs müdahalesi değil Türkiye'ye karşı yukarıda belirtilen neden ile önlem alınmasıdır¹⁴¹.

Silah ambargosu nedeni ile Türk kamuoyundaki ABD karşıtı eğilimler güçlendi. Bunun yanı sıra Türk yöneticilerde silah tedariki konusunda sadece ABD'ye bağlanmanın sakıncalarını gördüler. Bu durumda Türkiye'de yerli silah sanayiinin kurulmasını sağladı. Aynı zamanda Türkiye kamuoyunda ilk kez Batı Bloğu ile olan ilişkiler bir bütün olarak sorgulanmaya başlamıştır¹⁴².

---

¹⁴¹ Sander, 2000, s. 108-126.

¹⁴² y.a.g.e., s. 128.

İKİNCİ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN ŞEKİLLENDİRDİĞİ GLOBALLEŞME VE TÜRKİYE’NİN AVRUPA’YA ENTEGRASYON SÜRECİ

2.1. İki Kutuplu Sistem Sonrası Uluslararası Sistem

2.1.1. Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni

90’lı yılların başında Doğu Bloğu ve SSCB’nin çöküşü, uluslararası sistemi köklü değişikliklere uğratmıştır. Bu kapsamda pek çok kavram yeniden tanımlanmış; bunun yanında pek çok yeni kavram ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan en çok dikkat çekenleri küreselleşme ve yeni dünya düzeni kavramlarıdır. Soğuk Savaş’ın bitişinin ardından uluslararası sistemin şekillenmesi açısından önemli olan bu kavramlardan öncelikle küreselleşme, ardından da yeni dünya düzeni incelenecektir.

Kavram olarak küresel sözcüğünün kökeni, 400 yıl öncesine kadar gitmesine rağmen küreselleşme oldukça yenidir. Küreselleşme kavramı, ilk olarak The Economist dergisi tarafından 1959 yılında kullanılmıştır. Küreselleşme, 1980’lerde de çok sık kullanılmakla birlikte asıl olarak 1990’lı yıllardan itibaren önemli ölçüde üzerinde çalışılmaya başlanmıştır¹.

1980’li yıllarda izlenen dışa açık ve neo-liberal ekonomik politikalar dünyada ekonomik anlamda entegrasyonun hızlandığı yıllar olmuştur. 1989’da Doğu Bloğu’nun, ardından da 1991’de SSCB’nin dağılması ve ideolojik temelli iki kutuplu sistemin yerini, ABD’nin en üstün güç olduğu tek kutuplu bir sistem almıştır. Yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bu sistemin ortaya çıkışı ile küreselleşme daha da hız kazanmıştır².

---

¹ Gülşen Sarı Gerşil, “Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma Yaşamına Etkileri”, **DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2004, İzmir, s. 148.

² Esin Candan, “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Karşısında Türkiye’nin Tarım Politikaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ SBE, İzmir, 2003, s. 1.

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde, teknolojik gelişmeler, bilgi ekonomisinin öne çıkması, neo-liberal iktisat politikaların yükselişi ve çok uluslu sermayenin küresel bir pazarda gelişmesi etkili olmuştur³.

Küreselleşme; farklı bilimsel disiplinler tarafından çok çeşitli boyutları ile ele alınmış bir kavramdır. Bu çerçevede, küreselleşmenin nasıl yorumlanması gerektiğine dair temel olarak iki farklı tezin olduğu söylenebilir⁴:

Birincisine göre, küreselleşme, çağdaşlaşma ve gelişmedir. Önüne geçilemeyecek, geçilmemesi gereken, dahası desteklenmesi gereken bir süreçtir. Bu görüşe göre, küreselleşmenin herkese yararı vardır. Küreselleşme, ekonomik bakımdan dünya kaynaklarının en akılcı ve en verimli biçimde kullanılmasına olanak vererek toplam dünya ticaretini ve gelişmeyi hızlandırmaktadır ki bu orta vade de herkese yarar sağlayacaktır. Siyasi bakımdan küreselleşme, demokrasi demektir. Buna göre, Batı'nın demokrasi ve insan haklarına dayanan temel değerleri küreselleşme aracılığı ile az gelişmiş ülkelere taşınmaktadır. İletişim alanındaki gelişmeler kamuoyunun her şeyden anında haberdar olmasını hızlandırdığından, küreselleşme demokrasiyi ve bireyin özgürlüğünü güçlendirmektedir. Dünyaya Batı düzeninin egemen olması, ideolojik kavgaları sona erdirecektir. Böylece tarih sona erecektir; çünkü Batı kapitalizmine ve demokrasisine rakip çıkmayacaktır.

İkinci teze göre ise; küreselleşme, emperyalizmin 21. yüzyıl başındaki adıdır. Ekonomik bakımdan küreselleşme, Batı'nın ekonomik düzeni olan kapitalizmin ulusal kabına sığamadığı, dünyaya yayılmak istediği bir durumdur. Bu açıdan küreselleşmenin amacı, açık kapı politikası uygulayarak tüm dünyayı Batı kapitalizmine pazar yapmaktır. Bu ilişki tam anlamıyla bir "eşitsiz değişim" olduğundan az gelişmiş ülkelerin aleyhinedir. Dünya nüfusunun en zengin %20'sinin yaşadığı gelişmiş ülkeler dünya GSMH'sinin %86'sını, ihracat pazarlarının %82'sini, tüm yabancı yatırımların %68'ini, tüm telefon hatlarının %74'ünü ellerinde bulundurmaktadırlar. Tüm bu alanlarda en yoksul %20'inin payı sadece %1.5'tir. Siyasi bakımdan ise, küreselleşmenin demokrasi ve insan hakları bir

³ Gerşil, a.g.m., s. 148.

⁴ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001 (a), s.1-4.

aldatmacadan ibarettir. Bu kavramlar iç dinamiklerin etkisi ile ortaya çıkmadıklarından ve ithal kavramlar olduklarından az gelişmiş ülkelerde işlememekte; üstelik ülke için gruplar arasında daha fazla çatışmalara yol açmaktadır. Daha da önemlisi, Batılı ülkeler bu kavramları az gelişmiş ülkelerin içişlerine müdahale etmek ve bu ülkelerdeki ulus devleti daha da zayıflatarak amaçlarına daha kolay ulaşmak için kullanmaktadırlar. Küreselleşmenin başlıca sloganı olan yeni dünya düzeni, kavramı tam anlamı ile kaosun ve düzensizliği ifadesidir. Birbirine zıt olan bu görüşlerin her iki görüşte çokça taraftar bulmakta ve tartışmalar devam etmektedir.

Bununla beraber küreselleşme ile ilgili tartışmalar daha çok ekonomistler tarafından yapılmaktadır⁵. Küreselleşmeyi farklı bilim adamları değişik şekillerde tanımlamışlardır⁶:

P. Dicken'e göre küreselleşme, uluslararasılaşmadan daha ileri ve komplike bir kavram olup bu bağlamda mal ve hizmet akımlarının ülke ve bölge sınırları içinde artmasını sağlayan ve ekonomik faaliyetlerin uluslararası alanda dağılımını attırmak suretiyle ulusların fonksiyonel entegrasyonunu sağlayan bir olgudur.

Corney'e göre küreselleşme, mal ve varlıkların yapısal farklılıklarının artarak, uluslararası politik temelinin kapsamı içinde ekonomik ve politik yapının bütünleşmesidir.

Winham'a göre küreselleşme, uluslararası ticaretteki yayılma, sınırlararası parasal akımların artması, şirketleri birleşmeleri ve çok uluslu şirketlerin büyümesidir.

Erdut'a göre küreselleşme; uluslararası mal ve hizmet ticaretinin artması, doğrudan yabancı yatırım ve kısa dönemli sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, çok

---

⁵ Çınar Özen, "Global Siyasal Sistem ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", **Doğu Batı**, Yıl: 6, Sayı: 24, Ağustos-Eylül-Ekim 2003, Ankara, s. 275.

⁶ Doğan Uysal, "Globalleşme Süreci İçinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörlerin Ampirik Analizi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), DEÜ SBE, İzmir, 1998, s. 5-6.

uluslu şirketlerin oynadıkları rolün değişmesi, üretim ağlarının uluslararası çapta yeniden organizasyonu, teknolojik yeniliklerin, özellikle bilgi teknolojisinin ivme kazanması, yaygınlaşması ve kuralsızlaştırmanın benimsenmesi ile dünya ekonomisinin bütünleşmesi süreci olarak tanımlanabilir.

Oran'a göre küreselleşme, Batı sisteminin altyapısını oluşturan uluslararası kapitalizmin ve üst yapısını oluşturan liberal demokrasi, insan hakları gibi kavramların tüm dünyaya yayılmasıdır⁷.

Küreselleşme konusunda yapılan tanımlamalar kadar önemli olan bir diğer konu ise, küreselleşmenin nasıl şekillendiğidir. Bu açıdan bakıldığında küreselleşmenin daha çok ABD'nin öncülüğünü yaptığı gelişmiş devletler tarafından şekillendirilip yönlendirildiği söylenebilir. ABD, özellikle iki kutuplu sistemin sona ermesinden itibaren bu yönde ciddi çabalar göstermiştir. Hatta ulusal güvenlik stratejilerinde bile küreselleşme, bir dayanak noktası olarak almıştır. ABD, 1999'da yayınladığı “Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi”nde⁸ küreselleşmeyi; “ekonomik, teknolojik, kültürel ve siyasal bütünleşmeyi hızlandıran, tüm kıtalardan insanları birbirine yakınlaştıran, fikirlerini, mallarını ve bilgilerini paylaşmalarına imkan sağlayan bir süreç” olarak tanımlamıştır. Yine aynı belgede; “...Dünyanın her tarafından artan sayıda insan, demokratik yönetim, serbest pazar ekonomisi, insan haklarına ve hukuk düzenine saygı, ülkeler arasında barışı refahı ve işbirliğini sağlamak için yeni fırsatlar yaratma gibi ‘Amerika’nın temel değerlerini’ kucaklamaktadır. Bir çok eski düşmanımız, bugün, ortak hedefler için bizimle işbirliği halindedir. Küresel ekonominin dinamizmi, ticareti, kültürü , iletişimi ve küresel ilişkileri dönüştürerek ‘Amerikalılar için’ yeni iş imkanları ve fırsatlar yaratmaktadır...” denilerek ABD'nin küreselleşmeden ne anladığını ortaya koyulmuştur⁹. ABD'nin bu görüşleri yukarıdaki tespiti doğrular niteliktedir. Bu

---

⁷ Baskın Oran, “1980’li Yıllarda Türk Dış Politikası-Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası** Cilt: II, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001 (b), s.10.

⁸ **A National Security Strategy for A New Century**, December 1999, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/man/docs/nssr-1299.pdf>

⁹ Çağrı Erhan, “Soğuk Savaş sonrası ABD’nin Güvenlik Algılamaları”, Refet Yinanç, Hakan Taşdemir (ed.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 2002 (c), s. 70-71.

anlamda ABD, bu yönde Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulması yönünde öncü bir rol üstlenmiş ve bu örgütün ABD çıkarlarına göre şekillenmesini sağlayabilmiştir.

Son dönemdeki gelişmeler ışığında küreselleşme ile ilgili göze çarpan bir konu, Batı, özellikle de, Avrupa ülkelerinde küreselleşmenin genel yapısı aksine ekonomik korumacılığın ön plana çıkmasıdır. Bazı Avrupa ülkelerinde enerji alanındaki çeşitli şirket satın alma çabalarına karşı ulusal şirketleri koruma yönünde ciddi bir eğilim yaşanmaktadır. Yine Hindistan merkezli Mittal çelik firmasının Lüksemburg-Fransız ortak çelik şirketi olan Arcelor'u satın alma yönündeki çabalarının adı geçen ülkelerin hükümetleri tarafından engellenmesi, aynı şekilde bir Dubai şirketinin ABD'deki bazı limanların işletme haklarını almasının ABD Senatosu tarafından engellenmesi küreselleşmenin, genel ilkeleri ilgili bir tartışma başlatmıştır. Rieff'e göre, küreselleşme Batılı şirketlerin birbirlerini satın alması ve geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki mülkiyetleri arttırması iken, ABD ve AB onun en yılmaz savunucuları idi. Ancak tersi bir durum söz konusu olunca çeşitli engeller çıkarmaları, bu ülkelerin gerçek amaçlarının sadece kendi şirketlerinin önünü açmak olduğunu ortaya çıkarmıştır¹⁰. Gelişmiş ülkelerin bu tür davranışlarının başlıca nedeni ise, kendi ülkelerindeki ekonomik durgunluk ve istikrarsızlıklardır.

Kısaca ifade etmek gerekirse küreselleşme kavramı, farklı şekillerde tanımlansa bile ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda bazen mevcut ortak değerlerin bazen de yeni üretilen değerlerin, yerel ve ulusal değerlerin sınırları aşarak dünya çapında yayılması özdeşleştirildiği ifade edilebilir¹¹.

Yeni dünya düzeni kavramı, daha çok siyasi niteliği olan bir kavramdır. Yeni dünya düzeninin, iki kutuplu sistemin bitişi ile birlikte şekillenmeye başlayan uluslararası sistemin genel ifadesi olduğunu söyleyebiliriz. İki kutuplu sistemin ortadan kalkması ile uluslararası sistemde pek çok olgu değişmiş olmasına rağmen, henüz yeni bir uluslararası sistemin tam olarak şekillendiğinden de söz edemeyiz. Bu

---

¹⁰ David Rieff, "Küreselleşmenin 'Durdurulduğu' An", The New York Times, 20 Mart 2006, aktaran **Radikal**, 30 Mart 2005.

¹¹ Candan, a.g.e., s. 3.

anlamda yeni dünya düzeni kavramının içinin, henüz, tam olarak dolduğunu da söyleyemeyiz.

Bu kavramı ilk kez 1991'deki Körfez Savaşı sırasında, dönemin ABD Başkanı George Bush kullanmıştır. Yine Başkan Bush, Haziran 1992'de ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada, yeni dünya düzenini şöyle anlatmıştır: “Daha önce silahlı iki kampa bölünmüş olan dünyada artık tek ve üstün bir süper güç var: ABD. Dünya bunu hiçbir korku duymadan kabul ediyor. Çünkü dünya gücümüze inanıyor. Haklılar da. Adil olacağımıza, kendimizi dizginleyeceğimize inanıyorlar; itidalden yana olacağımıza inanıyorlar. Doğru olan neyse onu yapacağımıza inanıyorlar...”¹². Yine Bush'un tanımlaması ile yeni dünya düzeni, farklı güç odaklarına ve uluslararası hukukun üstünlüğüne dayalı bir çok taraflı bir düzendir¹³.

Bush'un belirlemelerinin yanında yeni dünya düzeni nasıl bir düzen olacağı ile ilgili farklı yaklaşımlarda söz konusudur. Fukuyama'ya göre; iki kutuplu sistemin bitmesi tarihinde sonunu getirmiştir. Fukuyama, “Tarihin Sonu mu?” başlıklı makalesinde, iki kutuplu sistemin bitmesi ve komünizmin pek çok ülkede belirleyici sistem olmaktan çıkmasının liberalizmin zaferi olduğunu belirtmiştir. Çünkü insan yaşamındaki sorunların çözümünde modern liberalizme alternatif olduğu iddiasındaki en önemli siyasi akım ortadan kalkmıştır. Fukuyama'ya göre, insanlar sadece soğuk savaşın bitmesine veya savaş sonrası dünya tarihinin sona ermesine değil, insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşmasına ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık etmektedirler. Bu anlamda, artık serbest pazar düzeni ve liberalizm en ideal yaşam biçimi olduğunu kanıtlamıştır. Henüz dünyaya tam olarak yayılmamıştır, fakat uzun vade de bu yayılma gerçekleşecektir. Komünizmin ölümü ve liberalizmin kesin olarak zafer kazanması, uluslararası ilişkilerin artan bir şekilde ortak pazarlaşmasını ve devletler arasındaki büyük çaplı sürtüşmelerin yeniden

---

¹² Bostanoğlu, a.g.e., s. 305.

¹³ Carlos Fuentes, “Hukuk İmparatorluğu Karşısında Amerika Birleşik Devletleri”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt:4 Sayı: 4, 2002, s.37.

patlak vermesi olasılığının ortadan kalkması anlamına gelmektedir¹⁴. Fukuyama'nın makalesinde belirttiği bu görüşlerden de anlaşıldığı üzere, kendisine göre yeni dünya düzeni; dünyadaki ilişkilerin, liberal ekonomik ve siyasi politikalar düzleminde belirlendiği ve sürdürüldüğü bir düzendir.

Yeni dünya düzeni ile ilgili pek çok tartışmaya neden olan görüşlerden birisi de, Samuel Huntington'ın medeniyetler çatışması tezidir. Huntington'a göre, komünizmin çöküşü ile birlikte artık uluslararası sistemde çıkacak çatışmaların veya savaşların belirleyicisi siyasal veya ideolojik karşıtlıklar olmayacaktır. Bunların yerine krizleri, Batı, Japon, İslam, Ortodoks-Slav, Hint, Latin Amerika ve Afrika uygarlıkları arasındaki ayrım çizgileri alacaktır; Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşananlar ise, bunun kanıtını oluşturmaktadır Huntington'a göre, ABD, dünyada uluslararası düzene katkı yapabilecek yegane ülkedir; ABD öncülüğünde kurulamayan bir dünya şiddete, düzensizliğe daha açık, demokrasiye ve ekonomik gelişmeye daha kapalı olacaktır¹⁵. Bu anlamda Huntington'ın, ABD'nin yeni dünya düzeninin mutlak egemenin ve düzenleyicisinin ABD olması gerektiğini ileri sürdüğü söylenebilir.

Bostanoğlu'na göre yeni dünya düzeni kavramında yeni olan, SSCB'siz bir dünya politik arenasıdır. Bu politik arena, Doğu-Batı politik ekseninin ortadan kalktığı, temelde çok farklı çıkarılara dayanan bir Kuzey-Güney ekseninde gittikçe büyüyen ekonomik ve demografik kutuplaşmanın ortaya çıktığı bir uluslararası sistemi yansıtmaktadır. Yine ABD'nin öncülüğünde, belki merkezin ikincil ülkelerinin daha etkin ve yetkili biçimde katılabilecekleri, gelişmişler bloğu içinde ayrım yaratan SSCB gibi bir etkenin bulunmadığı bir düzen oluşacaktır. İki kutuplu sistemin bitişi ile birlikte, aslında arka planda sürmekte olan iki temel çekişme uluslararası ilişkilerin gündemine çıkmıştır. Bu çekişmeler, ABD ile müttefikleri arasında devam eden açık ekonomik ve gizli siyasi rekabet ile zenginler ve yoksullar

---

¹⁴ Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu mu?", Mustafa Aydın, Ertan Özensel (ed), **Tarihin Sonu mu?**, Vadi Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2003, s. 22-49.

¹⁵ Bostanoğlu, a.g.e., s. 309-310.

arasındaki Kuzey-Güney bölünmesidir. Yeni oluşan dünya düzeni ise bu temelde şekillenecektir¹⁶.

Yeni dünya düzeninin içinin doldurulamamış olması ile birlikte nasıl şekillendiğine dair bazı işaretler olduğu ifade edilebilir. Soğuk Savaş'ın ardından oluşan yeni uluslararası sistemde önemli bir ayağı ekonomik gelişmelerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Neo-liberal ekonomi politikalarının ağırlık kazanması ile birlikte, dünya çapında entegre olmaya başlayan sınai ve finansal piyasalar ülkeler arasında sermaye dolaşımını hızlandırdı. Bu da yeni istikrarsızlıklar yaratmaya aday bir durum oluşturdu. Hızla dolaşan sermaye, özellikle gelişmekte olan ülkelerin finansal anlamda sıkıntılar yaşamalarına yol açtı¹⁷. Bu durumu bir örnek ile şöyle ifade edebiliriz: 1997 yılında yaşanan Güneydoğu Asya ekonomik krizi dünyadaki ürün fiyatlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Büyük birer hammadde üreticisi olan bu ülkeler krize girince altın, bakır ve en önemlisi de petrol fiyatlarında bir düşüş yaşanmıştır. Petrol fiyatları düşünce, ihraç etmiş olduğu tahvillerin ana para ve faizlerini ödemekte zorlanan Rusya, Güneydoğu Asya krizinin etkisiyle, ekonomik krize girmiştir. Rusya kriz nedeniyle hem devalüasyon yapmış hem de borçlarının konsolidasyonuna gitmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Rus tahvillerine önemli ölçüde yatırım yapmış olan Hedging Fonları isimli uluslararası finans kuruluşu zor duruma düşmüştür. Bu kuruluşun zor duruma düşmesi nedeni ile, Fon'un yoğun yatırımlarının bulunduğu bir başka ülke olan Brezilya krize girmiştir¹⁸. Görülebileceği üzere, iki kutuplu sistemin bitişinin ardından, liberalizm ve piyasa ekonomisi, ekonomik sisteme hakim olmuştur. Bu durum, ekonomik piyasaların entegrasyonu ile küreselleşmeye hız katmaktadır. Buna göre küreselleşmenin, yeni dünya düzeni olarak anılan ortamın ekonomik boyutunu oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Yeni dünya düzeni olarak adlandırılan sistemin bir diğer ayağının ise, siyasal söylem oluşturmaktadır. Özellikle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın

---

¹⁶ Bostanoğlu, a.g.e., s. 314-316.

¹⁷ Baskın Oran, "1990'lı Yıllar-Dönemin Bilançosu", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası** Cilt: II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001 (c), s. 205.

¹⁸ Haluk Tözüm, "Küreselleşme: Gerçek mi? Seçenek mi?", **Doğu Batı**, Yıl: 5, Sayı: 18, 2002, s. 149.

(AGİK), 1975 Helsinki düzenlenen toplantısında öne çıkmaya başlamış ve 1990'daki Paris toplantısında somutlaşmış olan insan hakları ve azınlık haklarına saygı kavramları günümüzde giderek daha çok ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 1990'lı yıllardan itibaren insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasının uluslararası toplumun sorumluluğu olduğu yönünde genel bir kabul oluşmuştur¹⁹. Bu sayede bu kavramlar uluslararası siyasal sistemdeki gelişmelere yön verecek nitelikte kullanılmaya başlanmıştır. Bunun anlamı ise, artık devletlerin içişlerine insan hakları nedeniyle karışılabilir olmasıdır²⁰.

İki kutuplu sistemin bitişinin ardından, güvenlik tehditlerinin şeklinin de değiştiğini söylenebilir. İki kutuplu sistem sırasında SSCB'nin yayılmacılığı ve uluslararası komünizm başlıca tehditti. Bu tehdidin bitişinin ardından ise, genel olarak nereden geleceği belirsiz tehditler ortaya çıkmaya başladı. Burada uluslararası terörizm en çok göze batan tehdit algılamasıdır. Aynı zamanda SSCB'nin dağılışının ortaya çıkardığı boşlukta eski Sovyet ülkelerindeki nükleer ve kitle imha silahlarının durumu da önemli bir güvenlik zafiyeti yaratan bir husustur. Günümüzde bu silahların üzerindeki kontrolün azalmış olması ve bunların çeşitli terörist örgütlerin eline geçmesi ihtimalinin yarattığı güvenlik endişeleri de uluslararası sistemin şekillenmesinde etkili olmaktadır.

Yeni dünya düzenin şekillenmesinde etkili olan bir diğer husus, enerji kaynaklarının düzenli olarak dünya piyasalarına arzı ve bu kaynakların sahipliğidir. Bu kaynaklara hiç veya yeterli miktarda sahip olmayan ülkelerin bunlara ulaşmadaki politikaları da uluslararası siyasal sistemi etkilemektedir. ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası politikaları neredeyse tamamen bunun üzerine kuruludur. Aydın'a göre ABD, 11 Eylül sonrasında dünyadaki enerji kaynaklarının kontrolünü eline geçirerek kendisine rakip olabilecek bir gücün doğmasına engel olmaya çalışmaktadır²¹.

---

¹⁹ Cevat Özyurt, "İnsan Haklarının Küreselleşmesi" **İnsan Hakları Araştırmaları**, Yıl: 2, Sayı: 2, Ocak-Mart 2004, s.77.

²⁰ Yasemin Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Öteki Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2000, s. 85.

²¹ Mustafa Aydın, "Amerika Dünya'dan Ne İstiyor?", **Stradigma**, Sayı: 4, Mayıs 2003, Erişim: 20 Nisan 2005, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=60>

Bu belirlemelerin ardından yeni dünya düzeninin; siyasi, ekonomik, güvenlik ve enerjiye ulaşma olarak adlandırabileceğimiz çeşitli boyutları olan, bu boyutlar çerçevesinde ülkelerin uyguladıkları politikaların bir bütün halinde şekillendirdiği ve yavaş yavaş oluşan bir uluslararası siyasal sistemi ifade ettiği söylenebilir. Kissenger'a göre yeni dünya düzeni, halen doğumdan önceki cenin gibidir ve nihai şekli, gelecek yüzyıldan önce görülecek gibi de değildir. Kısmen geçmişin uzantısı, kısmen hiç görülmemiş bir şey olacak yeni dünya düzeni, üç soruya cevap olarak ortaya çıkacaktır: Uluslararası düzenin temel birimleri nelerdir? Birbiriyle etkileşim araçları hangileridir? Uğruna etkileşim yapılacak amaçlar nelerdir?²²

2.1.2. İki Kutuplu Sistem Sonrası Uluslararası Sistemin Aktörleri

2.1.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

İki kutuplu sistemin sona ermesi ile birlikte ABD, uluslararası sistemde bir anda tek süper güç olarak kalmıştır. Erhan'a göre ABD, bu dönemde hem Soğuk Savaşı kazanmanın getirdiği bir güven artışı hem de tek süper güç olarak kalmanın getirdiği bir şaşkınlık ile birlikte yeni stratejilerini belirlemeye çalışmıştır²³.

11 Eylül saldırılarına kadar ABD, belirlediği politikalarını daha çok uluslararası hukuka dayandırarak, çok taraflı bir şekilde ancak kendi çıkarları doğrultusunda uygulamıştır. Aydın bu durumun, “ebeveyn gözetimi” ya da “hayırhah-yumuşak hegemonya” olduğunu ifade etmektedir. Sistemdeki diğer aktörlerinde kabul ettiği bu durum (yani ABD hegemonyası), demokratik değişim, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşme gibi kavramlara dayandırılmaktaydı. Burada ABD'nin kendine biçtiği rol ise, sistemin sorunsuz işlemesini sağlamaktı; çünkü, zaten ABD tarafından biçimlendirilmiş olan bu sistem, sorunsuz bir şekilde işledikçe ABD, liderliğini sürdürebilecekti²⁴.

---

²² Henry Kissenger, **Diplomasi**, (Çev. İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 767.

²³ Erhan, 2002 (c), s.63

²⁴ Aydın, a.g.m., <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=60>

11 Eylül 2001'deki terörist saldırıları, ABD politikaları açısından bir değişim getirdiği söylenebilir. ABD, bu saldırıların ardından önce Afganistan'a ardından Irak'a doğrudan silahlı müdahalede bulunmuştur. ABD, bu müdahaleleri yaparken, herhangi bir BM kararına dayanmadığı gibi aynı zamanda güvenliğini sağlamak için "önleyici saldırı doktrini"ni de hayata geçirmiştir. Doktrine göre ABD, dünyanın herhangi bir yerinde kendisine yönelik herhangi bir tehdit tespit etmesi durumunda, saldırıya uğramadan tek taraflı olarak müdahale etme hakkını gördüğünü ilan etmişti. ABD'nin bu tutumu ise, hemen hemen bütün devletleri rahatsız eder bir durum haline gelmiştir²⁵. Bu anlamda 11 Eylül saldırıları ardından ABD, çok taraflılık, uluslararası hukukun üstünlüğü gibi kavramları bir kenara bırakarak, doğrudan askeri gücünü kullanarak, politik hedeflerine ulaşma yoluna gitmiştir. ABD'nin bu yöndeki politikaları aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.1.2.2. Avrupa Birliği

Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte, yaklaşık yarım yüzyıldır iki kutup arasında bölünmüş olan Avrupa'da, bu bölünmüşlük sona ermiştir. Bu durum AT için, önemli fırsatlar yarattığı kadar ciddi tehditlerde içeren bir ortam oluşturmuştu. Komünizmin çöküşü ile birlikte AT'nin etki alanı genişleyebilecekti, ancak aynı zamanda komünizmin yıkılışı ve SSCB'nin de çöküşü ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlar'da önemli bir güç ve güvenlik boşluğu oluşmuştu. Bu durum, AT için bir güvenlik sorunu yaratmaktaydı. Aynı zamanda Almanya'nın yeniden birleşmesi de İngiltere ve Fransa'da endişeye neden olmuştu. Bununla birlikte Avrupa entegrasyonunun gelişmesi, bir çok alanda sorunların çözülmesini ve risklerin azaltılmasını sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın ardından AT, 1986'da imzalanmış olan Tek Avrupa Senedi'yle başlamış olan Avrupa entegrasyonunun derinleşmesi sürecini hızlandırmaya başladı. Aralık 1991'deki Maastricht Zirvesi'nde son şekli verilerek imzaya açılan Maastricht Anlaşması veya diğer adıyla Avrupa Birliği Anlaşması ile hem ekonomik hem de siyasal entegrasyon konusunda önemli bir adım atmıştır. Bu

---

²⁵ Erhan, 2002 (c), s. 57.

anlaşma ile AT'nin ismi de Avrupa Birliği (AB) olarak değiştirilmiştir. Maastricht Anlaşması'nın ardından, Haziran 1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi ile birlikte AB'ye tam üyelik için gerekli olan kriterler belirlenmiştir. Sonrasında Haziran 1997'deki Amsterdam Zirvesi sonucunda imzalanan Amsterdam Anlaşması ile siyasi birlik konusunda yeni adımlar atılmıştır. Siyasi ve ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesinin yanında, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ve Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) ortaya atılması ile dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında da entegrasyonun temelleri atılmıştır.

AB entegrasyonun, derinleşmek ile birlikte aynı zamanda genişlemiştir. 1995 yılında İsveç, Avusturya ve Finlandiya'nın, 2004 yılında ise Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta'nın katılımlarıyla AB'nin üye sayısı 25'e çıkmıştır. 2007'de de Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı ile üye sayısı 27'ye çıkacaktır.

Bu süreç içinde yıllık olarak yaklaşık 10 trilyon dolarlık bir gayrisafi yurt içi hasılaya ulaşan AB, ekonomik anlamda bir süper güç haline gelmiştir. 1 Ocak 2002'de fiili olarak Euro'nun uygulanmaya başlaması ile birlikte AB, ABD dolarının hakimiyeti altındaki finansal piyasalarda ABD'ye rakip haline gelmiştir.

Bütün bunların ışığında, AB entegrasyonu Soğuk Savaş'ın ardından hem genişleyerek hem de derinleşerek yürümüştür. Bu sayede AB, uluslararası siyasal sistemde yeni bir güç olarak yükselmeye başlamıştır. Ancak AB'nin, global bir aktör olmada belki de en büyük ihtiyacı olan, ODGP'yi ve kendi savunma mekanizmalarını henüz geliştiremediğinden bu alanda yeteri kadar ilerleme kaydettiğini söyleyemeyiz. AB'nin bu konumu aşağıda incelenecektir.

2.1.2.3.Uluslararası Sistemde Aktör Olarak Yeni Ortaya Çıkan Devletler

2.1.2.3.1. Rusya Federasyonu

SSCB'nin yıkılmasının ardından ortaya çıkan Rusya, ilk yıllarında ciddi sorunlarla boğuşmuştur. Buna rağmen Rusya, SSCB'nin dağılıpını resmileştiren 8 Aralık 2001'de imzalanmış olan Minsk Anlaşması ile kurulmuş olan, eski Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile eski Sovyet cumhuriyetlerinden 11 tanesini kendi nüfuz alanı içinde tutmayı başarmıştır.

Bostanoğlu'na göre BDT'nin, 1993 yılında ortaya atılan ABD-Rus Stratejik Ortaklığı çerçevesinde ABD tarafından kabulü, SSCB sonrasında Rusya'nın nüfuz bölgesinin haritasının çizilmesi ve ABD tarafından kabulüydü. Bir anlamda Rusya kendisi için ayrılan bu alanın dışına taşmadıkça, ABD açısından kabul edilebilir bir ortaklı²⁶. Zaten o dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda Rusya'nın da böyle bir gücü yoktu.

Kuruluşunun beşinci yılında Rusya ekonomisi, SSCB'nin son yılındakinin yaklaşık olarak yarısına gerilemişti. 1994-95 'teki krizin ardından toparlanmaya başladığı sırada ise bu sefer 1997-98 döneminde Güneydoğu Asya krizinin etkisi ile ikinci bir krize girmiş; bu kriz sonucunda ise borçlarını ödeyemeyecek duruma gelerek borç konsolidasyonuna gitmek durumunda kalmıştı. Sonrasında özellikle ABD'de düzenlenen 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından artan enerji ürünleri fiyatları sayesinde Rusya ekonomisi bir düzluğe ulaşabilmiştir. 1999'da 195.9 milyar dolar olan gayrisafi yurtiçi hasılası 2005'te 766 milyar dolar düzeyine çıkmıştır²⁷.

Yine bu dönemde ekonomi de ölçsüz liberalleşme nedeniyle, özelleştirmeler sırasında pek çok devlet şirketinin sınırlı sayıda kişiye, adeta, dağıtılması ile

---

²⁶ Bostanoğlu, a.g.e., s. 306.

²⁷ S. Neil Macfarlane, "The R in BRICs: is Russia an Emerging Power?", **International Affairs**, Vol: 82, No:1, January 2006, s. 43.

oligarklar olarak adlandırılan bir sınıf doğmuştu. Ekonomik kaynakların çoğunun oligarkların elinde olması Rus ekonomisi açısından ciddi sorunlar yaratmıştır.

Ayrıca Çeçenistan'da başlayan ayrılıkçı hareketin bir iç savaşa dönüşmesi de Rusya için halen bir güvenlik tehlikesi oluşturmaktadır. Bunun yanında NATO'nun genişlemesi, NATO'nun Yugoslavya müdahalesi Rusya için sorun olarak algılanmaktadır. NATO'nun Rusya sınırına doğru genişlemesi Rusya'nın Batı tarafından yeniden çevrelendiği algılamasına neden olmuştur. İnsani gerekçelerle Kosova müdahalesinin yapılması, Çeçenistan'da benzer bir sorun yaşanan Rusya'da güvenlik endişelerinin yaşanmasına yol açmıştır²⁸.

Rusya'da Vladimir Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte tekrardan süper güç olma yolunda bir dış politika dönemi başlamıştır. Bu çerçevede BDT ülkelerinde yaşayan etnik Rus nüfusun çıkarlarının ve Rus dili ve kültürünün savunulması bu ülkelerin iç işlerine müdahalenin bir yolu olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda NATO'nun genişlemesini bahane ederek silahsızlanma sürecini durdurmuş ve tam tersi yöne dönerek askeri politikasını nükleer caydırıcılık üzerine kurmuştur²⁹. 11 Eylül saldırılarından sonra ise, kendi başı da radikal dinci terör ile dertte olan Rusya, ABD'ye yakın bir politika izlemiş; ABD'nin Afganistan hareketinden önce bölge ülkelerinden üs elde etmesine de yardımcı olmuştur. Rusya bu yolla Çeçenistan sorununda, global ekonomiye entegrasyon gibi konularda ABD'nin desteğini sağlamayı hedeflemiştir³⁰.

Bugün Rusya, dünyanın en önemli enerji ihracatçılarından biri haline gelmiştir. Türkiye, doğalgaz ihtiyacının %60'ını Rusya'dan karşılamaktadır. Bazı Avrupa ülkelerinde ise bu oran daha da yüksektir. Geçtiğimiz kış aylarında yaşanan Ukrayna krizi göstermiştir ki, Rusya gerektiğinde enerji üzerindeki hakimiyetini bir silah olarak kullanabilecektir. Bu nedenle de Türkiye'nin de dahil olduğu yüksek

---

²⁸ Zeynep Dağı, "Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye", Refet Yinanç, Hakan Taşdemir (ed.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 2002, 185-186.

²⁹ Dağı, a.g.m., s. 189-190.

³⁰ Macfarlane, a.g.m., s. 50.

miktarda Rus gazı tüketen, pek çok ülke alternatiflerini çoğaltmak için çalışmalarına hız vermiştir.

2.1.2.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti

Dünyanın dördüncü büyük ekonomisine sahip olan Çin, iki kutuplu sistemin sona ermesinin ardından uluslararası sistemde gittikçe güçlenen bir yere sahiptir. Komünist siyasi rejime sahip olmasına rağmen 1978 yılında başlattığı reformlar ile ekonomisinde liberalleşmeye yönelik olarak attığı adımlarla dünyanın en hızlı büyüme rakamlarına sahip ülkelerinden biri olan Çin, 1989'da IMF'ye 2001 yılında da DTÖ'ye üye olarak dünya ekonomisi ile bütünleşme yönünde en önemli adımı atmıştır.

Çin, ekonomik anlamda dünyadaki en büyük dördüncü ülke olmasına uluslararası sisteme etkisi bu durumuna göre sınırlıdır. ABD tarafından gelecekte ABD hegemonyasına tehdit olabilecek en önemli ülke olarak görülmesini kendisi açısından önemli bir tehdit saysa da ABD ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır.

Çin'de ekonomik reformların başladığı 1978 yılından 2003 yılına kadar kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla tam %337'lik bir artış göstermiştir. Bu rakam anılan dönemde yıllık olarak %6.1'lik bir artışa tekabül etmektedir. Ancak buna rağmen Çin ekonomisinde ciddi sorunlar da mevcuttur. Standard&Poor's verilerine göre Çin bankalarının vermiş oldukları kredilerin %40'luk bir kısmını batık krediler oluşturmaktadır ki, bu 650 milyar dolarlık bir kredi miktarıdır³¹. Bunun yanında son yıllarda ülke içinde kırsal kesimden şehirlere yaklaşık 144 milyon insan göç etmiş önümüzdeki 20 yıllık süreçte ise 250-300 milyonluk bir kesimin daha göçü beklenmektedir³².

---

³¹ Martin Wolf, "Çin Neden Bu Kadar Yavaş Büyüyor?", **Foreign Policy Türkiye**, Mart-Nisan 2005, s. 34-35.

³² Minxin Pei, "Tehlikeli İnkırlar", **Foreign Policy Türkiye**, Mart-Nisan 2005, s.40-41.

Günümüzde global ve bölgesel bir güç olmak isteyen Çin'in önündeki bir diğer engel ise gittikçe büyüyen enerji açığıdır. 2000 yılı itibarı ile enerji ihtiyacının %70'ini kendi kaynaklarından karşılayabilen Çin, bu alanda gittikçe sıkıntı yaşar bir hale gelmiştir. Çin'in enerji ihtiyacı açısından dışa bağımlılığı her yıl daha da artmaktadır. Aynı zamanda Çin'in çok yüksek enerji ihtiyacı uluslararası sistemin geleceği içinde bir istikrarsızlık kaynağı oluşturabilecek görünümündedir. Dünyada gittikçe azalan fosil yakıtlarına bu ülkenin muazzam talebi diğer ülkelerle gelecekte çatışmasına yol açabilecek durumdadır³³. Özellikle 11 Eylül saldırılarını bahane ederek Ortadoğu'daki enerji kaynaklarını kontrolü altına almaya çalışan ABD ile bu alanda ciddi bir çatışmaya girmesi söz konusu olabilecektir.

Bir çatışma ortamına girmesi ise Çin'in hem ekonomik gelişimine hem de uluslararası sistemde etkinliğini arttırması sürecine zarar verebilecek durumdadır. Bu nedenle de Çin, çatışma yerine uzlaşmaya dayalı, ABD'nin dünyada tek kutup olduğunu kabul eden ve ABD ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalışan bir dış politika benimsemektedir. Çin bir yandan ABD'yi kendine düşman etmemeye çalışırken diğer yandan da uluslararası sistemde etkinliğini arttıracak, gerektiğinde ABD ile bir sorun yaşadığında veya ABD tarafından çevrelenmeye çalışıldığında kendini koruyabilecek bir ilişkiler ağı kurmaya çalışmaktadır³⁴. Bu anlamda AB, Japonya, Güney Kore, Avustralya gibi ABD'nin müttefiki olan ülkelerle ekonomik ilişkilerini derinleştirmektedir. Çin, gelecekte Çin'e karşı ABD tarafından kurulmaya çalışılacak olası bir ittifakta yer almaları durumunda, bu ülkelerin ağır bir ekonomik bedel ödemeyi göze almaları gerekeceğini düşünerek bu ülkelerin, olası bir çatışmada, tarafsız kalacaklarını ummaktadır³⁵.

Bu çerçevede Çin, kendi iç sorunlarını çözerek bir süper güç olmayı hedeflemektedir. Çinli yöneticiler ise, bu süreç içerisinde karşılaşılabilecek ve ekonominin bundan zarar görebileceği dış siyasi rekabet ve çatışma ortamından uzak durmaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda BM'nin veto hakkına sahip daimi üyesi

---

³³ Alaattin Kızıltan, "Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin Süper Güç Olabilirliği", **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004, s.59-60.

³⁴ Rosemary Foot, "Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order", **International Affairs**, Vol: 82, No: 1, 2006, s. 93.

³⁵ Ashley J. Tellis, "Büyük Satranç Tahtası", **Foreign Policy Türkiye**, Mart-Nisan 2005, s. 38.

olması itibarı ile uluslararası sistemde önemli bir yere sahiptir. Dünyanın en kalabalık ve en büyük kara askeri gücüne sahip ülkesidir. Ayrıca resmi olarak nükleer silaha sahip 7 ülkeden biridir. Dünyanın en büyük dördüncü ekonomisine sahip olan ve 50 yıl içinde de en büyük ekonomi olacağı düşünülen Çin'in, gelecekte uluslararası sistemin en önemli aktörlerinden biri olması beklenmektedir³⁶.

2.1.2.3.3. Hindistan

2005 yılında ulaştığı 775 milyar dolarlık gayrisafi yurtiçi hasılası ile dünyanın en büyük 13. ekonomisini konumunda olan Hindistan'da Rusya ve Çin gibi uluslararası sistemde gittikçe güçlenen bir ülke konumundadır. 2005 yılında Çin'i geçerek, dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip ülke konumuna gelmiştir.

1990'lı yılların başında yaşadığı ekonomik istikrarsızlıkların ardından bir toparlanma sürecine giren Hindistan, 2000 yılı sonu itibarı ile IMF'ye olan borcunu tamamen kapatarak düzenli bir büyüme sürecine girmiştir. Ancak buna rağmen devlet borcunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, %80 seviyesinde olan Hindistan ekonomik açıdan halen çeşitli sorunlar yaşamaktadır³⁷.

Hindistan'ın uluslararası sistemde daha güçlü bir rol oynamasını engelleyen ciddi siyasi sorunları da mevcuttur. Ülke içindeki Hindu-Müslüman çatışması ve Keşmir'deki ayrılıkçı hareketin yanı sıra dış politikada da Pakistan ile yaşanan sınır sorunları ve nükleer gerginlikler, Çin ile sınırlarındaki su kaynakları üzerindeki anlaşmazlıklar, Bangladeş ile yaşamış olduğu sınır sorunlarını Hindistan'ın daha etkin bir dış politika izlemesini engelleyici sorunlar olarak sayılabilir. Ayrıca Hindistan'ın da Çin gibi enerji kaynakları konusunda dışa bağımlılığı bu ülke için sorun yaratabilecek niteliktedir.

---

³⁶ Kızıltan, a.g.m., s. 62-63.

³⁷ Didem Akyel, "Hindistan Ekonomisinde İç ve Dış Dengeler", **Garanti Dergisi**, İstanbul, 2003, http://www.garanti.com.tr/anasayfa/garanti_dergisi/kasim2003/dunyada_ekonomi.html

2.1.2.4. Dünya Ticaret Örgütü

II. Dünya Savaşı'nın ardından dünya ekonomisinin liberal ekonomi kurallarına dayalı olarak yeniden düzenlemesi için oluşturulan DB ve IMF'nin yanında üçüncü bir ayak olarak Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulması öngörülmüştü. Bu kapsamda 1947 yılının Ekim ayında imzalanıp Ocak 1948'de yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ile dünya ticaretinin liberalleştirilmesi hedeflenmişti. Bu anlaşmanın işleyebilmesi için Mart 1948'de Uluslararası Ticaret Örgütü'nü kuran Havana Beyannamesi kabul edilmişti. Ancak üye ülkeler tarafından onaylanmadığından bu kurum işlerlik kazanamamıştır.

Bu sorun yüzünden GATT'ın kurumsal bir çerçeveye oturtularak geçici olarak ticaretin liberalleştirilmesi sürecini yönetmesine karar verilmiştir. DTÖ'nün kuruluşuna kadar geçen sürede gelişmiş ülkelerde sanayi mallarında %40 civarında olan gümrük tarifeleri %5-6 seviyesine kadar düşürülebilmektedir. Ancak hukuki olarak tam bir kurumsal zemine oturmamış ve bu nedenle yaptırım gücü zayıf olan GATT'ın yerine Uruguay Görüşmeleri'nin ardından yeni bir örgütlenmeye gidilmesine karar verilmiş; bunun sonucunda da 1 Ocak 1995 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur³⁸.

DTÖ, GATT'tan çok daha kapsamlıdır. GATT kapsamında olmayan hizmetler, fikri ve sınai mülkiyet hakları, ticaretle ilgili yatırım tedbirleri gibi konularda DTÖ'nün görev alanına alınmıştır. Bunun yanı sıra tarım ürünlerinin de DTÖ kapsamına alınması ile ilgili görüşmeler halen devam etmektedir. Ancak bu konuda özellikle ABD ve AB'nin kendi tüketicilerini korumak için uyguladıkları sübvansiyonları kaldırmamakta direnmeleri, daha doğrusu topu sürekli birbirlerine atmaları, nedeniyle henüz bir ilerleme sağlanabilmiş değildir. Ayrıca 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren tekstil sektöründeki kotaların kaldırılması ile birlikte, bu sektörde DTÖ kapsamına girmiştir.

---

³⁸ Ali Turhan, "Dünya Ticaret Örgütü-GATT", DPT Yayını, Ankara, 1997, s. 1-2, Erişim: 28 Ağustos 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.html>

2005 yılı itibari ile 149 ülkenin üye, 31 ülkenin ise gözlemci olarak yer aldığı DTÖ, uluslararası sistemin ekonomik gelişiminin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Her ülkenin gücü ölçüsünde yönlendirmeye çalıştığı DTÖ'nün daha çok başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler tarafından yönlendirildiği söylenebilir. DTÖ, iki kutuplu sistemin bitişinin ardından küreselleşmenin hızlanması ile birlikte kuzey ülkeleri olarak adlandırılan gelişmiş-zengin ülkelerin neo-liberal iktisat politikalarının yaygınlaşmasını sağlamanın bir aracı olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle de DTÖ, kuzey ve güney ülkeleri arasında politik çatışmalara da sahne olmaktadır³⁹.

2.1.2.5. NATO

Soğuk Savaş'ın bitişi ve NATO'nun rakibi Varşova Paktı'nın ortadan kalması ile birlikte NATO'nun varlığı ve gerekliliği sorgulanmaya başlamıştır. AB, kendi içinde bir savunma politikası oluşturmaya çalışırken, ABD ise Avrupa ülkelerindeki çıkarlarını ve liderliğini sürdürebilmenin bir aracı olarak gördüğü NATO'yu stratejilerini değiştirerek sürdürmek istemiştir.

Özellikle Yugoslavya'nın dağılması sürecinde, kendi kıtalarındaki bir savaşa müdahale etmekten bile aciz durumda olduğunu gören Avrupalı devletlerde, her ne kadar kendi savunma politikalarını oluşturma sürecine devam etseler de, sonuç olarak NATO'ya ihtiyaçları olduğunu farkına varmışlardır. Bunun ardından ise NATO'da bir günümüze kadar gelen bir yeniden yapılanmaya girerek görev alanlarını yeniden tanımlamıştır. Bu yeniden yapılanma aşağıda incelenecektir.

---

³⁹ Ahmet Şahinöz, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü", **Ziraat Müh. Odası Yayını**, Erişim: 30 Ağustos 2005, <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/ktts02/20.pdf>

2.1.2.6. Çok Uluslu Şirketler

Çok uluslu şirket (ÇUŞ)ler özellikle 1970’li yıllardan itibaren uluslararası ekonomide kendilerini göstermeye başlamışlardır. Literatürde ÇUŞ için farklı tanımlar mevcuttur.

ÇUŞ’ların ortak özellikleri olarak; birden fazla ülkede faaliyet göstermeleri, merkezi denetim, bütün şirket birimleri için birbirine uygun politika izlenmesi ve değişik ülkelerdeki küçük şirketlerin faaliyetlerini kontrol etmeleri sayılabilir. Bu durumda ÇUŞ, iki veya daha fazla ülkede mülkiyeti kısmen veya tamamen kendisine ait olarak üretim veya pazarlama faaliyeti yürüten, kendisine ait işletme stratejileri olan ve bu stratejileri tüm bağlı kuruluşları ve şubelerinde uygulayan işletmeler olarak tanımlanabilir⁴⁰.

Livingstone’a göre ÇUŞ, uluslararası faaliyet gösteren işletmede seçime bağlı olarak, birden fazla ülkede sürekli personeli olan, personel yapısının bu özelliğine bağlı olarak günlük faaliyetlerde tek bir ülke yönetiminin tamamıyla kontrolünde olmayan yatırımlardır⁴¹.

Uluslar arası Ticaret Odası’nın 1996’da İstanbul’da düzenlediği 22. Kongresi’nin raporuna göre, bir uluslararası işletmenin yabancı ülkedeki üretimi toplam üretiminin %25-30’unu geçtiği zaman, eğer üretim bilinmiyorsa yabancı ülkedeki karı toplam karının önemli bir oranına ulaşmışsa, eğer kar da bilinmiyorsa yabancı ülkedeki personel sayısı toplam personelinin önemli bir oranına ulaşmışsa bu işletmeye ÇUŞ denir⁴².

Dünyadaki ilk modern ÇUŞ, 1950 yılında Alman şirketi Uni ile İngiliz şirketi Lever Brothers’ın bileşmesi ile oluşmuştur. Unilever adıyla birleşen iki işletme 60

---

⁴⁰ Gerşil, a.g.m., s. 148.

⁴¹ Hasan Tağraf, “Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkileri”, **Cumhuriyet Üni. İİBF Dergisi**, Cilt: 3 Sayı: 2, 2002, s. 37.

⁴² Dilara Sülün, “Uluslararası İşletmeler”, **İzmir Ticaret Odası Yayını**, 2005, Erişim: 30 Ağustos 2005, <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/B942DEAC-917E-4200-81F5-2D065174DF75/4345/CokulusluSirketler.pdf>

farklı ülkede faaliyet gösteren, 500 bayisi olan bir işletme haline gelmiştir. Günümüzde bu tür işletmelerin sayısı 37.000'den fazladır. ÇUŞ'ların dünyanın çeşitli ülkelerindeki şube ve temsilciliklerinin sayısı 450.000'den fazladır. Bankalar ve mali kuruluşlar hariç, en büyük 100 ÇUŞ'un varlıkları 1.8 trilyon dolara, yıllık satışları ise 2.5 trilyon dolara ulaşmıştır⁴³.

İşte bu ölçüde ekonomik büyüklüklere ulaşan ÇUŞ'lar günümüzde uluslararası sistemde ekinliklerini hızla arttırmaktadırlar. ÇUŞ'lar artık bir ülkeye yatırım yapmaya karar verdiklerinde o ülkenin kurallarına uymayı değil yatırım için seçtikleri ülkeyi kendi kurallarına uydurmak istemektedir. Bu yaklaşım, ulus devletlerin kendi ekonomi politikalarını belirlemelerini gittikçe daha da zorlaştırmaktadır.

2.2. İki Kutuplu Sistem Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısı

2.2.1. Doğu Bloğu'nun Yıkılışı ve ABD'nin Tek Süper Güç Olması

1989 yılında önce Berlin Duvarı'nın yıkılması, ardından da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde komünist rejimlerin çökmesi ile başlayan Doğu Bloğu'nun yıkılması süreci, Aralık 1991'de SSCB'nin hukuki varlığını resmen sona erdiren Minsk Anlaşması'nın imzalanması ile sona ermiştir. Doğu Bloğu'nun yıkılması ile birlikte, genel olarak uluslararası sistemde değişiklikler meydana getirdiği gibi aynı zamanda Batı Bloğu içinde de değişimlere yol açmıştır.

ABD, bir süper güç olarak dünya siyasi sahnesine çıktığı II. Dünya Savaşı'nın ardından BM, IMF, DB, GATT, NATO gibi kendi liderliğindeki kurumlarla gücünü kurumsallaştırmış ve liderliğini de kabul ettirmişti. Her ne kadar 1970'li yıllardan itibaren ekonomik güçler olarak Batı Almanya ve Japonya gibi rakiplerle karşı karşıya kalmış olsa da bu liderliğini sürdürmeyi başarmıştı.

---

⁴³ Tağraf, a.g.m., s. 38.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ise ABD'de yeniden izolasyonizme dönüş tartışmaları yapılmıştır. ABD, Soğuk Savaş döneminde beri, dünyanın hemen bütün piyasalarına açılmış, teknolojik, kültürel ve askeri anlamda, belirleyici rolü üstlenmiş olan bir devlettir⁴⁴. İki kutuplu sistemin bitişinin ardından yaşanan ABD liderliğinde yürütülen; Körfez Savaşı, Bosna ve Kosova operasyonları, NATO'nun genişlemesi, DTÖ'nün kurulması gibi gelişmelerde yine ABD'nin belirleyiciliğini sürdürdüğünü gösteren olaylar olmuştur⁴⁵.

Soğuk Savaş'ın bitişi ABD'de bir rahatlama yol açmıştı. Artık uluslararası komünizm veya bir nükleer savaş gibi tehlikeler ortadan kalkmıştı. Bu anlamda SSCB'nin olmadığı bir ortamda, ABD'nin dış politika geliştirmesinin zorlaştığını söyleyebiliriz. 1991 yılında bir SSCB'li diplomatın ABD'li yöneticilere söylediği şu sözler ABD'nin bu durumunu anlatmaya yeterlidir: “Biz, size çok korkunç bir yapacağız. Sizi düşmandan yoksun bırakacağız.”⁴⁶.

Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yılların başındaki ABD stratejisi, belirli ve tanımlı tehditlere karşı çıkma ve Libya, Irak, İran, Küba gibi bazı üçüncü dünya devletleri üzerinde etki oluşturma biçiminde gelişmiştir⁴⁷. Diğer bir ifade ile Amerikalı yöneticilere göre ABD, tek ve somut bir düşman yerine, dünyanın her yerinde çeşitlenen, biçim değiştiren ve ABD çıkarları için tehlike oluşturan yeni tehdit unsurları ile karşı karşıya idi. Bu çerçevede de Amerikan ordusu ve NATO bu yeni koşullara karşı koyabilmek için yeniden yapılanmalıydı⁴⁸. Bu yapılandırmayı meşru kılabilmek için ise ABD zaman içinde; terörizm, enerji güvenliği, uyuşturucu trafiği, yasadışı göç, insan hakları gibi konuları ön plana çıkardı⁴⁹.

---

⁴⁴ Beril Dedeoğlu, “Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri”, Faruk Sönmezoğlu (ed.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s.230.

⁴⁵ Erhan, 2002 (c), s. 57.

⁴⁶ Howard J. Wiarda, Lana L. Wylie, “New Challenges in U.S. Foreign Policy”, Steven N. Hook(ed.), **Comperative Foreign Policy: Adaptation Strategies of The Great and Emerging Powers**, Prentice Hall Pearson Education Inc., Upper Saddle River New Jersey, 2002, s. 21.

⁴⁷ Dedeoğlu, a.g.m., s. 230.

⁴⁸ Erhan, 2002 (c), s. 64.

⁴⁹ Wiarda, Wylie, a.g.m., s. 26.

Soğuk Savaş'ın bitişinin uluslararası sistemde istikrarsızlık yarattığı söylenebilir. Bu istikrarsızlığın ilk örneğini, 1990-1991'deki Körfez Krizi oluşturmaktadır. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i aslında kendisine ait olduğu ve petrol üretimini yüksek tutarak Irak'ı zarara uğrattığını gerekçe göstererek işgal etmesi ile başlayan kriz, ABD'nin ve müttefiklerinin buna gösterdiği tepki ile tırmanmıştır. Irak, BM'nin Kuveyt'ten çekilmesi yönündeki karara uymayınca önce Irak'a ambargo uygulanmasına başlanmıştır. Bunun üzerine Irak Kuveyt'i ilhak ettiğini açıklayınca, BM Güvenlik Konseyi aldığı karar ile Irak'tan Kuveyt'i terk etmesi istenmiştir. Irak bu karara uymayınca ise, 17 Ocak 1991'de ABD'nin önderliğinde kurulan koalisyon Irak'a müdahale etmiş ve Kuveyt'ten çıkarmıştır. Bu kriz, Soğuk Savaş'ın ardından ABD'ye yeni politikalar uygulayabilecek ortamı yaratmıştır.

Bu çerçevede Körfez Krizi sırasında ABD, ilk olarak, bölgesel savunma stratejisini ilan etti. Bu stratejiye göre; ABD, kendisine karşı çıkma kapasitesini kazanma yolundaki uluslararası aktörler ile mücadele edecekti. Bu mücadeleyi de Amerika ve Avrupa kıtalarının topraklarında değil, kendi çıkar alanı⁵⁰ olarak tanımladığı yerlerde askeri varlığı ile yürütecekti⁵¹.

ABD, 1991 yılında yayınladığı ABD'nin Ulusal Stratejisi isimli belgede "...yükselen yeni güç merkezlerine rağmen ABD dünyayı politik, ekonomik ve askeri anlamda etkileyebilecek tek küresel güçtür" diyerek yeni dönemde uluslararası sistemin liderliğini yürütmeye niyetli olduğunu göstermiştir. Yine bu belgede SSCB tehdidinin ortadan kalkmasına ve konvensiyonel silahlarda indirimle gidilmeye başlanmasına rağmen yeni düşmanların ABD çıkarlarına zarar verebileceği belirtilmiştir. Belgeye göre ABD'nin amaçları; kendisine ve müttefiklerine yöneltilmiş tehditleri caydırmak yada bir saldırı olmuşsa bu saldırıları geri püskürtmek, uluslararası terörizm dahil ABD ve vatandaşlarına yönelik her türlü tehdiye karşı koymak, silah kontrol anlaşmalarının uygulanmasını izlemek yanında ABD'ye yönelik olabilecek balistik füze saldırılarını engellemek için savunma önlemleri almak, SSCB'deki demokratik değişimi desteklemek, ABD'ye yönelik

⁵⁰ Bu stratejideki başlıca çıkar bölgeleri Basra Körfezi ve Kuzey Kore'nin çevresidir.

⁵¹ Dedeoğlu, a.g.m., s.230.

uyuşturucu trafiğini engellemek, başta kimyasal ve biyolojik silahlar olmak üzere kritik teknoloji ve silahların düşman devletlere transferini engellemek, açık pazar kurallarına dayalı uluslararası ekonomik sistemi geliştirmek, NATO'daki müttefiklerle beraber çalışarak bütün ve özgür bir Avrupa'da güvenlik ve demokrasiyi sağlamak, demokratik değerlere ve bireysel haklara bağlı özgür ulusları genişletmek, NATO kapsamında bir Avrupa güvenlik kimliğinin oluşumunu sağlamak olarak tanımlanmıştır⁵².

Bush döneminin bitişinin ardından göreve gelen Clinton yönetimi de bölgesel savunma stratejisini benimsemiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın son yıllarındaki silahlanma yarışı ve Körfez Savaşı sırasındaki ağır savunma harcamaları da ABD ekonomisinde sorunlara yol açmıştır. 1992'de ABD'nin bütçe açığı gayrisafi milli halasının %5'i boyutuna çıkmıştı. Bu nedenle de ABD'nin uluslararası sistemdeki belirleyici rolünün devamı için Clinton yönetimi, öncelikle iç ekonomik sorunların çözümü ile uğraşmıştır⁵³.

1996 yılında ABD tarafından yeni bir Ulusal Güvenlik Stratejisi açıklanmıştır. Angajman ve Genişleme: Ulusal Güvenlik Stratejisi⁵⁴ isimli belgeye göre ABD'nin o dönemdeki hedefleri “savaşmaya ve ülke dışına gönderilmeye her an hazır bir silahlı kuvvetle güvenliği sağlama, ABD'nin ekonomik canlanmasını hızlandırmak ve ülke dışında demokrasiyi teşvik etmek” olarak sıralanmıştır. Stratejide ABD'nin dünya liderliğinin daha önce hiç olmadığı kadar gerekli olduğu ifade edilerek ulusal güvenlik çıkarları tehdit edildiğinde önce diplomasiye, mecbur kalınırsa ise kuvvet kullanılacağı belirtilmiştir⁵⁵. Buradaki “genişleme” ifadesi geçmişteki “çevreleme”nin yerini almaktadır. Bu kavram serbest ticaret, yatırım kolaylıkları gibi ekonomik; demokrasi ve insan hakları gibi siyasi faktörleri içermektedir. Buna göre ABD, bütün dünyada “açık pazarlar ve açık toplumlar” oluşturmayı hedefliyordu. Angajman terimi ise, ABD'nin dış müdahalelerde seçici

---

⁵² **National Security Strategy of the United States 1991**, Erişim: 28 Ocak 2005 <http://www.fas.org/man/docs/918015-nss.htm>

⁵³ İlhan Uzgel, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Cilt II.**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 244.

⁵⁴ **A National Security Strategy of Engagement and Enlargement**, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/spp/military/docops/notional/1996stra.html>

⁵⁵ Erhan, 2002 (c), s. 66

davranacağını gösteriyordu. ABD'nin uluslararası müdahaleleri iki durumda gerçekleşecekti. Eğer doğrudan ABD çıkarlarını tehdit eden bir durum varsa ABD tek başına müdahale edecek, tehdit müttefiklerinin çıkarlarını da ilgilendiriyor ise onların katkısıyla müdahalede bulunacaktı⁵⁶.

Clinton yönetiminin 1997'de açıkladığı “Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi”nde⁵⁷ ABD çıkarlarına yönelik tehditler, bölgesel yada devlet merkezli tehditler, kitle imha silahlarından kaynaklı tehditler veya terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, uluslararası örgütlü suçlar gibi ulusötesi tehditler olarak belirlenmiştir. Yine Clinton tarafından açıklanan 1999'daki, bir önceki ile aynı ismi taşıyan, stratejisinde⁵⁸ ise ABD, çıkarlarını tanımlamıştır. Buna göre; doğrudan ABD ve müttefiklerinin ülke bütünlüğüne, vatandaşlarının can güvenliğine yönelik olarak tanımlanan “yaşamsal çıkarlar”, ABD’yi doğrudan tehdit etmeyen fakat ülkenin dünyanın mevcut yapısını tehlikeye düşüren olaylar olarak tanımlanan “önemli ulusal çıkarlar” ve insan hakları ihlallerinin engellenmesi demokrasinin desteklenmesi olarak tanımlanan “insani ve diğer çıkarlar” ABD’nin çıkarlarıdır⁵⁹.

1999 yılında açıklanan “Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi”nde⁶⁰ ise ABD, çıkarlarının küreselleşme çerçevesinde şekillendiğini belirtmiştir. Buna göre; ABD’nin bir çok eski düşmanı ABD ile ortak hedefler doğrultusunda işbirliği yapmaktadır. Küresel ekonominin dinamizmi ise ticareti, kültürü, iletişimi ve küresel ilişkileri dönüştürerek Amerikalılar için yeni fırsatlar doğurmaktadır⁶¹.

1991 yılındaki Körfez Savaşı ABD’ye hem Soğuk Savaş sonrasının uluslararası sistemini ve güvenlik ortamını tanımlama hem de bu ortamı şekillendirme fırsatını vermiştir. Yukarıda belirtilen stratejiler ise, ABD’nin uluslararası sisteme egemen olmaya çalışmasının ve onu kendi çıkarları

---

⁵⁶ Uzgel, 2002, s.247

⁵⁷ **A National Security Strategy for A New Century**, May 1997, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/man/docs/strategy97.htm>

⁵⁸ **A National Security Strategy for A New Century**, October 1998, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/man/docs/nssr-98.pdf>

⁵⁹ Erhan, a.g.m., 2002 (c), s. 69-70.

⁶⁰ **A National Security Strategy for A New Century**, December 1999, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/man/docs/nssr-1299.pdf>

⁶¹ Erhan, a.g.m., 2002 (c), s. 70-71.

doğrultusunda yönlendirmesinin⁶² araçları olarak kullanılmıştır. ABD, bu strateji belgeleri ile Soğuk Savaş sonrasının tehditlerini kendi tanımlamış ve müttefikleri ile diğer devletleri de bu tehditlerle mücadele etmek için kimi zaman seferber etmiş kimi zaman ise zorlamıştır.

Soğuk Savaş'tan sonra ABD, yaklaşık yarım yüzyıl boyunca, Soğuk Savaş kazanmak üzere yapılandığı ekonomisini ve dış politikasını uluslararası sistemin yeni koşullarına göre yapılandırmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştı. Bu anlamda 11 Eylül 2001 tarihinde maruz kaldığı saldırılara kadar geçen dönem, ABD'nin bu yapılandırmayı gerçekleştirdiği ve küresel varlık nedenini meşrulaştırmaya çalıştığı dönem olarak adlandırılabilir⁶³.

ABD bu dönemde Avrupa, Rusya, Kafkasya, Orta ve Güneydoğu Asya'yı gerek ekonomik gerekse askeri bağlarla kendisine bağlı tutmaya çalışmıştır. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), DTÖ gibi örnekler ABD'nin dünyanın her tarafında kendisine bağlı gruplar oluşturmaya çalıştığına göstergeleridir⁶⁴. Yani bu dönemde ABD yönetiminin önceliği, ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek, ABD'yi ekonomik açıdan yeniden güçlü hale getirmek olmuştur. ABD'nin dünyayı yeniden dizayn etmek kaygısı olmamış buna karşılık küresel kurumları yerleştirmek, işlerliğini sağlamak, kendi anlayışına uygun bir kapitalizmi dünyaya yaygınlaştırma anlayışı egemen olmuştur⁶⁵.

2.2.2. Soğuk Savaşın Ardından Küresel Güvenlik İhtiyacı

Soğuk Savaş dönemi, karşılıklı blokların birbirini tehdit ettiği; dolayısıyla da güvenlik sorunlarının ve önlemlerinin bu temelde değerlendirildiği bir dönemdir. Karşıt blokların ortadan kalkması ile oluşan yeni uluslararası sistem, tehdit oluşturan unsurlarında değişmesini beraberinde getirmiştir.

---

⁶² Uzgel, 2002, s. 248.

⁶³ Erhan, 2002 (c), s.57.

⁶⁴ Gençalp, a.g.e, s. 45.

⁶⁵ Soli Özel ile Röportaj, "Türkiye Janus Gibi Olmalı", **Turkishtime**, 15 Kasım-15 Aralık 2002, Sayı 10, Erişim: 21 Kasım 2005, http://www.turkishtime.org/kasim/25_3_tr.htm

Tehdit kavramı, tehdit edenin amaç ve kapasiteleri ile tehdiye maruz kalanın saldırıya açık olmasının toplamı olarak ifade edilebilir⁶⁶. Bu kapsamda Soğuk Savaş sırasında karşıt kutupların güvenlik anlayışları, diğer taraftan gelebilecek topyekün bir askeri saldırı tehdidine göre yapılanmıştır. Hem ulusal ordular hem de NATO, Varşova Paktı vb. güvenlik örgütleri hep bu tehdit algılaması temelinde örgütlenmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitişi, tehditlerin çeşitlendiği bir dönemi de beraberinde getirmiştir. 1991'deki Irak Savaşı, yeni dönemde, tehdidin bir ülkeden gelebileceğini gösterirken; Yugoslavya'nın kanlı bir şekilde sonuçlanan dağılma süreci etnik anlaşmazlıkların çatışmaya dönüşerek bölgesel tehditler yaratabileceğini de göstermiştir. Bunlarla beraber, terörizm ve örgütlü suçlar başta olmak üzere devlet dışı birimlerce yürütülen ve zaman zaman bazı devletlerin çıkarları doğrultusunda destek verdikleri faaliyetler, uluslararası güvenlik sisteminin öncelikli sorunları haline gelmiştir⁶⁷. Bu çerçevede, iki kutuplu sistem sonrası tehditlerini; terörizm, konvansiyonel silahlar ve kitle imha silahlarının yayılması, etnik ve dinsel çatışmalar, uluslararası suç örgütleri, salgın hastalıklar, çevre sorunları olarak sıralanabilir. Kısaca belirtmek gerekirse; küreselleşen dünyada tehditler de küreselleşmiştir⁶⁸.

Soğuk Savaş sonrasında tehdit algılamalarının içinde ilk sıraya terörizmin yerleştiği ifade edilebilir. 1990'lı yıllara kadar daha çok bölgesel olarak faaliyet gösteren terör örgütleri iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasının yarattığı güç boşluğu ile birlikte hızlı bir yayılma göstermiştir. Erhan'a göre uluslararası terörizmin 1990'lı yıllarla birlikte yayılmasının nedeni, küreselleşmenin yarattığı olumsuzluklardır. Neo-liberal küreselleşmenin, başta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki, kötü ekonomik sonuçları terör örgütlerinin taraftar toplaması ve

---

⁶⁶ Paul Cornish, "NATO: The Practice and Politics of Transformation", **International Affairs**, Vol: 80., No: 1, 2006, s.68.

⁶⁷ Çağrı Erhan, "Çok Taraflı İşbirliğine Dayalı Geçiş Sürecinde Tehdit Algılamaları ve Uluslararası Mukabele Yöntemleri", **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik-Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

⁶⁸ Çağrı Erhan, "NATO Niçin Küresel Bir Güvenlik Örgütü Haline Gelmelidir?", **Stradigma**, Sayı: 12, Ocak 2004, Erişim: 20 Nisan 2005, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=188>

düşüncülerini meşrulaştırması için ortam hazırlamıştır. Aynı zamanda yazılı ve görsel medya kuruluşları aracılığıyla kitle iletişiminin yaygınlaşması, internetin iletişimi anlık hale getirmesi ve ülkelerarası ulaşım olanaklarının artması terörizmin de yayılmasını beraberinde getirmiştir⁶⁹. Aynı zamanda terör eylemlerinin yöntemlerinde de ciddi bir farklılaşma göze çarpmaktadır. 1980'lerdeki Tokyo metrosunda düzenlenen sarin gazı saldırısı, 11 Eylül'de yolcu uçaklarının silah olarak kullanılması gibi olaylar terör örgütlerinin yöntemlerinde bir evrime işaret etmektedir. Bu yeni tehdit biçimi ise "asimetrik tehdit"⁷⁰ olarak adlandırılmaktadır. Bununla beraber halen terörizmin tanımı üzerinde bile tam olarak bir mutabakat sağlanamamış olması, terörist eylemlerinden ötürü üçüncü ülkelerde yakalanan teröristlerin yargılanması ya da saldırıya maruz kalan ülkeye teslim edilmesinde yaşanan engeller terörizm ile uluslararası mücadeleyi zayıflatmaktadır⁷¹.

Konvansiyonel silahlar ve kitle imha silahlarının hızlı ve kontrolsüz bir şekilde yayılması ise günümüzde bir diğer önemli güvenlik sorununu oluşturmaktadır. Bloklararası dengenin ortadan kalkmasıyla, blok liderlerinin kendileriyle aynı kutup içinde yer alan yahut yakın etkileri altında bulunan devletler üzerindeki denetim mekanizmasının da yok olmasına neden olmuştur. Böylece Soğuk Savaş yıllarında bazı bölgelerle sınırlı tutulabilen silahlanma, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle dünya çapında yayılmaya başlamıştır. 20. yüzyılın son yılında dünya çapında silahlanmaya harcanan para 780 milyar dolar, 21. yüzyılın ilk yılında harcanan para ise 839 milyar dolardır. Dünya gayrisafi hasılasının %2.6'sı silahlanmaya ayrılmaktadır⁷².

Doğu Bloğu'nun çöküşü ve SSCB'nin dağılması ile birlikte Avrasya bölgesinde çok sayıda yeni devlet ortaya çıkmıştır. Bu süreç, Çekoslovakya'nın ikiye ayrılmasında olduğu gibi, bazı yerlerde sorunsuz bir şekilde gerçekleşirken; bazı yerlerde, Yugoslavya'nın dağılmasında olduğu gibi, yüz binlerce kişinin ölümüne yol

---

⁶⁹ Erhan, 2003, s.82.

⁷⁰ Asimetrik tehdit, yarattığı ani ve hazırlıksız durum nedeniyle, ülkelerin politik, sosyal ve ekonomik sistemlerinde istikrarsızlıklara neden olan düşük seviyede kuvvet ve teknoloji kullanarak etkin olmayı amaçlayan faaliyetlerdir.

⁷¹ Erhan, 2003, s.82.

⁷² y.a.g.e., s. 80.

açacak şekilde yaşanmıştır. Blok yapısı içinde kontrol altında tutulabilen pek çok etnik ve dinsel temelli sorun, Doğu Bloğu'nun çökmesi ile birlikte bir anda ortaya çıkmıştır. Bosna, Dağlık Karabağ, Çeçenistan, Ruanda, Keşmir gibi çok sayıda bölgede büyük can kayıplarına yol açan etnik ve dinsel temelli çatışma yaşanmıştır ve yaşanmaya da devam etmektedir⁷³.

Soğuk Savaş'ın ardından bir küresel güvenlik sorunu halini alan diğer bir sorun uluslararası örgütlü suçlardır. Bu tür suçların tırmanışa geçmesinin ardında yatan temel nedenlerden biri, Soğuk Savaş döneminin siyasi coğrafyasının ortadan kalkmasıdır. Malların, insanların ve sermayenin önündeki engellerin tamamen veya büyük ölçüde kalkması sadece uluslararası ticaretin daha rahat koşullarda yürütülmesini değil aynı zamanda uluslararası suç örgütlerinin daha serbest hareket edebilmelerini de sağlamıştır. Serbest piyasa ekonomilerinin ve bilişim alanındaki gelişmelerin sonucu olarak internet üzerinden para transfer edebilmenin getirdiği avantajlardan yararlanan uluslararası suç şebekeleri, bu yeni ortamda yasadışı kazançlarını aklayabilecekleri yasal zeminler elde etmiş, suçtan elde ettikleri gelirleri iş hayatına aktarabilmişlerdir. AB, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi benzeri serbest ticaret düzenini öngören yapılanmalar ve DTÖ'nün empoze ettiği liberal politikalar uluslararası ticaret hacmini artırırken bu hacim içinde suç örgütlerinin saklanabilecekleri bir ortamın doğuşuna da neden olmuşlardır. Bu tip örgütlenmelerle mücadele edebilmek için sınır ötesi mücadele yöntemlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. INTERPOL⁷⁴ ve EUROPOL⁷⁵ gibi örgütlenmelerin ve siber ortamın denetlenebilmesine yönelik çalışmaların çalışmalarının desteklenmesi büyük önem arz etmektedir⁷⁶.

Salgın hastalıklar ve çevre sorunlarının da günümüzde gittikçe daha çok küresel güvenlik açısından dikkate değer hale geldiği söylenebilir. Dünyanın yoksul bölgelerinde, kötü yaşam koşulları, eğitimsizlik, sağlık ve sosyal hizmetlere bütçeden

---

⁷³ y.a.g.e., s. 85.

⁷⁴ Uluslararası Kriminal Polis Örgütü.

⁷⁵ Avrupa Polis Teşkilatı.

⁷⁶ y.a.g.e., s. 83-84.

yeterince pay ayrılamaması gibi nedenlerle ortaya çıkabilen salgın hastalıklar dünyada ciddi bir nüfusu tehdit etmektedir. 2000’li yılların başında 195 ülkeden 80’i on yıl öncesine göre daha düşük gelir elde etmektedir. DB’nin tahminlerine göre ise dünya nüfusunun yaklaşık dörtte biri mutlak bir fakirlik içinde yaşamaktadır. Bu durum ise, özellikle sağlık alanında, insanların yaşam koşullarında ciddi bozulmalara yol açmaktadır. Başta AIDS olmak üzere, ebola, hepatit C, kuş gribi gibi hastalıklar geniş kitleler üzerinde ciddi sorunlara yol açmaktadır⁷⁷. 2001 yılı itibarı ile dünyada AIDS virüsü taşıyanların sayısı 40 milyonu geçmiştir. Bunların 28.1 milyonu Sahra altı olarak anılan dünyanın en fakir bölgesinde yer almakta ve bütün AIDS virüsü taşıyıcılarının 2.7 milyonunu çocuklar oluşturmaktadır. Yakın dönemde Türkiye’de de ölümlere yol açan kuş gribi, bir hastalığın kısa süre içinde yayılıp farklı ülkelerde çok sayıda kişinin ölümüne yol açabileceğini göstermesi açısından çok önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu tarz hastalıkların küresel boyutlara ulaşarak milyarca insanı tehdit eder boyuta ulaşması karşında, alınan tedbirlerin artırılması önemlidir.

Çevre sorunları günümüzde bütün dünyayı tehdit eder bir boyuta ulaşmıştır. Ozon tabakasının delinmesi, atmosfere salınan karbondioksit içerikli gazların küresel ısınmaya yol açması ve bunların bir sonucu olarak küresel iklim değişikliklerinin görülmesi riski gittikçe daha büyük bir tehlike yaratmaktadır. 21. yüzyılda sıcaklıkların 1.4 ila 5.8 derece arasında artacağı tahmin edilmektedir. Bu durum ise ortalama deniz seviyelerinin bir metre civarında yükselmesi ve aşırı hava olayları gibi felakete yol açabilecek boyuttadır⁷⁸. Bu çerçevede ülkeler gerek kendi içlerinde gerekse küresel anlamda daha hassas davranmaya başlamışlardır. Küresel ısınma ve olası sonuçları ile mücadele kapsamında imzacı ülkelerin atmosfere bıraktıkları karbondioksit içeren gazların miktarını denetim altına alan Kyoto Protokolü şu ana kadar bu konudaki en önemli adımdır. Ancak George Bush ABD Başkanı olduktan sonra Kyoto Protokolü’ndeki ABD imzasını, ulusal sanayiinin zarar göreceği endişesi ile geri çekmesi Protokolü ve dolayısıyla bu alandaki

---

⁷⁷ John Harriss, “Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik-Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s.16.

⁷⁸ John Vogler, “Küreselleşmenin Çevresel Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik-Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 46.

uluslararası işbirliğini anlamsız hale getirmiştir. Çünkü atmosfere salınan zararlı gazların nedeysel %70'i ABD kaynaklıdır⁷⁹.

Buna göre, Soğuk Savaş'ın bitişinin ardından girilen yeni dönemde tehdit kaynakları çeşitlenmiş ve nereden gelebileceği belli olmamaya başlamıştır. Bu yönüyle de küresel güvenlik ihtiyacını sağlayabilmek için uluslararası işbirliği gittikçe önem kazanmaya başlamıştır. Ancak pek çok ülkenin çeşitli nedenlerle bu işbirliğine yanaşmamaları, hatta bazen engellemeleri bu tehditlerle mücadeleyi dolayısıyla ile de gerek küresel gerekse de bölgesel anlamda güvenliğin sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

2.2.3. NATO'nun Yeni Misyonu

Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte Atlantik İttifakı'nın da gerekliliği tartışma konusu olmuştur. İttifak'ın düşmanının ortadan kalkması, meşruluğunun ve üyelerinin birlikte hareket etme amacının ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Ancak buna rağmen NATO, Soğuk Savaş'ın sonuna doğru başlanan reform çalışmaları sayesinde günümüze kadar varlığını koruyabilmiş ve Batı Yarıküre'nin çekirdek güvenlik organı olarak kalabilmiştir⁸⁰.

NATO'nun varlığını günümüze kadar halen devam ettirmesinde, yukarıda belirtilen, yeni güvenlik ortamının da etkisi vardır. Soğuk Savaş'ın ardından tehdit algılamalarındaki değişim nedeni ile bazı üyeler NATO'nun varlığını sorgulasalar da 1991'deki Irak Savaşı, Bosna Savaşı'nda AB'nin etkisiz kalması üyelere, özellikle de Avrupalılara, yeni dönemde de güvenliğin ancak uluslararası işbirliği ile sağlanabileceğini göstermiştir. İşte bu ortamda Avrupa ülkeleri her ne kadar AB bünyesinde yeni bir güvenlik yapılanmasına gitmeye çalışsalar da NATO'ya üyeliklerini devam ettirmişlerdir.

---

⁷⁹ Erhan, 2003, s. 86.

⁸⁰ Helene Sjursen, "On The Identity of NATO", **International Affairs**, Vol: 80, No: 4, 2004, s. 687.

Bu dönemde NATO'nun görevlerinde ciddi değişikler yaşanmıştır. Ancak bu değişiklikler, üyelerin önceden üzerinde anlaştıkları geniş çaplı planların uygulanmasından ziyade süreç içindeki ihtiyaçlar ve eylemlerle şekillenmiştir⁸¹

Yeni dönemde NATO'nun şekillenmesinde 1990 Londra ve 1991 Roma toplantıları önemli bir yere sahip olmuştur. Londra Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde⁸² “yeni Avrupa’da her bir devletin güvenliğinin komşularının güvenliğinden ayrılamayacak şekilde birbirine bağlı olduğunu” belirtilerek NATO'nun düşmanlarının artık “eski düşmanlar” haline geldiği üstü kapalı bir biçimde ifade edilmiştir⁸³. Londra Zirvesi’nde NATO'nun ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlması için gerekli dönüşümlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu zirve ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden temsilciler NATO Karargahı’na davet edilmiş ve bu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır.

1991 yılındaki Roma Zirvesi ise, NATO'nun dönüşümünde önemli bir yere sahip olmuştur. Zirvede NATO'nun yeni stratejik konsepti belirlenmiş; bunun yanında eski Doğu Bloğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi için Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin (KAİK) kurulması karara bağlanmıştır. Yeni stratejik konseptte göre; NATO’ya Avrupa kanadında gelebilecek bir topyekün saldırı tehdidi ortadan kalkmış ve ittifak stratejisinden çıkarılmıştır. İttifak’a yönelik güvenlik sorunları önceden tahmin edilmesi zor, belirsiz ve çok yönlü risk unsurları olarak belirtilmiştir. Artık yeni dönemdeki bu belirsiz ve çok yönlü risk unsurları, devletlerin topraksal ve coğrafi bütünlüğüne yönelik olmaktan çok, ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar, etnik düşmanlıklar ve sınır sorunları, olarak sıralanmıştır. Bu anlamda NATO'nun yeni rolü, kriz ve çatışma önleme ve yönetme olarak değişmiştir. Yeni stratejik konsept ile birlikte, NATO'nun sabit güçlerinde azaltmaya gidilmesine ve bu güçlerin dönemin güvenlik ortamına uyumlu hale getirilmesine karar verilmiştir. Aynı zaman NATO güçlerinin farklı yönlerden gelebilecek daha küçük saldırılara cevap verebilecek hareketlilik ve esnekliğe kavuşturulması öngörülmüştür. Bunun

---

⁸¹ Gülnur Aybet, “NATO’s New Missions”, **Perceptions**, Vol: 4 No: 1, 1999, s. 67.

⁸² **The London Declaration**, July 1990, Erişim: 10 Şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/basic/txt/b900706a.htm>

⁸³ Aybet, a.g.m., s. 68.

yanında NATO'nun AB, BAB ile işbirliği yapabileceği ve BM misyonlarına katılabileceği karara bağlanmış ve bu çerçevede Avrupa'nın savunma alanında sorumluluk paylaşımının arttırılması için güvenlik ve savunma alanında bir Avrupa kimliği yaratılmasının zemini hazırlanmaya başlanmıştır. Yeni stratejik konseptte dikkat çeken önemli bir diğer unsur ise, ittifakın güvenliğinin global bağlamda da ele alınması gereğine işaret edilmesidir. Buna göre; kitle imha silahlarının yayılması, terörizm, petrol gibi yaşamsal kaynak akışlarının engellenmesi de ittifak üyeleri için bir risk algılaması haline gelmiştir⁸⁴. Bu açıdan bakıldığında NATO'nun artık sadece Kuzey Atlantik bölgesinde değil, diğer bölgelerde de operasyonlar yapabilmesinin önünün açıldığı söylenebilir.

NATO'nun yeni stratejik konseptinin ilanından bir ay sonra oluşturulan KAİK, ilk başta NATO'ya üye 16 devlet ve 9 ortak üye ile toplanmıştır. Ardından SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan 10 yeni bağımsız devlet Mart 1992'de Arnavutluk ve Gürcistan'da Haziran 1992'de KAİK'e katılmıştır. KAİK'in faaliyete geçmesi ile NATO'nun, askeri boyutunun yeniden tanımlanması yanında siyasi boyutunda bir derinleşmeye gidildiği ve eski Doğu Bloğu ülkeleri ile işbirliğinin ve yakınlaşmanın bir aracı haline getirildiği söylenebilir.

NATO, 1992 yılının Haziran ayında Oslo'da yapılan Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar Toplantısı'nda⁸⁵ alınan karar gereği Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), yine aynı yılın Aralık ayında yapılan Brüksel'de yapılan Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar Toplantısı'nda⁸⁶ ise BM sorumluluğu altında barış koruma görevleri yürütme kararları alınmıştır. Bu kararlar ile NATO kendi görev alanı dışında da operasyonlar yapabilmesini meşrulaştırmaya çalışmıştır.

1994 yılındaki Brüksel Zirvesi⁸⁷, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası değişimini hızlandırmıştır. KAİK bünyesinde NATO'yla ortak üye olan ülkelerle işbirliğini

---

⁸⁴ **The Alliance's Strategic Concept Agreed by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council**, Roma, 1991, Erişim: 10 Şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/basicxt/b911108a.htm>

⁸⁵ **Final Communiqué of the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council**, Oslo, 1992, Erişim: 10 Şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/basicxt/b920604a.htm>

⁸⁶ **Final communiqué of the Ministerial meeting of the North Atlantic Council**, Brüksel, 1992, Erişim: 10 Şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/basicxt/b921217a.htm>

⁸⁷ **The Brussels Summit Declaration**, Brüksel, 1994, Erişim: 10 Şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/basicxt/b940111a.htm>

arttırmak için Barış İçin Ortaklık (BİO) programı uygulamaya konulmuştur. Bu program ile ortak planlama, eğitim ve tatbikatlar vasıtası ile ortak üyelerle NATO üyeleri arasındaki askeri ilişkileri geliştirmek ve koordinasyonu arttırmak amaçlanmıştır. BİO, ortak üyelere isterlerse NATO operasyonlarına katılabilmelerinin önünü açmıştır. Ayrıca Brüksel Zirvesi'nde ittifakın, daha sonra değinilecek olan, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin (AGSK) oluşumuna hız verildi. Bu kapsamda BAB ile birlikte planlaması yapılacak operasyonlarda kullanılmak üzere Birleşik Müşterek Görev Gücü (BMGG) oluşturulmaya başlandı. BMGG⁸⁸, BAB bünyesinde görev yapacak fakat NATO kaynaklarını kullanabilecektir.⁸⁹ NATO'nun diğer Avrupa ülkelerinin üyeliğine açık olduğunu belirterek genişleme konusunda da ilk adımları atmaya başlanmıştır.

1997 yılında Portekiz'in Sintra kentinde düzenlenen KAİK Dışişleri Bakanları zirvesinde KAİK ve BİO'nun daha ileri götürülerek NATO üyeleri ile Ortak üyeler arasındaki işbirliğini geliştirmek için Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi kuruldu. Yine aynı yıl içinde BİO programının daha geniş kapsamlı hali olan Güçlendirilmiş BİO programı uygulanmaya başlandı. Buna göre Güçlendirilmiş BİO'nun amaçları; BİO içindeki politik danışma unsurunu güçlendirmek, BİO için daha operasyonel bir rol geliştirmek ve ortakların BİO içindeki karar alma ve planlama süreçlerine daha fazla katılımını sağlamaktır⁹⁰.

Haziran 1997'deki Madrid Zirvesi⁹¹ NATO'nun Soğuk Savaş Sonrası genişlemesinin başlangıcına sahne olmuştur. Bu zirvede Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan İttifak'a üyelik için davet edilmiş ve sonuç olarak 1999'da da resmen üye olmuşlardır.. NATO'nun genişlemesi ile birlikte Kuzey Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrar katkı yapacağı söylenebilir. Bu bağlamda dönemin ABD Başkanı

---

⁸⁸ BMGG, çok uluslu, birden fazla görevi yapabilecek şekilde özel olaylarda görevlendirilecek şekilde biçimlendirilmiş hızlı bir şekilde yerleştirilebilir askeri birliklerdir. Aybet, a.g.m., s. 70.

⁸⁹ Aybet, a.g.m., s. 70.

⁹⁰ NATO El Kitabı, s. 94-104.

⁹¹ Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation, Madrid, 1997 Erişim: 10 Şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm>

Bill Clinton, Mayıs 1997’de yaptığı bir konuşmada NATO’nun genişlemesinin gerekçelerini şöyle sıralamıştır⁹²:

- Yeni yüzyılda tüm insanlığın barışını tehdit eden çatışmalara işaret etmek için İttifak’ı güçlendirmek,
- Avrupa demokrasisinin tarihi kazanımlarının güvence altına alınması,
- Olası üyeleri aralarındaki farklılıkları barış içinde çözmeye teşvik etmek,
- Barış Ortaklığı ve Rusya ve Ukrayna ile özel düzenlemelerle beraber Avrupa’daki Stalin’in çizdiği yapay sınırı silmek ve Avrupa’yı istikrarsızlıkla ayırmadan güvenlik içinde bir araya getirmek.

Clinton’un açıklamalarından da anlaşılacağı üzere NATO’nun genişlemesi ile güdülen temel gaye, askeri kazanımlar elde etmenin yanında Batı dünyasının etki alanını genişletmektir.

Bu kararların yanı sıra Madrid Zirvesi’nde, NATO’nun Stratejik Konsepti’nin dönemin şartlarının gerisinde kaldığı görülmüş ve bu konseptin gözden geçirilmesine karar verilmiştir. Bu gözden geçirmede, Bosna ve Kosova’daki barışgücü operasyonları ve AGSK’nin gelişimi etkili olmuştur.

Eski Yugoslavya’da Haziran 1991’de Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile başlayan süreç kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. Ekim 1991’de de Bosna Hersek’in bağımsızlık ilanı ile savaş buraya da sıçramıştır. Savaşın başlamasının ardından BM Güvenlik Konseyi Bosna Hersek’e BM Koruma Gücü göndermiştir. Bu gücün başlıca görevi insani yardım sağlamaktır. Ancak, sonunda Sırp güçlerinin bu birliklere de saldırması ile Güvenlik Konseyi, Koruma Gücü’nün görevlerini yerine getirmesini desteklemek amacıyla ulusal olarak veya bölgesel örgütleri aracılığıyla hava gücü kullanımı için tüm önlemlerin alınması

---

⁹² Herny Kissenger, **Amerika’nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**, (Çev: Tayfun Evyapan), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2002, s.32.

kararını vermiştir. Bu karara dayanarak NATO, Aralık 1992'deki Brüksel toplantısında almış olduğu karara dayanarak, Kasım 1994'te hava saldırılarına başlamıştır. Sonuç olarak, savaş NATO müdahalesi sonrasında Aralık 1995'te imzalanan Dayton Barış anlaşması ile resmen sona ermiştir. Anlaşma'nın ardından ise BM koruma gücü yerini NATO bünyesinde oluşturulan Çokuluslu Yürütme Gücü'ne bırakmıştır⁹³. NATO'nun bu müdahalesi başta Rusya ve Çin olmak üzere pek çok ülkenin tepkisini çekmiş ve NATO'nun alandışılık sorununu gündeme getirmiştir. NATO Anlaşması'nın 5. maddesinde NATO'nun görev alanı; "Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da içlerinden birine veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı saldırı durumunda...Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak..." denerek, Kuzey Atlantik bölgesi ve üyelerine yönelmiş saldırılarda müdahale olarak tanımlanmıştır. Oysa ki Bosna Hersek bir NATO üyesi olmadığı NATO'nun 5. maddesinde tanımlanmış savunma alanına girmemekteydi.

Bosna Savaşı'ndan sonra bu kez Kosova'da, Sırpların Kosovalı Arnavutlar'a yönelik şiddet uygulamaları ortaya çıkmıştı. Sorunun çözümü için yapılan görüşmelerde hazırlanan Kosova Barış ve Özyönetim Geçici Anlaşması Yugoslavya hükümetince imzalanmayınca ve bu süreçte şiddet olayları da artınca NATO, bu sefer herhangi bir BM kararı olmaksızın, Mart 1999'da Yugoslavya'ya yönelik hava saldırıları başlatmıştır. Haziran 1999'a kadar süren saldırıların ardından BM Güvenlik Konseyi NATO'ya Kosova'da gerekli tüm önlemleri alma yetkisi vermiştir. Bu durumda aynen Bosna'da olduğu gibi bir alandışılık sorunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle başta Çin ve Rusya olmak üzere pek çok ülke NATO'nun görev alanı dışına çıkması yine tepki göstermiştir. Bunun ardından NATO'nun bu soruna çare bulmak için stratejilerini yenileme yoluna gitmiştir.

Nisan 1999'da Washington'da gerçekleştirilen NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde NATO'nun yeni stratejik konsepti⁹⁴ kabul edilmiştir. Bu çerçevede NATO'nun görev alanları belirlenmiş ve AGSK'nin güçlendirilmesine karar verilmiştir. Buna göre; İttifak, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan

---

⁹³ Özdek, a.g.e., s. 100-109.

⁹⁴ **The Alliance's Strategic Concept**, Washington, 1991, Erişim: 10 Şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>

haklarına dayalı olarak Avrupa’da çalışmaktadır. Bu hedefin başarılması, Avrupa-Atlantik bölgesini etkileyen kriz ve çatışmalar nedeniyle risk altına girebilir. Bu nedenden dolayı da İttifak üyelerinin savunmasını sağlamak yanında bu bölgedeki barış ve istikrara da katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda NATO’nun görev alanını oluşturan konulara etnik ve dinsel çalışmalar, toprak anlaşmazlıkları, insan hakları ihlalleri, ciddi ekonomik, sosyal ve siyasal güçlükler ile terörist saldırıların giderilmesi faaliyetleri de eklenmiştir. Bu sayede yukarıda belirtilen 5. maddenin dışında kalan konularda da müdahale gerekçesi yaratılmıştır. Yani artık üyelere yönelik doğrudan saldırı gerçekleşmediği durumlarda da NATO görev yapabilecektir. Aynı zamanda İttifak’ın 5. madde dışında gerçekleştireceği operasyonlar için “Savunma Yetenekleri Girişimi” başlatılması kabul edilerek ittifak üyelerinin toprakları dışındaki kriz operasyonlarında hızlı hareket yeteneğine sahip bir birliğin yapılandırılması öngörülmüştür.

Yeni stratejik konseptte belirtilen hedeflere ulaşılabilmesi açısından 2002 Prag Zirvesi⁹⁵ önemli bir yer tutmaktadır. Bu zirvede NATO tarihindeki en büyük genişleme yönünde en ciddi adımlar atılarak Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya ile katılım müzakereleri başlamış ve bu ülkeler 2004 yılında tam üyeliğe kabul edilmişlerdir. Aslına bakıldığında NATO’nun doğruya doğru genişlemesinin Türkiye açısından pek olumlu olduğunu söylemekte mümkün değildir. Çünkü NATO, Karadeniz, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya’daki kriz bölgelerine doğru genişledikçe Türkiye’nin bu ülkelere yönelik olası operasyonlarda önemini azaltıcı rol oynamaktadır. 2003 Irak Savaşı’na Türkiye’nin destek vermemesinin ardından ABD’nin Bulgaristan ve Romanya ile bu ülkelerdeki askeri üslerin kullanımı konusunda yaptığı anlaşmalar bu tespiti doğrular niteliktedir. Türkiye, genişleme öncesinde Karadeniz’e kıyısı tek ülkeydi ve Romanya ve Bulgaristan’ın katılımıyla birlikte Türkiye’nin bu önemi azalttığı söylenebilir. Aynı zamanda, bu yeni üyelerin NATO’ya getireceği yeni maliyetler NATO bütçesinden Türkiye’ye ayrılan payda azalmaya neden olabilecektir⁹⁶.

⁹⁵ **Prague Summit Declaration**, Prag, 2002, Erişim: 10 Şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>

⁹⁶ Merve İrem Arıcan, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Ekseninde Avrupa Birliği-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ SBE, İzmir, 2003, s.161.

NATO'nun genişlemesi ile ilgili olarak burada belirtilmesi gereken bir başka önemli husus ise AB ve ABD'nin NATO genişlemesine bakışları ile ilgilidir. Dikkat edildiğinde, AB genişlemesi ile NATO genişlemesinin birbirine eş zamanlı olarak gittiği görülebilir. AB açısından, NATO'nun genişlemesi AB'nin Avrupa'da entegrasyon amacıyla yaratmaya çalıştığı siyasi ve ekonomik düzene yeni üyelerin bir de kolektif savunma şemsiyesi altında katılmalarını getirecektir. ABD açısından ise genişleme, hem yeni üyelerin NATO'ya katılmaları ile birlikte ordularının modernizasyon sürecinde ABD firmalarının bu ülkelere silah satışı yolu ile maddi kazanç elde etmelerini sağlayacak hem de ABD NATO'yu Avrupa üzerindeki çıkarlarını sürdürmenin bir aracı olarak kullandığından, genişleme ile kendisine yakın politikalar izleyen ülkelerin katılımıyla bu çıkarlarını yayarak sürdürebilmenin yeni bir aracını elde etmiş olacaktır⁹⁷.

Prag Zirvesi'nde alınan bir diğer önemli karar ise yeni stratejik konseptte belirtilen yeni görevler için gerekli askeri yapıların oluşturulmasına yönelik olarak "NATO Acil Müdahale Gücü" kurulması kabul edilmiştir. Bu çerçevede NATO, dünyanın ihtiyaç duyulan yerlerinde muharebe ve hızlı hareket etme yeteneğine sahip üç tugaydan oluşan, yaklaşık 21.000 askerlik bir Acil Müdahale Gücü oluşturacaktır. Ayrıca İttifak bünyesinde yapılan reformlarla, üye ülkelerin ordularının birlikte savaşma yeteneklerinin artırılması, birliklerin gerekli yerlere intikalinin hızlandırılması, özel hareket birliklerinin sayısının artırılması ve bu birliklerin akıllı bombalar gibi yeni silahlarla isabetli vuruş yapma yeteneğinin geliştirilmesi gibi önlemler kabul edilmiştir⁹⁸. Burada belirtmek gerekir ki, bu tip yeni birlikler kurulması veya orduların kapasitelerinin artırılması kapsamında yeni teknolojilere sahip silahlar alınması, ABD'nin NATO'yu kendi savunma sanayisini canlı tutarak Avrupa'ya silah satmak için kullanıldığı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Özellikle Türkiye gibi kendi savunma sanayisi henüz çok gelişmemiş üyeler için bu

---

⁹⁷ Arıcan, a.g.e., s. 158.

⁹⁸ **Prag Summit Declaration**, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>

durum hem savunma harcamalarında ciddi bir artışa hem de bu alandaki dışa bağımlılığı daha da arttırmaktadır⁹⁹.

Aynı zamanda Prag Zirvesi NATO'nun İttifak üyelerinin çıkarları ve güvenlikleri söz konusu olduğunda dünyanın her yerinde görev yapabilmesinin önünü açması açısından da önemli bir yere sahiptir. Zirvenin sonuç bildirgesi niteliğindeki Prag Deklerasyonu'nun 3. maddesine göre NATO, üyelerinin toprak nüfus ve güçlerine nereden gelirse gelsin bütün tehditlere cevap verecek önlemleri almaya karar vermiştir. Bu kapsam da Prag Zirvesi'nden bu yana Kuzey Atlantik dışındaki bölgelerden ülkelerle de ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda NATO, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya ve Güney Kore ile bir çeşit ortaklık kurmanın yollarını aramaya başlamıştır¹⁰⁰. Ancak üyeler arasında bu konuya farklı yaklaşımlar söz konusudur. ABD, adı geçen ülkeler ile sıkı askeri bağlar kurulmasından yana iken, İngiltere ve Hollanda dünya çapında bölgesel güçlerle güvenlik ağları kurulması ancak bunların ABD'nin istediği gibi sıkı bağlar olmasına karşı çıkmaktadırlar. Fransa ise, bu tip bir yapılanmanın NATO içinde ABD'nin ağırlığını daha da arttıracığından tamamen karşı çıkmaktadır¹⁰¹.

Bütün bu gelişmelerin hepsi birlikte değerlendirildiğinde, NATO'nun Soğuk Savaş sırasındaki üyelerine ait "ortak alanın savunulması" olan misyonunun, Soğuk Savaş sonrasında İttifak üyelerinin "kollektif çıkarlarının savunulması" misyonu olarak yenilediği söylenebilir. Daalder'e göre kollektif çıkarların savunulmasına dayalı bu yeni misyonu destekleyen üç argümandan söz edilebilir¹⁰²:

- NATO ve ABD için olası bir tehdit artık Avrupa içinden değil, Avrupa dışından kaynaklanmaktadır. İstikrarsızlık ve tehditler kıta dışında söz konusudur ki bunlar, kitle imha silahlarının artması,

---

⁹⁹ Cüneyt Akalın, Tolga Yarman, "AB ve NATO İlişkilerinin Geleceği Türkiye'ye Etkileri", **Stradigma**, Sayı: 1, Şubat 2003, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=105>

¹⁰⁰ **NATO'da Yeni Ortaklık Arayışları**, AB Haber, 08.02.2006, Erişim: 08.02.2006, http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=9977

¹⁰¹ Lucia Kubosova, **NATO Considers Closer Military Ties With Other Countries**, EU Observer, 03.04.2006, Erişim: 03. 04.2006, <http://euobserver.com/?aid=21293&rk=1>

¹⁰² Ivo H. Daalder, **NATO in The 21st Century: What Purpose, What Missions?**, Brookings Institute, Washington, 2001 s. 16-17. <http://www.brookings.edu/fp/projects/nato/>

terörizm, enerji kaynaklarının tükenmesi nedeniyle oluşabilecek olası politik ve askeri çatışmalar ve özellikle Asya'daki kritik bölgelerde güçler dengesini bozmaya yönelik hareketlerin varlığı olarak sıralanabilir. Dolayısıyla İttifak için birincil önemi olan üyelerinin topraklarının savunulması hedefi, yerini kollektif çıkarların savunulmasına bırakmaktadır.

- Avrupa ile ABD arasında örtüşen çıkarlar mevcuttur. ABD ve Avrupalı müttefikleri demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, özgürlük, hukukun üstünlüğü gibi ortak değerlere sahiptir. Bunun yanı sıra NATO üyeleri ekonomik, teknolojik ve askeri alanda ilerleme seviyesi olarak birbirlerine yakındır. Olası bir tehdit durumunda askeri kapasitelerini ve varlıklarını birleştirerek organize olabilecek duruma sahiptirler.
- Amerika'nın Avrupa ile yakın işbirliği içinde olması ve çıkarlarının büyük ölçüde örtüşmesi NATO'nun faaliyet alanını da etkilemektedir. NATO, Amerika tarafından temel ulusal çıkarlarının korunması ve sağlanmasında ihtiyaç olduğunda faaliyete geçirilebilecek bir araç olarak görülmektedir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında değişen güvenlik sistemi ve ihtiyaçları ile örtüşen çıkarlar bütünü, NATO'nun rolünü müttefiklerinin toprak bütünlüğünün savunulmasının bir adım ötesine taşıyarak ortak çıkarlarının savunulması boyutuna geçirmiştir.

2.2.4. 11 Eylül Saldırıları ve ABD'nin Afganistan ve Irak Müdahaleleri

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York şehrindeki İkiz Kuleler olarak adlandırılan Dünya Ticaret Merkezi binalarına ve Washington'daki ABD Savunma Bakanlığı binası Pentagon'a uçaklarla düzenlenen intihar saldırıları hem büyük can kaybına yol açmış hem de başta ABD olmak üzere ve uluslararası toplumda büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Bu saldırılar, hem yukarıda değinilmiş olan Soğuk Savaş ardından oluşan yeni tehditlerden biri olan uluslararası terörizmin ulaştığı boyutları

göstermiş hem de uluslararası sistemde çeşitli değişikliklerin olabileceğinin habercisi olmuştur.

ABD'nin saldırılara tepkisi çok sert olmuştur. ABD Başkanı George W. Bush, Birleşik Devletler'in sorumlu olanlara karşı güçlü bir tepki vereceğini ve terörist gruplarla bağlantısı olduğu bilinen tüm devletlere karşı askeri güç kullanacağını açıklayarak terörizme karşı savaş ilan etmiştir. ABD yönetimi saldırıyı takip eden günlerde saldırıyı gerçekleştirenlerin hepsinin Afganistan merkezli ve bu ülke dışında da faaliyet gösteren El Kaide isimli terör örgütünün üyeleri olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanında ABD, El Kaide'nin 1993'teki Dünya Ticaret Merkezi saldırısı, 1998'deki Kenya ve Tanzania'daki ABD büyükelçiliklerine yönelik saldırılar ve 2000'de Yemen'de bir ABD savaş gemisine yapılan saldırıdan da sorumlu olduğunu ve bu örgütün yapabileceğini iddia ettiği bundan sonraki saldırıların önlenmesi gerektiğini savunmuştur¹⁰³.

Saldırıların ardından 20 Eylül'de Başkan Bush, yaptığı bir açıklamada “ya bizimle berabersiniz ya da teröristlerlesiniz, ya medeniyet tarafındasınız ya da barbarlık” diyerek uluslararası toplumu adeta Amerika'nın yanında olanlar ve olmayanlar olarak ikiye bölmüştür¹⁰⁴. NATO üyeleri ise, tarihinde ilk kez Kuzey Atlantik Anlaşması'nın 5. maddesinin uygulanmasına karar verdi. Ancak ABD, 5. maddenin uygulanmasının gerekli olmadığını, bu konuda bir koalisyon kurulmasını istediğini açıkladı. Bu durum ise ABD'nin tek başına hareket edeceğini açıkça göstermekteydi¹⁰⁵.

Gordon'a göre 11 Eylül, yeni bir Pearl Harbor'dur. Nasıl ki ABD'nin II. Dünya Savaşı'na girmesini yol açan Pearl Harbor'dan sonra, ABD'nin o dönemdeki dış politikasının genel eğilimi olan izolasyonizm bitmiş ve ABD bütün dünya meseleleri ile ilgilenmeye başlamış ise, 11 Eylül'de ABD'nin dünyanın geri kalanına

---

¹⁰³ Dieter Blumenwitz, “Küreselleşmenin Hukuki Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik-Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 33.

¹⁰⁴ Cenap Çakmak, “American Foreign Policy and September 11”, **Perceptions**, Vol: 8, No: 1, March-May 2003, s. 6.

¹⁰⁵ Çakmak, a.g.m., s. 4.

hangi derecede ve nasıl eklemleneceğini radikal ve sürekli biçimde etkileyecektir¹⁰⁶. Gordon'un bu yorumu belki de ABD'nin 11 Eylül sonrasındaki politikalarını özetler niteliktedir.

ABD, 11 Eylül saldırılarının ardından 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a, bu ülkedeki Taliban rejiminin devrilmesi ile son bulan müdahalesini gerçekleştirmiş. Bu müdahaleyi NATO ile birlikte değil, "ABD yanlılarından" oluşan bir koalisyon ile birlikte gerçekleştirmiştir. Bu durum ABD'nin, 11 Eylül'den sonra NATO'da dahil olmak üzere uluslararası kurum ve kuruluşlara daha az bağlı bir şekilde hareket edeceğini açıkça ortaya koymuştur. 11 Eylül'den sonra ABD, "kitle imha silahlarının terör şebekelerince kullanılması" ve "ABD'nin petrol kaynaklarına erişim imkanlarının bu terörist gruplar ve destekçisi devletlerce sınırlanması" gibi tehditlerin gerçekleşmesini beklemeyeceğini açıklamıştır¹⁰⁷.

Afganistan müdahalesi, yukarıdaki açıklamalar ışığında önemli bir yer tutmaktadır. Afganistan, Batı Asya ile Ortadoğu ve Orta Asya ile Basra Körfezi ve Hint Okyanusu arasındaki geçit noktası olması itibarı ile stratejik bir öneme sahiptir¹⁰⁸. Bu çerçevede 11 Eylül sonrasındaki ilk ABD müdahalesinin Afganistan'a yapılması bilinçli bir tercihtir. Afganistan, hem Orta Asya ve Kafkasya'daki petrol ve doğalgaz kaynaklarını kontrol etme imkanı vermesi hem de birer bölgesel ve aynı zamanda nükleer güç olan Rusya, Pakistan, Hindistan ve Çin'in neredeyse tam ortasındadır. Amerika, terörizm ile savaş bahanesi ile Afganistan'a yerleşerek bu bölgede denetim kurmayı başarmıştır. Bosna ve Kosova müdahaleleri ile Balkanlar'da kontrolü sağlayan ABD, Afganistan'a da müdahale ederek Orta Asya'da da önemli bir üstünlük sağlamıştır¹⁰⁹. Çakmak'ta bu görüşü doğrulamaktadır. Çakmak'a göre ABD'nin Afganistan müdahalesi, 11 Eylül saldırılarına verilmiş bir cevap değildir. Bu planlar daha saldırı gerçekleşmeden önce vardır. 11 Eylül saldırıları, sadece bu planların uygulanmasını meşrulaştırmıştır. 11

---

¹⁰⁶ Philip H. Gordon, "September 11 and American Foreign Policy", **CUSF Working Paper**, 2001, Erişim: 20 Mayıs 2005, <http://www.brookings.edu/views/op-ed/gordon/20011101.htm>

¹⁰⁷ Özen, 2003, s. 285.

¹⁰⁸ Fatma Taşdemir, "Taliban Bağlamında Bölgesel ve Küresel Güvenlik sorunları Üzerine Bir Değerlendirme", Refet Yinanç, Hakan Taşdemir (ed.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2002, s. 278.

¹⁰⁹ Gençalp, a.g.e., s. 61.

Eylül saldırıları ABD'ye iki amaca ulaşması sağlamıştır: Terörizme karşı savaş ve stratejik bölgelere yerleşebilmek¹¹⁰.

Bush Yönetimi yukarıda belirtilen açıklamalarını, ABD'nin yeni güvenlik stratejisi ile meşrulaştırmaya çalışmıştır. 20 Eylül 2002'de açıklanan ve Bush Doktrini olarak da bilinen bu yeni "Ulusal Güvenlik Stratejisi"¹¹¹ büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu stratejide temel olarak tartışmalara yol açan dört temel nokta bulunmaktadır. Birincisi, ABD'nin kitle imha silahı geliştirmekte olan düşman devlet ve terörist gruplara karşı önleyici müdahalede bulunma hakkının olduğunu iddia etmesidir. İkincisi, Amerika'nın global askeri gücünün herhangi bir yabancı güç tarafından tahrip edilmesine izin verilmeyeceğinin belirtilmesidir. Üçüncüsü, çok taraflı uluslararası bir örgütlenmeye katılma isteği ile beraber ABD'nin tek başına harekete geçmekten çekinmeyeceğinin belirtilmesidir. Dördüncü olarak ise, başta Müslüman dünyası olmak üzere tüm yeryüzüne insan hakları ve demokrasinin yayılmasının amaçlandığının belirtilmesidir¹¹².

Aynı zamanda doktrinde tartışmaya yol açan bir diğer nokta ise "pre-emptive attack" deyimidir. Uluslararası hukuk, pre-emptive attack yani "önce davranarak saldırmaya" olanak vermektedir. Buna göre, bir tehdit *büyük ve çok yakın bir zamanda gerçekleşebilecek* ise mağdur olan ülke kendisini korumak için önceden saldırı yapabilmektedir¹¹³. Ancak Bush Doktrini bu şekilde önce davranarak saldırma kavramını çok ötesinde yorumlayarak "önleyici saldırı" yapma hakkını da ABD'ye vermektedir. Buna göre ise; ABD, bir tehdit henüz oluşmadan yani açıkça ortaya çıkıp gerçekleşmesi yakınlaşmadan da, sadece böyle bir tehditten şüphelenmesi durumunda dahi, hedef ülkeyi vurabilecektir. Bu yaklaşım, uluslararası hukuka

---

¹¹⁰ Çakmak, a.g.m., s. 5.

¹¹¹ **The National Security Strategy of The United States of America**, Washington, September 2002, Erişim: 20 Ocak 2005, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html>

¹¹² Keri A. Lieber and Robert J. Lieber, "The Bush National Security Strategy", **U.S. Foreign Policy Agenda**, Vol: 7, No:3, December 2002, s.32. aktaran Arıcan, a.g.e., s. 129.

¹¹³ İsrail'in 1967 yılında Mısır ve Suriye ile yaptığı savaşta kullandığı yöntem buna bir örnek teşkil etmektedir. İsrail, kendisine saldıracaklarını açıklayan bu ülkelerin birlikleri kendisine karşı harekete geçtiklerinde, önce davranarak bu iki ülkeye saldırmış ve kendisine yönelik saldırıyı gerçekleştirmeden önlemiştir.

tamamen aykırı bir durum teşkil etmektedir¹¹⁴. ABD bu şekilde kendisini tehdit ettiğini kanısına vardığı her ülkeye askeri ya da diğer yollarla müdahalede bulunabilecektir. Afganistan'ın ardından, görünürde ABD'ye yönelik olarak hiçbir tehdit olmamasına rağmen, Irak'a yapılan askeri müdahale ve günümüzde de İran yönelik çeşitli askeri ve ekonomik yaptırım tehditleri bu anlayışın bir sonucu olarak karşımızda durmaktadır.

Bu çerçevede Yıldız'a göre; Bush Doktrini'nin dört ana hedefi bulunmaktadır; nükleer silah kullanma ve rejim değiştirme dahil olmak üzere ABD askeri gücünün 'pre-emptive' saldırı kapsamında kullanılması, herhangi bir anlaşma veya örgütün Washington'un kararlarını sınırlandırmasının reddedilmesi, herhangi bir stratejik rakibin ortaya çıkışının engellenmesi, ABD'nin global çıkarları bağlamında, askeri ve ekonomik siyaset bağıntısının açık bir biçimde ortaya konulması¹¹⁵.

Bu şekilde, kendine yönelik doğrudan bir saldırı olmadan da tehdit olarak algıladığı hedefleri vurma hakkını kendinde gören ABD, tek yanlı hareket etmekte; bu yönüyle de uluslararası sisteme ve BM'nin güvenilirliğine büyük zarar vermektedir¹¹⁶. Bunun yanında Bush Yönetimi, küresel ısınma konusundaki Kyoto Protokolü'nden çekilmiş, dünyadaki canlı çoğulluğunun korunması ile ilgili Rio Sözleşmesi'ne imza koymamış, Anti Balistik Füze Anlaşması'ndan çekilerek kendisine füze kalkını oluşturma yoluna gitmiş¹¹⁷, kara mayınlarının yasaklanmasına itiraz etmiş, biyolojik savaş sözleşmesine yeni kayıtlar eklenmesine karşı çıkmış, Küba'daki Guantanamo Üssü'nde yüzlerce kişiyi hiçbir hukuk kuralını tanımadan yıllardır esir tuttuğu gibi mahkemeye de çıkarmamış ve son olarak da Uluslararası

---

¹¹⁴ Aylin Şeker Görener, "The Doctrine of Pre-emption and the War in Iraq Under International Law", **Perceptions**, Vol: 9, No: 2, June-August 2004, s. 33.

¹¹⁵ Yavuz Gökcalp Yıldız, "Bush Doktrini ve Irak Üzerine Savaş", **New Perspectives Quarterly**, Cilt:4 Sayı: 4, 2002, s.13.

¹¹⁶ Butros BUTROS-GALI ile Röportaj, "Amerikan Tek Yanlılığı Ulusal Demokrasiyi Baltalar", **New Perspectives Quarterly**, Cilt:4 Sayı: 4, 2002, s.20.

¹¹⁷ ABD, kendisi söz konusu sözleşmeyi ihlal etme hakkını kendinde görürken Kuzey Kore'nin benzer faaliyetlerine sert tepki vermektedir.

Ceza Mahkemesi'ne katılmayarak, çok sayıda ülke ve uluslararası örgütün açık muhalefetine rağmen, tek taraflı politikalar izlemiştir¹¹⁸.

Özen'e göre bu tek taraflılığının nedeni, Soğuk Savaş sonrasında tek süper güç olarak kalan ABD'nin globalleşen uluslararası sistemin yarattığı uluslararası rejimleri ulusal çıkarlarını takip etmesi zorlaştıran engeller olarak görmeye başlamasıdır. ABD, kendi inşa ettiği bu rejimleri, Soğuk Savaş döneminde karşılıklı bağımlılık ilkesi içinde kontrol edebiliyordu. Çünkü bu dönemde ABD, her ne kadar sistem karşılıklı bağımlılık olarak adlandırılrsa da, bağımlı olan değil daha çok bağımlı olunan konumundaydı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ise ABD'nin bu kozu elinden alınmıştır. AB, Çin ve Japonya dengeleri değiştirmiştir. İşte bu nedenle de ABD, uluslararası örgütleri kendi hareket alanını kısıtlayıcı unsurlar olarak görmekte ve bu örgütler olmadan daha rahat bir dış politika izleyebileceğini düşünmektedir¹¹⁹. Charles Kupchan, “Bush Yönetimi'nin uluslararası örgütleri, ABD'nin uluslararası alanda hareket alanını daraltan unsurlar olarak gördüğünü” ve “bu çerçevede uluslararası örgütler olmadan ABD'nin daha etkin bir dış politika izleyebileceği gibi bir yanlış algılamının Amerikan Yönetimi'nde hüküm sürdüğü”nün altını çizmiştir¹²⁰.

ABD'nin söz konusu politika değişikliğinde özellikle 11 Eylül saldırısı ve sonrasında değişen Amerikan güvenlik anlayışının etkili olduğu da söylenebilir. Bu saldırının ABD'nin güvenlik kavramına ve tehdit algılamasına bakışını temelden değiştirmemiştir. Çünkü NATO'nun konseptlerine bakıldığında ABD'nin gelişen yeni tehditlerin farkında olduğu açıktır. Ancak 11 Eylül saldırısı ABD'nin bu tehditlerle mücadele yöntemini değiştirmiştir¹²¹.

11 Eylül ve Afganistan müdahalesinin ardından ABD bu seferde Bush Doktrini'ne dayanarak ABD için tehdit oluşturduklarını ilan ettiği Irak, İran, Suriye,

---

¹¹⁸ Francis Fukuyama, “ABD'ye Karşı Geri Kalan Herkes”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt:4 Sayı: 4, 2002, s. 42.

¹¹⁹ Özen, 2003, s. 284.

¹²⁰ Charles Kupchan, “The Atlantic Alliance Lies in the Rubble” **Financial Times**, 10 April 2003, aktaran Özen, a.g.m., 2003, s.284.

¹²¹ y.a.g.e., s. 285.

Kuzey Kore gibi devletleri “şer eksenini” olarak ilan etmiştir. ABD’nin bu devletlere karşı tek başına “önleyici meşru müdafaa” hakkının olduğunu savunarak bir sonraki müdahalesinin temellerini atmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ise, başını Fransa ve Almanya’nın çektiği pek çok ülkenin ABD’ye olan muhalefetinin artmasına neden olmuştur. ABD’nin tüm bu tek taraflı politikaları karşısında Nelson Mandela şu sözleri söyleyerek ABD politikalarının sonuçlarına işaret etmiştir: “Amerika, dünya barışı için bir tehdittir.”¹²²

Afganistan müdahalesinin ardından, ABD bu sefer dikkatini Irak’a yöneltmiştir. ABD’ye göre, Saddam Hüseyin rejimi hem 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El Kaide ile bağlantılıydı hem de kitle imha silahlarına sahipti ve bu silahları ABD’ye karşı kullanılmak üzere bazı terör örgütlerine verebilirdi. Bu dönemde her ne kadar BM Güvenlik Konseyi’nde saldırı için meşruiyet zemini aramışsa da bu zemini bulamamıştır.

2003 yılında Irak müdahalesini gerçekleştirip Saddam Hüseyin rejimini deviren ABD’nin amacının Afganistan müdahalesinden farklı olduğu söylenemez. Radikal islami terörün merkezi olarak kabul edilen Ortadoğu, petrol ve doğalgaz kaynakları açısından da büyük önem taşımaktadır. Dünya petrolünün % 65’ini barındırması ve dünyanın en önemli kriz bölgelerinin bir olması itibarı ile Ortadoğu günümüzde küresel güç mücadelelerinin en çok yoğunlaştığı coğrafyadır. Bu bağlamda ABD’nin Irak müdahalesinin anlamı daha da büyük önem kazanmaktadır. İthal petrole olan ihtiyacı her geçen gün artan ABD Irak müdahalesi ile, petrolüne bağımlı olduğu Ortadoğu’daki yerini sağlamlaştırmak istemiştir. Bu bölgede kurulacak denetim, aynı zamanda bu bölgenin petrolüne bağımlı olan diğer güçler olan AB, Çin, Hindistan ve Japonya’nın da denetlenmesini de beraberinde getirecektir¹²³. Bu bağlamda ABD, Afganistan ardından Irak’ı da işgal ederek küresel enerji kaynakları üzerinde ve enerji kaynaklarının akışında önemli bir kontrole sahip olmayı amaçlamaktadır. ABD’nin son dönemde İran yönelik baskıları da bu tespiti doğrular niteliktedir. İran, dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık

---

¹²² Nathan Gardels, “Küresel Isınmaya Karşı Niçin Önlem Almayalım?”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt:4 Sayı: 4, 2002, s. 6.

¹²³ Gençalp, a.g.e., s. 61.

%10'una, doğalgaz rezervlerinin ise yaklaşık %15'ine sahiptir. Aynı zamanda da bu ülkeden Çin'e kadar uzanacak bazı petrol ve doğalgaz boru hatları üzerinde çalışılmaktadır. Bu hatların hayata geçirilmesi durumunda ise önemli miktarda enerji kaynağı ABD'nin kontrolü dışında kalacaktır. Bunu istemeyen ABD yönetimi, bu ülkedeki rejimi devirip yerine kendi yanında yer alacak yeni bir rejim kurmak istemektedir¹²⁴. Yukarıda belirtilenlerden de anlaşılabilirliği gibi aslında ABD'nin 11 Eylül sonrasındaki bütün politikası, enerji kaynaklarının kontrolü ve ABD'nin küresel hegemonyasının sürdürülmesidir¹²⁵.

ABD'nin yukarıda belirtilen tek taraflı ve küresel enerji kaynaklarını kontrol etmeye yönelik politikaları pek çok ülkede ciddi rahatsızlıklara ve ABD'ye yönelik sert muhalefete yol açmıştır. Başta Fransa ve Almanya olmak üzere Çin ve Rusya gibi ülkeler ABD'nin tek kutuplu bir dünya istediğini ve dengelenmesi gerektiği açıkça ifade eder hale gelmişlerdir.

AB ise, Irak Savaşı sırasında bütün olarak bir politika izleyememiştir. Almanya ve Fransa, Irak Müdahalesine karşı çıkarken İngiltere, İtalya, İspanya gibi ülkeler ise ABD'yi destekleyerek işgale doğrudan katılmışlardır. Bunun yanında savaş başladığı dönemde henüz AB'ye aday konumunda olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin de ABD'nin önderliğini yaptığı koalisyonu asker göndererek katkı yapmaları yada açıkça destek vermeleri AB içinde ciddi bir kriz yaratmıştır¹²⁶. Fransa Devlet Başkanı Chirac, bu ülkelerin AB'ye katılımlarının tartışılmasını bile istemiştir. Bush Yönetimi ise, bu dönemde yaptığı bir açıklama ile kendisini destekleyen ve desteklemeyen Avrupa ülkelerini “yeni Avrupa-eski Avrupa” diye ikiye ayırarak AB içindeki ayrılığı daha da arttırmıştır.

Bush Yönetimi'nin bu tarz bir söylem benimsemesi ve tek taraflılığa dayanan politikaları ile Transatlantik ilişkilerde günümüze kadar süre gelen ciddi sorunlara

---

¹²⁴ Nejat Eslen, “Asıl Sorun Küresel Enerji Dengeleri”, **Radikal**, 10 Mart 2006.

¹²⁵ Arundhati Roy, “Amerikan Civasına İngiliz Anahtarı”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt:5 Sayı: 2, 2003, s.55.

¹²⁶ İngiltere, İspanya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Macaristan, İtalya, Polonya ve Portekiz “Avrupa ve Amerika Birliği Sağlamalı” başlık bir mektup imzalayarak ABD'ye desteklerini açıklamışlardır. Bundan kısa bir süre sonra ise Vilnius Grubu olarak adlandırılan 10 Doğu Avrupa ülkesi ise, ABD'ye desteklerini açıklayan kendi mektuplarını imzalamışlardır.

yol açmıştır. Genel olarak bakıldığında uluslararası sorunlarda ABD askeri çözüm yaklaşımını tercih ederken, AB'nin diplomasiye önem verdiği görülmektedir¹²⁷. Dolayısıyla Amerika daha hegemon ve hukuk tanımaz bir görünüm sergilemekte, AB ise uluslararası hukuka bağlı, demokrasi ve insan haklarını destekleyen bir portre çizmektedir¹²⁸. Kagan'a göre, Avrupa ile ABD arasındaki bu yaklaşım farkı tamamen "güç" ile ilişkilidir. Kagan bu görüşünü şu şekilde açıklamaktadır: "Artık Amerikalılar ile Avrupalıların ortak bir dünya görüşünü paylaştığı iddiasını bir kenara bırakmak gerekmektedir. Bütün olay güç ile ilişkilidir...Amerikan ve Avrupalı bakış açıları ayrılmaktadır. Avrupa gittikçe güçten uzaklaşmakta, Kant'ın "Ebedi Barış"ının gerçekliği olan tarih sonrası bir barış cennetine girmektedir. ABD ise, halen tarihin içinde çamurlu olarak durmakta ve uluslararası hukukun güvenilmez, gerçek güvenlik ve savunma ile liberal düzenin yayılmasının askeri güce sahip olmaya ve onu kullanmaya dayandığı Hobbesvari anarşik bir dünyada yaşamaktadır... İş, ulusal öncelikleri tanımlamaya, tehditleri belirlemeye, dış politika ve savunma politikasını uygulamaya gelince Avrupa ve ABD'nin yolları ayrılmaktadır...Amerikalılar Mars'tan Avrupalılar ise Venüs'tendir."¹²⁹ Kagan'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere Avrupalıların askeri güçten ziyade diplomasiye önem vermeleri, küresel politikaları etkileyebilecek askeri güçlerinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Fransa'nın eski Dışişleri Bakanı Hubert Verdine'in şu sözleri bu tespiti doğrular niteliktedir: "Eğer ABD'nin sahip olduğu askeri güce Fransa sahip olsaydı, ABD'den daha büyük bir 'süvari' olurdu."¹³⁰ Aralarındaki bu ayrılıklara rağmen ABD ve AB'nin yine de birbirlerine tamamen karşı politikalar geliştirmeleri de beklenemez. ABD ile AB ülkelerinin karşılıklı yatırımları 1.5 trilyon eurodan daha fazladır. Her iki tarafta yaptıkları bu yatırımlarla karşılıklı olarak yaklaşık altışar milyon kişiye istihdam sağlamaktadır¹³¹. Her iki tarafın birbirlerine yönelik söylemlerini yumuşatmalarının ardından, İran konusunda bir

---

¹²⁷ Nicole Gnesotto, "EU, US: Visions of World, Visions of Other", Gustav Lindstrom (ed.), **Shift or Rift: Assesing US-EU Relations After Iraq**, Institute for Security Strategies, Paris, 2003, s. 23.

¹²⁸ Gençalp, a.g.e., s. 61.

¹²⁹ Robert Kagan, **Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order**, Knopf Publications, New York, 2003, s. 3-4. aktaran Robert J. Lieber, "The European Union and The United States: Therats, Interests and Values", **ACES Working Paper**, 2004, s. 2.

¹³⁰ Lieber, a.g.m., s. 9.

¹³¹ Bahadır Kaleağası, "ABD'nin Dünyası ve Avrupa", Erişim: 17 Kasım 2004, <http://www.abhaber.com/bahadirkale/bahadirkale0119.asp>

uzlaşmaya varmaları ve ortaklaşa bir politika geliştirmeleri bunun en somut göstergesidir.

ABD'nin 11 Eylül sonrası politikasına bakıldığında, Clinton döneminden farklı olarak tek taraflılığın dış politikaya tamamen hakim olduğu görülür¹³². Aynı zamanda 11 Eylül saldırıları ABD'nin küresel bir güç olarak varlık nedenini meşrulaştırmasını sağlamıştır. Bu olayın ardından ABD, uluslararası sistemdeki tek süper güç olarak liderliğini devam ettirmenin planlama aşamasından eylem aşamasına geçmiştir¹³³. Bu dönemde ABD hem kendine yeni bir rakip çıkmasını önlemeye çalışmakta hem de uluslararası sistemde kurduğu hegemonyanın ötesine geçerek dünyaya mutlak egemenliğini kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bunun için sadece bu rakipleri kontrol edebilecek bir askeri güç yeterli değildir. Aynı zamanda dünyanın temel kaynaklarının da kontrol edilmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Irak ve Afganistan'a yönelik askeri müdahalelerin temel gerekçesini ise bu belirlemeler oluşturmaktadır¹³⁴. Ancak bu politikanın henüz başarıya ulaştığı söylenemez. ABD, halen Afganistan'da ve Irak'ta tam olarak denetimi sağlayamamıştır. Hatta Irak, giderek küresel radikal islami terörizmin merkezi olmaya başlamıştır. Amerikan askeri gücü ise, bu süreç içinde gerekli personeli temin etme, birliklerine gerekli teçhizatı sağlama gibi konularda zorlanmaya başlamıştır¹³⁵. Roy'a göre ABD'nin bu durumu, bir süper gücün üstünlük, mutlak hakimiyet ve küresel hegemonya güdüsünün esiri olarak kendi kendini yok etmesi sürecidir¹³⁶.

2.2.5. Büyük Ortadoğu Projesi

ABD, 11 Eylül saldırılarının ardından Ortadoğu'yu küresel islami terörizmin merkezi olarak görmeye başlamıştır. Bunun nedeninin, bölgedeki demokrasi eksikliği olduğunu ve bu eksikliğin giderilmesi için bölge ülkelerinde reform yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bunun bir ölçüde doğruluk payı olduğunda

¹³² Soli Özel ile Röportaj, http://www.turkishtime.org/kasim/25_3_tr.htm

¹³³ Erhan, 2002 (c), s. 57.

¹³⁴ Aydın, a.g.m., <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=60>

¹³⁵ Nejat Eslen, "Süper Gücün Gücünde Zaaf Var", **Radikal**, 3 Şubat 2006.

¹³⁶ Roy, a.g.m., s. 55.

söylenbilir. Fas'tan Afganistan'a kadar uzanan bölgede son dönemde radikal İslam önemli bir yükseliş göstermektedir. Bu yükselişte bölge ülkelerindeki demokrasi eksikliği yanında ekonomik ve demografik sorunlarda önemli yer tutmaktadır. Fas'tan Afganistan'a kadar uzanan bölgedeki 22 ülkede bugün toplam 280 milyon kişi olan nüfusun 25 yıl sonra 450 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir. Yarısından fazlasını gençlerin oluşturduğu bu kitleleri radikalleşmelerini engelleyerek denetim altında tutmak, eğitim, iş gibi sorunları bir şekilde çözülmezse mümkün olmayacaktır¹³⁷.

Bu noktada ABD, hazırlamış olduğu Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ile bu bölgenin, radikalleşmeden kontrol altında tutulmasını amaçlamaktadır. Haziran 2004'te ABD'nin Georgia eyaletinde yapılacak olan G-8 Zirvesi'nden önce ABD bu projeyi hem müttefiklerinin hem de dünya kamuoyunun tepkisini almak üzere basına sızdırdı. Projenin içinde Ortadoğu bölgesinin demokratikleşmesi, kadının konumunun iyileştirilmesi, mikro finans yöntemi ile girişimci bir sınıf yaratılması, eğitim düzeyinin yükseltilmesi gibi unsurlar yer almaktaydı. Ancak başta Mısır ve Suudi Arabistan olmak üzere hem bölge ülkelerinden hem de bölge dışı ülkelere gelen sert tepki üzerine ABD geri adım atarak, önce G-8 Zirvesi'nde sunulan projenin adını "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi İle Ortak Bir Gelecek ve İlerleme İçin Ortaklık" (GOKAP) olarak değiştirdi. Ardından da bölge ülkelerine herhangi bir projenin empoze edilmesinin söz konusu olmadığını, bunun bölgenin içsel dinamiklerinden kaynaklanması gerektiğini ve gönüllülük esasına dayanacak projede kendisinin yardımcı bir rol üstlenebileceğini açıklamak zorunda kaldı¹³⁸.

Burada projenin adında "genişletilmiş Orta Doğu" ile kasıt Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya'yı içine alan bölgedir. Buna Kuzey Afrika'da eklendiği zaman ABD'nin müdahale edeceği alan ortaya çıkmaktadır. "Ortak bir gelecek ve ilerleme için ortaklık" ise projenin yukarıda belirtilen içeriğinin uzun erimli olacağının göstergesidir. Başkan Bush'un açıklamalarına göre, bu bölgelere II.

---

¹³⁷ İlhan Uzgel, "ABD Hegemonyasının Yeniden İnşası, Ortadoğu ve NATO", **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 243, Bahar 2004, s. 15.

¹³⁸ y.a.g.m., s. 18.

Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Japonya'ya götürdüğü gibi demokrasi götürmeyi hedeflemektedir. Ancak ABD'nin gözden kaçırdığı önemli bir ayrıntı söz konusudur. II. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya ve Japonya, yeterince endüstrileşmiş ülkeler olarak demokrasiyi kurmaya ve geliştirmeye elverişli bir ortama sahiptiler. Oysa ki anılan bölge henüz, ağırlıklı olarak, tarımsal üretim biçiminin temel olduğu, aşiret ve mezhep esasına göre örgütlenmiş bir toplumsal yapıya sahiptir. Dolayısı ile bu bölgeye demokrasiyi hızlı bir şekilde yerleştirmek mümkün gözükmemektedir¹³⁹.

Ayrıca ABD, projenin uygulanmasında NATO'nun etkin rol alması gerektiğini ileri sürmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Soğuk Savaş sonrasında misyonu "ortak alanına savunulması"ndan "kollektif çıkarların savunulması"na dönüşmüş olan NATO'ya, GOKAP çerçevesinde bu konudaki ilk görevi verilmek istenmektedir. 2004 yılında toplanan NATO'nun İstanbul Zirvesi'nde bu konu ele alınmış; ancak Fransa ve Almanya'nın muhalefeti nedeniyle ABD, bu isteğini kabul ettirememiştir. Ayman'a göre, ABD'nin bu girişimi, NATO'yu küresel güvenlik sisteminin merkezine yerleştirmek istemesinin sonucudur. Bu sayede AGSP'yi de etkisizleştirmek isteyen ABD, bir taşla iki kuş vurmuş olacaktır¹⁴⁰.

Bu çerçevede GOKAP içinde Türkiye ister istemez önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Türkiye, hem coğrafi konumu hem de siyasal sistemi açısından projenin hayata geçirilebilmesi açısından öne çıkan ülke konumundadır. Ancak proje Türkiye'de de tartışmalara neden olmuştur. Türkiye proje hakkında genel hatlarıyla, reformların dışarıdan empoze edilmemesi, iç dinamiklerin göz ardı edilmemesi, ülkeler arasındaki farklılıklara dikkat edilmesi ve Türkiye'nin model olarak sunulmaması şeklinde görüş belirtmiştir. Bu çekincelere rağmen AKP hükümeti, proje kapsamında ABD ile birlikte hareket edeceğini beyan etmiştir. Dışişleri Bakanı

---

¹³⁹ Emre Kongar, "GOP Neyi Amaçlıyor, Neyi Gerçekleştirebilir?", **Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi Sempozyumu**, Kasım 2004, İstanbul, Erişim: 15 Mart 2005, http://www.kongar.org/makaleler/gop_neyi_amacliyor.php

¹⁴⁰ S. Gülden Ayman, "Büyük Ortadoğu ve Geniş Avrupa'nın Kavşak Noktasında Türk Dış Politikası", **Foreign Policy**, Mart-Nisan 2004, s. 23.

Abdullah Gül, Türkiye'nin İslam ülkelerine özgürlük ve demokrasi getirmek amacı ile ABD ile birlikte hareket ettiğini açıklamıştır¹⁴¹.

Ancak özellikle Mısır'da yapılan seçimlerde radikal islami görüşleri ile tanınan Müslüman Kardeşler örgütünün desteklediği çok sayıda adayın Mısır Parlamentosu'na seçilmeleri, hemen ardından ise Filistin'deki seçimlerde radikal dinci terör örgütü Hamas'ın seçimlere katılarak, seçimi kazanıp hükümet kurmasının ardından Amerikalı yöneticiler projeyi pek fazla gündeme getirmemeye başlamışlardır. Fakat ABD'nin bu tutumu, söz konusu projeden tamamen vazgeçtiği anlamına da gelmemektedir. Çünkü yukarıda da değinilmiş olan demografik yapısı ile bölgede radikal akımların güçlenmesi durumunda bu nüfus yapısı, teröre başvurmadan da işbaşındaki rejimleri devirme potansiyeli kazanabilir. Böyle bir sonuç ise, bölgenin denetiminin ABD'nin elinden çıkmasına İsrail güvenliğinin tehlikeye düşmesine ve petrol fiyatlarının aşırı yükselmesine veya Batılı ülkelere akışının kesilmesine neden olabilir. Bu çerçevede ABD, şimdilik her ne kadar projeyi çok fazla ön plana çıkarmasa da büyük ihtimal ile tekrar gündeme getirecektir¹⁴².

2.3.İki Kutuplu Sistem Sonrası Avrupa Bütünleşmesi

Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte hızlanan küreselleşme ve kurulmaya başlayan yeni dünya düzeni, kendilerini küresel politikaları etkileyebilecek veya küresel politikaların olumsuz sonuçlarından koruyabilecek kadar güçlü görmeyen ülkeleri çeşitli bölgeselleşme hareketlerine yönlendirmektedir. Soğuk Savaş'ın ardından hızlanan Avrupa bütünleşmesinin bu yansımanın bir ürünü olduğu söylenebilir¹⁴³. Bu çerçevede Soğuk Savaş süresince bütünleşme yolunda önemli adımlar atan Batı Avrupa, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte küresel politikalarda belirleyiciliğini arttırabilmek için bütünleşme sürecine hız vermiştir. Bu başlık altında Soğuk Savaş sonrasındaki bu süreç, Avrupa bütünleşmesinin

---

¹⁴¹ **BOP'a Açık Destek**, Radikal, 14 Mart 2006.

¹⁴² Uzgel, 2004, s. 18.

¹⁴³ Richard Falk, "Regionalism and World Order After The Cold War", **Marmara Journal Of European Studies**, Vol: 5, No:1-2, 1997.

uluslararası siyasi sistemde etkisini belirlemek amacıyla dışişleri ve güvenlik politikaları çerçevesinde incelenecektir.

2.3.1. Maastricht ve Amsterdam Anlaşmaları

İki kutuplu sistemin bitişi, Avrupa'ya, özellikle de “Batisına”, önemli fırsatlar sunmuştu. İki Almanya'nın birleşmesinin ardından diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin de AT'ye yönelmeleri, AT'nin gelişmesi ve dünya politikalarında etkinliğini arttırabilmesi açısından önemli bir fırsat oluşturmuştu. Bu dönemde AT üyeleri, aralarındaki bütünleşmeyi arttırabilmek için Tek Avrupa Senedi ile başlayan yeni bir yapılanma içindeydiler. Tek Avrupa Senedi ile öncelikli hedef olarak belirlenmiş olan, iç pazar ve ekonomik birliğin sağlanmasına yönelik olarak atılan adımlar Maastricht Anlaşması¹⁴⁴ ile somutlaşmıştır. 14-15 Aralık 1990'daki Roma Zirvesi'nde “ekonomik ve parasal birlik” ve siyasi birlik” alanında iki HAK düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. HAK düzenlenmesi için bu iki alanın seçilmiş olması, AT üyelerinin Soğuk Savaş'ın bitişinin kendilerine sunduğu fırsatların farkına vardıklarının bir göstergesidir. AT açısından, küresel politikalarda etkin olabilmek için öncelikle yapılması gereken ekonomik ve parasal birliği sağlamak ve siyasi birlik hedefleri doğrultusunda ortak bir dışişleri ve güvenlik politikası oluşturmaktır. Bu amaçla düzenlenen iki ayrı HAK ardından, 9-10 Aralık 1991'de düzenlenen Maastricht Zirvesi'nde her iki konferansta üyelerin sundukları öneriler değerlendirilmiştir. Bu zirvenin ardından yürütülen çalışmaların sonucunda yine Maastricht'te 7 Şubat 1992'de, “Avrupa Birliği Anlaşması”, diğer adı ile Maastricht Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma üye ülkeler tarafından onaylanmasının ardından 1 Kasım 1993'te yürürlüğe girmiştir¹⁴⁵.

Anlaşma ile yeni bir örgütlenme olan Avrupa Birliği kurulmuştur. Buna göre AB, üç ayağa dayanmaktaydı: Avrupa Topluluğu, AKÇT ve AAET; Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ile Adalet ve İçişleri alanlarında işbirliği¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Maastricht Anlaşması'nın tam metni için bkz, Erişim: 9 Nisan 2003, <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>

¹⁴⁵ Karluk, a.g.e., s.75-78.

¹⁴⁶ Nugent, a.g.e., s. 63.

Anlaşma ile AET'nin adı Avrupa Topluluğu olarak değiştirilmiş ve üç Avrupa Topluluğu, AB'nin temeli kabul edilmiştir. ODGP konusunda ise, üye ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları nedeni ile, ayrıntılı bir düzenleme yapılmamıştır¹⁴⁷. AB'nin üçüncü ayağını oluşturan Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği şu alanları kapsamaktadır: İltica politikası, dış sınırların geçilmesi ve kontrolünde kurallar, göç politikası, uyuşturucu ticaretine karşı mücadele, uluslararası dolandırıcılıkla mücadele, medeni ve cezai kanunlarda işbirliği, gümrüklerde işbirliği, terörizmle mücadele vb. ciddi suçlara karşı polis işbirliği alanlarıdır¹⁴⁸. Bunların dışında, Maastricht Anlaşması ile gelen en önemli yeniliklerden biri Avrupa vatandaşlığının hayata geçirilmesidir. Avrupa vatandaşlığına bağlı haklar; AB sınırlarında serbest dolaşım ve yerleşim hakkı, AP seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı, AP'ye dilekçe verme ve Ombudsman'a başvurma hakkı ile üçüncü devletlerin topraklarında diplomatik ve konsolosluk korumasından yararlanma hakkından oluşmaktadır¹⁴⁹.

Maastricht Anlaşması'ndaki, ekonomik ve parasal birlikle (EPB) ilgili düzenlemeler şöyledir: EPB anlaşmaya göre üç aşamada tamamlanacaktır. Birinci aşamada; üyeler hem kendi aralarındaki hem de üçüncü ülkelerle aralarındaki sermayenin dolaşımı önündeki engelleri kaldıracaklar, fiyat istikrarı sağlanacak, kamu maliyesi sağlamlaştırılacak ve Merkez Bankaları bağımsızlaştırılacaktır. İkinci aşamada; Avrupa Para Enstitüsü kurulacak ve EPB'nin sağlanması ile bu enstitü Avrupa Merkez Bankası'na dönüşecektir. Üçüncü aşama ise tek paraya geçiş oluşturmaktaydı. EPB'de üye ülkenin üçüncü aşamaya geçebilmesi için Maastricht Kriterleri, olarak bilinen, kriterleri yerine getirmesi gerekmektedir. Maastricht Kriterleri şunlardır¹⁵⁰:

- Birliğe üye ülkelerin 12 aylık enflasyon ortalaması, AB'de en düşük enflasyon oranına sahip 3 ülkenin enflasyon ortalamasında en çok 1.5 puan fazla olabilir.

---

¹⁴⁷ ODGP'ye aşağıda değinilecektir.

¹⁴⁸ y.a.g.e., s. 68.

¹⁴⁹ Gülören Tekinalp ve Ünal Tekinalp , **Avrupa Birliği Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s. 21

¹⁵⁰ Karluk, a.g.e., s. 84.

- Üye ülkelerde devlet borçları, gayrisafi yurtiçi hasılanın %60'ını geçemeyecektir.
- Bütçe açığı gayrisafi yurtiçi hasılanın %3'ünden fazla olmayacaktır.
- Herhangi bir üye ülkede uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibari ile en iyi performans gösteren 3 üyenin faiz oranından en fazla %2 fazla olabilecektir.
- Son iki yıl itibari ile üye ülke parasının diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmemesi gerekmektedir.

Ekonomik ve parasal birliğin sağlanması ile birlikte AB, ABD'nin dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olma konumuna gelecektir. Tek para uygulaması ise, AB'nin uluslararası piyasalardaki ekonomik etkinliğini arttıracığından aynı zamanda AB'nin siyasi gücüne de katkı sağlayacaktır. Tek para, AB-ABD ekonomik ilişkilerinde bir dengelenme unsuru oluşturacağından, AB'nin, Amerikan doları tarafından domine edilen uluslararası ekonomik sistemde otonomisini güçlendirecek, etkinliğini arttıracaktır¹⁵¹.

ODGP konusunda üye ülkelerin bu alandaki egemenliklerinde vazgeçmek istememeleri ve çıkar farklılıkları nedeni ile istenen gelişmeyi gösterememiştir. Maastricht Anlaşması, her ne kadar, Avrupa entegrasyonu açısından önemli olsa da ODGP'nin uygulamada HAK niteliğindeki işleyişi, üyelerin bu alandaki farklı bakış açıları nedeniyle ortak politika belirleme konusunda zafiyete neden olmuştur. Maastricht Anlaşması'na göre; ODGP, dış politika ve güvenlik politikaları alanındaki tüm konuları ve zaman içinde ortak bir savunmaya dönüşebilecek bir ortak savunma politikasının çerçevesinin hazırlanmasını da kapsamaktadır¹⁵². Bu kapsamda Anlaşma'da BAB, AB'nin ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirilmiş ve AB'nin savunma konusundaki taleplerinin BAB tarafından yerine getirileceği

---

¹⁵¹ James Sperling, "European Union Foreign Policy: Still an Oxymoron?", Steven N. Hook(ed.), **Comperative Foreign Policy: Adaptation Strategies of The Great and Emerging Powers**, Prentice Hall Pearson Education Inc., Upper Saddle River New Jersey, 2002, s. 130.

¹⁵² **Maastricht Anlaşması**, Madde J.4/1

belirtilmiştir¹⁵³. Bu açıdan bakıldığında Maastricht Anlaşması ile Avrupa bütünleşmesi yeni bir döneme girmiştir. Ekonomik ve parasal birlik ile ODGP'de başarılı olacak bir AB'nin siyasal anlamda bir küresel aktör olabileceğine yönelik beklentiler doğmuştur.

Maastricht Anlaşması'ndan sonra AB, entegrasyonunu derinleştirme yolundaki bir diğer önemli adımı 1993'teki Kopenhag Zirvesi'nde atmıştır. Bu zirvenin sonunda AB, bundan sonraki genişlemelerinde tam üye olmak isteyen ülkelerin uymaları gereken kurallar belirlemiştir. Kopenhag Kriterleri olarak anılan kriterler şunlardır:

- **Siyasi Kriter:** Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıklara saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumlar,
- **Ekonomik Kriter:** İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçlerine karşı koyma kapasitesine sahip olunması,
- **Topluluk Müktesebatının Üstlenilmesi:** Siyasi, ekonomik ve parasal birlik amaçları da dahil olmak üzere, üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenme yeteneğine sahip olunması.

Maastricht Anlaşması ile kurulmuş olan AB, üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Bu sorunların giderilmesi amacıyla Mart 1996'daki Torino Zirvesi ardından kurulan HAK, 1997 yılında tamamlanmıştır. HAK sonucunda, Haziran 1997'deki Amsterdam Zirvesi'nde üzerinde uzlaşmaya varılan Amsterdam Anlaşması¹⁵⁴ 2 Ekim 1997'de yine Amsterdam'da imzalanmış ve üye ülkelerin onaylarının ardından 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmiştir¹⁵⁵.

---

¹⁵³ **Maastricht Anlaşması**, Madde J.4/2

¹⁵⁴ Amsterdam Anlaşması'nın tam metni için bkz., Erişim: 9 Nisan 2003, <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>

¹⁵⁵ Karluk, a.g.e., s. 104-106.

Anlaşma'nın amacı; ekonominin globalleşmesi ve bunun iş dünyasına etkileri, terörizmle mücadele, uluslararası suçlar ve uyuşturucu trafiği, çevresel sorunlar ile bunların kamu sağlığına tehditleri, genişleme, dış politika ve savunma gibi geleceğe dair sorunları AB'nin karşılayabilmesi için siyasi ve kurumsal şartları oluşturmaktır.¹⁵⁶.

Bu çerçevede anlaşmada ODGP'nin geliştirilmesi üzerinde sıkı kurallara dayanmasa da mutabakata varıldığı söylenebilir. Anlaşma'nın J.1. maddesine göre; AB, dış ve güvenlik politikalarının her alanında ortak bir dış politika ve güvenlik politikası uygulamayı hedeflemektedir. ODGP, hedefleri bağlamında Amsterdam Anlaşması bir yenilik getirmemektedir; ancak dış politika alanındaki AB'nin etkinliğinin arttırılabilmesi için gerekli olan mekanizmalar güçlendirilmiştir. Buna göre; ODGP prensiplerinin genel olarak tanımlanması; ortak stratejilerin belirlenmesi, ortak eylemlerin sağlanması, ortak pozisyonların benimsenmesi ve üye devletler arasında işbirliğinin güçlendirilmesi ODGP'nin yürütülmesinde kullanılacak araçlar olarak benimsenmiştir. Aynı zamanda ODGP'nin etkin bir şekilde yürütülmesi için, Konsey'e yardımcı olmak üzere bir ODGP Yüksek Temsilciliği ve Siyasal Planlama ve Erken Uyarı Birimi oluşturulmuştur¹⁵⁷. Anlaşma'nın 17. maddesi ile birlikte BAB'ın yürüttüğü Petersberg görevleri¹⁵⁸, ODGP kapsamına alınarak AB faaliyetleri arasına sokulmuştur.

2.3.2. Nice Anlaşması

Amsterdam Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından, amaçlarından biri olan, AB kurumlarının genişlemeye hazırlanması konusunda yetersiz kaldığı görülmüştür. Genişlemenin ardından üye ülkelerin Avrupa Bakanlar Konseyi, AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu'nda nasıl temsil edilecekleri belirsiz

---

¹⁵⁶ y.a.g.e., s.107.

¹⁵⁷ Nugent, a.g.e., s. 75-76.

¹⁵⁸ Petersberg görevleri; BAB Bakanlar Konseyi'nin Haziran 1992'deki toplantısında kabul edilmiş, BAB tarafından yerine getirilecek görevlerdir. Bu görevler; insani görevler, arama kurtarma faaliyetleri ve barış inşası dahilinde kriz yönetimi ve güç kullanımını da içeren görevlerdir.

kalmıştır¹⁵⁹. Bu belirsizliğin üye adayları ile yapılan müzakerelerden önce tamamlanabilmesi için Şubat 2000'den itibaren yeni bir HAK çalışmalarına başlamıştır. Aralık 2000'deki Nice Zirvesi ile tamamlanan HAK, AB'nin genişleme sonrası kurumsal yapısı ile ilgili önemli değişiklikler getirmiştir. Değişikler, 26 Şubat 2001'de imzalanan ve 1 Şubat 2003'te yürürlüğe giren¹⁶⁰ Nice Anlaşması¹⁶¹ ile yaşama geçirilmiştir. Buna göre; üye ülkelerin ve aday ülkelerin¹⁶² genişleme sonrasında Konsey'deki nitelikli oy sayıları; Avrupa Parlamentosu'ndaki parlamenter sayıları ve Komisyon'daki temsilin nasıl olacağı belirlenmiştir¹⁶³.

Nice Zirvesi'nde AB'nin aldığı en önemli kararlardan biri, AGSP'nin ODGP'nin bir uzantısı olduğunu resmen açıklamalarıdır. Zirve sonucu çıkan anlaşma ile ise AGSP'nin işlerlik kazanması açısından önemli olan “Siyasi ve Güvenlik Komitesi” kurulmuştur. Bu komitenin kuruluşu ile birlikte AGSP'nin operasyonel faaliyetlerinin planlanması ve yürütülmesi için gerekli olan tüm kurumlar¹⁶⁴ kurulmuş oldu¹⁶⁵.

2.3.3. Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası

Doğu Bloğu'nun dağılması ile birlikte Avrupa üç nedenden dolayı bağımsız bir dış politika aramaya yönelmiştir. İlk olarak Soğuk Savaş sırasında Avrupa'nın dış politikası daha çok ABD tarafından yönlendirilmişti. Soğuk Savaş'ın bitişi ise, Avrupa'ya bu alanda daha rahat hareket imkanı sağlamıştı. İkincisi, ortak tehdidin ortadan kalkması ile birlikte ABD ve Avrupa Soğuk Savaş sırasında üstü örtülmüş

---

¹⁵⁹ Christopher Brewin, **Turkey and Europe After The Nice Summit**, Tesev Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13.

¹⁶⁰ İrlanda, Nice Anlaşması'nın kabulünü için referanduma gitmiştir. Ancak 7 Haziran 2001'de yapılan referandumda Anlaşma kabul edilmemiştir. Bunun üzerine, 19 Eylül 2002'de ikinci kez düzenlenen referandumda İrlanda halkı Anlaşma'yı kabul etmiştir.

¹⁶¹ Nice Anlaşması'nın tam metni için bkz, Erişim: 9 Nisan 2003, <http://www.eurotreaties.com/nicetreaty.pdf>

¹⁶² Bir aday ülke olmasına rağmen Nice Zirvesi'nin genişlemeye ilişkin kararların Türkiye'ye yer verilmemiştir.

¹⁶³ Genişleme sonrasında üyelerin yeni oy ve parlamenter sayıları için bkz. Karluk, a.g.e., s.143.

¹⁶⁴ Aralık 1999'da Helsinki'de düzenlenmiş olan AB Zirvesi'nde Avrupa Birliği Askeri Personeli, Avrupa Birliği Askeri Komitesi ve 60.000 askerden oluşacak bir “Acil Müdahale gücü kurulması karara bağlanmıştır.

¹⁶⁵ Yavuz Gökalp Yıldız, **Stratejik Vizyon Arayışları ve Türkiye**, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 74.

olan çıkar çatışmaları ile karşı karşıya kalmıştı. Üçüncüsü, Soğuk Savaş ardından derinleşmeye başlayan “Avrupa Kimliği” arayışı 1945’ten beri ABD tarafından şekillendirilen “transatlantik kimliği” ile çatışmaya başlamıştı. Değişen uluslararası sistem AB’nin bağımsız bir dış politika izlemenin önündeki engelleri kaldırmış;¹⁶⁶ Maastricht Anlaşması’na ortak dış politika boyutunun da dahil edilmesi sonucunu doğurmuş ve bu anlaşma ile AB’ye dış politika ve güvenlik politikası konularında sorumluluklar getirilmiştir¹⁶⁷.

Maastricht Anlaşması’nın J.1/2 maddesinde ODGP’nin amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak,
- Birliğin ve üye ülkelerin güvenliğini bütün imkanları seferber ederek güçlendirmek,
- BM Şartı, Helsinki Nihai Senedi hükümleri ve Paris Şartı amaçları ile uyumlu olarak uluslararası barış ve güvenliği korumak,
- Uluslararası işbirliğini güçlendirmek,
- Demokrasiyi ve hukuk devletini geliştirmek ve pekiştirmek, insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmektir.

AB, bu amaçlara ulaşabilmek için, üye devletler arasında sistematik işbirliğine gidecek¹⁶⁸ veya üye devletlerin ortak çıkarlarının gerektirdiği “ortak eylemleri” uygulayacaktır¹⁶⁹. Üye ülkelerin yükümlülükleri ise, Birliğin bu alandaki politikasını aktif olarak ve itaat ruhuyla herhangi bir çekince olmaksızın ve karşılıklı dayanışma içinde desteklemek olarak belirlenmiş ve üye devletlere, AB’nin çıkarlarına aykırı ve uluslararası ilişkilerde tutarlı bir güç olarak etkinliğini eylemlerden kaçınma yükümlülüğü getirilmiştir¹⁷⁰.

---

¹⁶⁶ Sperling, a.g.m., s.121-122.

¹⁶⁷ Yıldız,2001., s. 58.

¹⁶⁸ Maastricht Anlaşması, madde J.2.

¹⁶⁹ Maastricht Anlaşması, madde J.3.

¹⁷⁰ Maastricht Anlaşması, madde J.1/4.

Ancak Maastricht Anlaşması'ndan sonra geçen sürede, bu alandaki ilk deneyimler, hayal kırıklığı yaratmıştır. İster eski Yugoslavya'da ister Ortadoğu'da olsun AB üyelerinin kendi aralarında ortak bir payda da buluşup dış politika eylemi saptamaları mümkün olmamıştır. Aynı zamanda Bosna Savaşı'nda, AB ülkelerinin ABD katkısı olmadan ve NATO şemsiyesi dışında, Avrupa'daki krizlere bile tek başlarına müdahale edebilecek askeri yeteneklere ve siyasi iradeye henüz sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır¹⁷¹. ODGP'nin uygulanmasındaki bu sorunları giderebilmek için Amsterdam Anlaşması'nda, köklü olmamakla birlikte, yeni düzenlemelere gidilmiştir.

Amsterdam Anlaşması'nın 11. maddesinde ODGP'nin amaçları şu şekilde tanımlanmıştır:

- Ortak değerlerin, temel çıkarların ve Birliğin bağımsızlığının ve bütünlüğünün BM Şartı'na uygun olarak korunması,
- Tüm yönleriyle Birliğin güçlendirilmesi,
- BM Şartı ile Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı amaçlarına uygun olarak, dış sınırlarda dahil olmak üzere, barışın korunması ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi,
- Uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi,
- Demokrasi ve hukuk devleti ile insan haklarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesidir.

Görüldüğü üzere amaçlar açısından AB'nin dış sınırlarının korunması da ODGP kapsamına alınmıştır.

Amsterdam Anlaşması ile bu amaçları gerçekleştirebilmek için, Maastricht Anlaşması ile getirilen ortak tutumlar, ortak eylemler ve ortak deklarasyonlar gibi

---

¹⁷¹ Yıldız, 2001, s. 59.

araçların yanına ortak stratejiler ve uluslararası anlaşma yapma yetkisi de AB'ye verilmiştir.

ODGP'nin kararlarının genel çerçevesinin belirlenme yetkisi, AB üyesi ülkelerin devlet ve hükümet başkanları ve AB Komisyonu Başkanı'ndan oluşan Avrupa Konseyi bulunmaktadır. Bakanlar Konseyi, ODGP Yüksek Temsilcisi ve Dönem Başkanlığı ise, ODGP kararlarının alınmasında Avrupa Konseyi'ne yardımcı olup, ilgili araçlarını kullanarak belirlenen politikaların uygulanmasını sağlamaktadırlar. AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu ODGP konusunda sınırlı yetkilere sahiptir¹⁷².

Amsterdam Anlaşması'nın 15. maddesine göre; Bakanlar Konseyi, üyelerin ulusal politikaları için yol gösterici ve temel oluşturacak, bir coğrafi bölge veya bir konu hakkında ortak tutumlar kabul edebilmektedir. Ortak tutumların kabul edilmesinde genel oybirliğidir. Ancak savunmaya ilişkin olmayan tutumlar, nitelikli oy çokluğu ile de alınabilmektedir. Bakanlar Konseyi tarafından belirlenen ortak tutumlarda üye devletler, ulusal politikalarının bu tutuma uyumlu hale gelmesi ile yükümlüdürler. AB'nin Ruanda ve Ukrayna ile olan ilişkilerini geniş bir çerçeveye oturtan ortak tutumları buna örnek teşkil etmektedir¹⁷³.

Yine Anlaşma'nın 14. maddesine göre; Avrupa Konseyi'nce belirlenen genel çerçevenin dışına taşmamak kaydıyla, Bakanlar Konseyi Birliğin siyasi yaklaşımlarının somut politikalara dönüşmesine hizmet eden ortak eylemler belirleyebilmektedir. Ortak eylem kararları ve bu kararların uygulanmasına ilişkin kararlar, Bakanlar Konseyi tarafından nitelikli oy çokluğu ile alınabilmektedir. Belirlenen ortak eylemler, üye devletler açısından bağlayıcıdır. Ortak eylemler, ortak tutumlardan farklı olarak belli koşullarda kabul edilebilmektedir. Buna göre; ortak eylemlerin amaçları, kapsamı, Birlik tarafından kullanılma yolları ve gerekli durumlarda süreleri ve yürürlüğe girmeleri için gerekli olan koşullar en başta belirlenmektedir. Uygulanan ortak eylemler, ancak koşulların değişmesi halinde ve Bakanlar Konseyi kararı ile ortadan kaldırılabilmektedirler. Üye devletler ise, acil bir

---

¹⁷² Uluğ, a.g.e., s. 93.

¹⁷³ Yıldız, 2001, s.104.

durumda ortak eylemin amaçlarını da göz önünde bulundurarak ve Bakanlar Konseyi'ni haberdar ederek değişikliğe gidebilmektedir. Bu kapsam da AB, ortak eylemler için öncelikli bölgeler belirlemiştir. Bu bölgeler; eski Yugoslavya ve BDT ülkeleri, Ortadoğu ve Magrip ülkeleridir. AB, Bosna-Hersek'e insani yardım yollanması, Ortadoğu ve Rusya'daki seçimlere gözlemci yollaması ortak eylemlere örnek teşkil etmektedir¹⁷⁴.

Ortak deklarasyonlar, AB'nin üçüncü ülkelere ya da uluslararası bir olaya dair tutumunu veya beklentisini ortaya koyan kamuoyu açıklamalarıdır. Birlik tarafından düzenli olarak yayınlanan deklarasyonların amacı, siyasi olayların akışını etkilemek ve AB'nin ağırlığını ortaya koymaktır. İnsan hakları ihlalleri veya cereyan eden iç çatışmalar, AB'nin en fazla deklarasyon yayınladığı alanlardır¹⁷⁵.

Amsterdam Anlaşması ile getirilmiş olan yeni araçlardan biri ise ortak stratejilerdir. Anlaşma'nın 13. maddesinde düzenlenmiş olan ortak stratejiler; üye devletlerin önemli ortak çıkarlarının olduğu alanlarda AB tarafından yürürlüğe konulmak üzere Avrupa Konseyi tarafından belirlenir. Ortak stratejiler; amaçlarını, sürelerini, Birlik ve üye devletler tarafından kullanılabilme yollarını açıklar. Bu çerçevede Bakanlar Konseyi, Avrupa Konseyi tarafından belirlenen esaslar doğrultusunda, ODGP'yi tanımlamak ve uygulamakla yükümlüdür. Bakanlar Konseyi, Avrupa Konseyi'ne ortak stratejileri tavsiye eder ve ortak eylem ve tutumlar yoluyla bu stratejileri uygular.

Anlaşma'nın 18. maddesine göre, Bakanlar Konseyi'nin görevlendirmesi ile Dönem Başkanı olan ülke ODGP çerçevesinde bir veya birden çok devlet veya uluslararası örgüt ile anlaşma yapma çerçevesinde müzakere edebilmektedir. Daha sonra ilgili anlaşma Dönem Başkanlığı'nın tavsiyesi ile oybirliği ilkesi ile Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmaktadır. Aynı zamanda üye devletlerden biri Bakanlar Konseyi'nde kendi anayasal engellerini ileri sürdüğünde onaylanan anlaşma o devlet için bağlayıcı olmamaktadır. Bu kapsamda Amsterdam Anlaşması'na eklenen bir

---

¹⁷⁴ y.a.g.e., s.104.

¹⁷⁵ Uluğ, a.g.e., s. 103.

deklarasyonla¹⁷⁶ bu şekilde imzalanmış olan bir anlaşmanın yürürlüğe girmesinin, üye ülkelerin anlaşma yapma yetkisini Birliğe devrettiği şeklinde anlaşılamayacağı belirtilmiştir. Bu görevi yerine getirebilecek bir diğer kurum ise, AB Troykası'dır¹⁷⁷.

Anlaşma'nın 26. maddesi ile, ODGP kapsamına giren konularda Avrupa Konseyi'ne yardımcı olmakla görevli olan bir ODGP Yüksek Temsilcisi atanması kararlaştırılmıştır. Buna göre; Yüksek Temsilci Bakanlar Konseyi'nin Genel Sekreteri konumundadır. ODGP ile ilgili kararların hazırlanmasında, uygulanmasında ve gerekli olduğunda Dönem Başkanı'nın talebi ile Bakanlar Konseyi adına üçüncü taraflarla siyasi diyalog kurarak ODGP konusunda yardımcı olmakla görevlidir. Yüksek Temsilci'ye verilen görevlere bakıldığında ODGP'nin bir nevi kurumlar arasındaki koordinatörü ve uygulayıcısı durumundadır. Crowe'a göre; Yüksek Temsilci'ye bu denli önem atfedilmesi, AB'nin ODGP'nin daha aktif bir işlerliğe ve altı aylık Dönem Başkanlıkları'ndan daha sürekli bir liderliğe ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır¹⁷⁸.

Tüm bu düzenlemelere rağmen ODGP'nin oldukça yavaş geliştiği söylenebilir. Bunun en önemli nedeni, her bir üye devletin kendi özgü bir dış politika konumu olmasıdır. Örneğin Portekiz, daha çok Asya ve Afrika'daki eski sömürgeleri ile ilişkilerinde daha etkin ve ABD'ye daha yakın politikalar izlerken, Fransa Kuzey Afrika ülkeleri ile daha yakın ilişkiler geliştirip ABD'ye karşı son derece mesafeli politikalar izlemektedir. Kuzey Avrupa ülkeleri daha çok insan hakları ve demokratikleşme gibi konuları ön plana çıkarırken, İngiltere ve İtalya ABD'nin yanında yer alıp Irak'ı işgal edebilmektedir. Aynı zamanda Makedonya kurulduğu zaman AB, bu ülkenin tanınması yönünde ortak bir tutum benimseyememiştir. Yunanistan, Makedonya'yı tanımazken diğer AB devletleri ayrı ayrı tanımak durumunda kalmışlardır. Bu vb. örnekler AB içinde her bir devletin farklı etki ve çıkar alanları olduğunu göstermektedir. Bu farklı çıkar alanları, ODGP çerçevesinde hem politika geliştirilmesini hem de geliştirilmiş olan politikaların uygulanmasını

---

¹⁷⁶ İlgili deklarasyon için bakınız; **Treaty Of Amsterdam Finalact**, Erişim: 9 Nisan 2003, <http://www.eurotreaties.com/amsterdamfinalact.pdf>

¹⁷⁷ AB Troykası, Dönem Başkanlığı, Avrupa Komisyonu ve bir sonraki dönem başkanından oluşur.

¹⁷⁸ Brian Crowe, "A Common European Foreign Policy After Iraq?" **International Affairs**, Vol:79, No: 3, 2003, s.534.

zorlaştırmaktadır¹⁷⁹. Aynı zamanda, aşağıda değinilecek olan, ODGP'nin savunma ayağını oluşturan AGSP'de benzer sorunlarla karşı karşıyadır. AB, bir yandan AGSP kapsamında askeri yeteneklerini arttırmak isterken diğer taraftan ise üye ülkeler sürekli olarak savunma bütçelerini azaltmaktadır. Bu çerçevede AB, ODGP kapsamında “yetenekleri ve beklentileri arasındaki boşlukla” yüzleşmektedir¹⁸⁰.

ODGP açısından en önemli başarısızlık ise, 2003 yılındaki Irak Savaşı'nda yaşanmıştır. Başını Almanya ve Fransa'nın çektiği bir grup AB ülkesi Irak'ın işgaline tamamen karşı çıkmışlar; hatta Fransa ABD politikalarına karşı dünya çapında bir kampanya yürütmüştür¹⁸¹. Buna karşılık İngiltere, İspanya, Danimarka, İtalya, Portekiz, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya “Avrupa ve Amerika Birliği Sağlamalı” başlıklı bir mektup yazarak işgale destek vermiş ve doğrudan katılmışlardır. Bundan kısa bir süre sonra ise, Vilnius Grubu olarak adlandırılan 10 Doğu Avrupa ülkesi de, ABD'ye desteklerini açıklayan kendi mektuplarını imzalamışlar ve bunların bir kısmı yine işgalde yer almışlardır. ABD Başkanı Bush, ABD'ye destek veren ülkeleri “yeni Avrupa”, karşı çıkanları ise “eski Avrupa” diye niteleyerek Avrupa içinde bir bölünmeye işaret etmiştir. Bush'un bu söylemi, ABD'nin Soğuk Savaş sırasında eriştiği “Avrupa gücü” olma durumunu sürdürmek için, AB'ye yönelik bir dağıtma politikası yürüterek böl-yönet taktiği uyguladığı yolunda kuşku uyandırmıştır. Bu görüşe göre; Avrupa entegrasyonu, özellikle bir ODGP geliştirmeye çalışarak, Amerikan hegemonyasına meydan okuyabilecek bir güce ulaşabileceği eşiğe yaklaşmaktadır. Eğer AB bunu başarabilirse, ABD'nin dış politika hedeflerinin meşruluğunu sorgulayabilir ve bu hedeflere ulaşmasını engelleyebilir. Bu nedenden dolayı da ABD artık, Soğuk Savaş sırasında olduğunun aksine, Avrupa bütünleşmesine sadece kendi politika hedeflerine uygun olduğu sürece destek vermektedir¹⁸².

Irak Savaşı'nda yaşanan bu bölünme, hem AB içinde hem de ABD'nin bölünmeyi destekleyici bir söylem tutturması nedeni ile Transatlantik ilişkilerde

---

¹⁷⁹ Yıldız, 2001, s. 63.

¹⁸⁰ Sperling, a.g.m., s. 144.

¹⁸¹ Lieber, a.g.m., s.13.

¹⁸² John Peterson, “America as a European Power: The End Of Empire by Integration?”, **International Affairs**, Vol: 80, No: 4, 2004, s.614-617.

ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. ABD'nin gerek tek taraflı politikalarla ve uluslararası meşruluğu olmadan Irak'ı işgal etmesi gerekse askeri gücünü çıkarlarına ulaşmak için seferber etmekten kaçınmaması karşısında AB içinde, AB'nin ABD'yi dengeleyecek bir güç olarak uluslararası sistemde yer alması gerektiği yönünde bir eğilim oluşmaya başlamıştır. Dönemin AB Komisyonu Başkanı Romano Prodi, AB'nin ana hedeflerinden birinin “kıta Avrupası'nda ABD'ye eşit bir süper güç yaratmak” olduğunu açıklamıştır. Yine ABD politikalarına en çok muhalefet eden ülkelerin başında gelen Fransa Devlet Başkanı Jacques Chirac'ta “AB'nin Amerikan hegemonyasına karşı direnmek için bir araca ihtiyacı” olduğunu ifade etmiştir¹⁸³. Bu araçta kuşkusuz ODGP olacaktır. Bugünkü uluslararası sisteme bakıldığında hiçbir AB üyesi ülkenin tek başına ABD'yi dengeleyebileceğini veya uluslararası sistemi önemli ölçüde etkileyebileceğini söylemek mümkün değildir. Bu kapsamda ODGP ve AGSP çerçevesinde AB'nin hem dış politika hem de askeri alandaki yeteneklerinin arttırması kaçınılmaz gözükmektedir. Ancak gerek AB'ye üye ülkelerin iç dinamikleri gerekse de AB üyesi ülkelerin hem birbirleri hem de üçüncü ülkelerle ilişkileri nedeni ile bunu kısa vade de sağlayabilecek gibi durmamaktadır. Buna rağmen; ODGP henüz şekillenme aşamasında olan bir politikadır ve hiçbir AB ülkesinin de, en azından görünürde, bu politikayı engellemek gibi bir niyeti de yoktur¹⁸⁴.

2.3.4. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

AGSP, ODGP'nin savunma ayağını oluşturan AB politikasıdır. AB'nin Eski Yugoslavya'nın dağılma sürecinde kendi kıtasındaki bir krize bile, ABD'nin yardımı olmadan, müdahale edebilecek siyasi ve askeri yeteneklere sahip olmadığını ortaya çıkması AB üyelerini savunma açısından da Avrupa yeteneklerinin geliştirilmesi ihtiyacını dikkate almaya zorlamıştır. Aynı zamanda Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte ABD'nin kıtadaki askeri varlığında 100.000 askerlik indirime gitmesi de Avrupa ülkelerini ortak bir savunma politikası geliştirmeye yönelten önemli bir etken olmuştur. Maastricht Anlaşması'nın J.4/2 maddesinde belirtilen “AB'nin savunma

---

¹⁸³ Lieber, a.g.m., s. 1.

¹⁸⁴ Peterson, a.g.m., s. 619.

konusundaki BAB'ın yerine tarafından yerine getirileceği" ifadesinden hareketle Avrupa ülkeleri BAB'ı güçlendirmeye karar vermişlerdir.

BAB'ın güçlendirilmesinin ilk aşamasını 19 Haziran 1992'deki BAB Toplantısı'nın sonuç metni olarak yayınlanan Petersberg Deklarasyonu¹⁸⁵ oluşturmuştur. Petersberg Deklarasyonu ile BAB'ın yeni görevleri; insani görevler, arama kurtarma faaliyetleri ve barış inşası dahilinde kriz yönetimi ve gerektiğinde güç kullanımı olarak belirlenmiştir. Ardından Ocak 1994'te yapılan NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde NATO'nun Avrupa ayağının güçlendirilmesi ve bu çerçevede BAB'ın desteklenerek bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği oluşturulması kararlaştırılmıştır. Buna göre; BAB gerektiğinde görevlerini yerine getirmek için NATO imkanlarında yararlanabilecektir. Bu bağlamda şeffaflık, tamamlayıcılık ile rekabetten ve yinelemeden kaçınma prensipleri kabul edilmiştir¹⁸⁶.

Bu aşamada Türkiye ve ABD'den itiraz gelmiştir. Türkiye karar mekanizmalarında yer almak istemiş; ABD ise NATO dokümanlarının NATO üyesi olmayan BAB ülkelerine dağıtım konusunda endişelerini dile getirmiştir. Türkiye'nin 1995'te BAB'a ortak üye olması ile çekincesi ortadan kalkmıştır¹⁸⁷.

1997 imzalanan Amsterdam Anlaşması, AGSP açısından bir diğer aşama olmuştur. Anlaşma'nın 17. maddesi ile Petersberg görevleri ODGP kapsamına alınarak, ODGP'nin savunma boyutu yavaş yavaş oluşturulmaya başlamıştır. Bu durum, BAB'ın da AB içine alınmasının yolunu açmıştır.

AGSP açısında asıl dönüm noktası, İngiltere Başbakanı Tony Blair ve Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın 4 Aralık 1998 tarihinde yaptıkları Saint Malo toplantısıdır. Toplantı sonrasında yayınlanan ortak deklarasyonda¹⁸⁸ taraflar;

---

¹⁸⁵ **Petersberg Declaration**, WEU Ministerial Summit, December 1992, Erişim: 5 Nisan 2004, <http://www.weu.int>

¹⁸⁶ İrfan Kaya Ülger, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Arka Planı, Oluşumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları", Refet Yinanç, Hakan Taşdemir (ed.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2002, s. 105.

¹⁸⁷ y.a.g.e., s. 105.

¹⁸⁸ y.a.g.e., s. 106.

- AB'nin uluslararası arenadaki rolünü güçlendirebilmesi için Amsterdam Anlaşması'nın ODGP'ye ilişkin hükümlerinin tam olarak ve hızlı bir şekilde uygulamaya geçirilmesi;
- AB'nin, uluslararası krizlere müdahale edebilmek için, yeteri kadar askeri kuvvetle desteklenmiş, otonom eyleme geçebilecek kapasiteye ve söz konusu kuvvetleri kullanmaya karar verecek araçlara ve hazırlığa sahip olması;
- NATO'nun bir bütün olarak müdahil olmadığı yerlerde AB'nin askeri faaliyetler hakkında karar alıp uygulaması için; AB'nin BAB'ın varlıklarını gereksiz şekilde yinelemeden ve Birlik ile gelişmekte olan ilişkilerini de göz önünde bulunduracak biçimde, durum analizi yapabilecek, istihbarat kaynakları ve stratejik planlamaya sahip olacak uygun yapıya ve kapasiteye kavuşturulması;
- Avrupa'nın güçlendirilmiş silahlı kuvvetlere ihtiyacı olduğu ve bununla güçlü ve rekabetçi bir savunma ve teknoloji sanayii ile desteklenerek gerçekleştirilebileceği üzerinde anlaşmaya varmışlardır.

AGSP'nin oluşumu açısından Saint Malo Zirvesi kadar önemli olan bir başka gelişme 23-24 Nisan 1999'da yapılan NATO Washington Zirvesi'dir. Zirve'de NATO içinde oluşan AGSK kapsamında AB liderliğinde yürütülecek operasyonlarda, operasyonların askeri planlamasına katkıda bulunacak NATO yeteneklerine AB'nin ulaşımı garanti edilmiştir. Böylece AB, gelecekte AGSP sürecinde kurulacak düzenlemelerle NATO'nun hareket ve kuvvet planlama yeteneğinden sürekli ve kesintisiz bir biçimde yararlanabilecektir. AB, bu imkana kavuştuğunda kendi belirleyeceği öncelikler ve hedefler doğrultusunda gerçekleştireceği tüm hareketlerin askeri ve teknik planlama ile hazırlıklarını NATO'ya yaptırabilecek, kendisi ise sadece siyasi girdileri verecektir¹⁸⁹.

---

¹⁸⁹ Hasret Çomak, "Türkiye, NATO, AGSK ve AOGSP", **Stradigma**, Sayı: 1, Şubat 2003, Erişim: 20 Nisan 2005, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=103>

Saint Malo Zirvesi'nden bir yıl sonra, 10-11 Aralık 1999 tarihinde toplanan AB Helsinki Zirvesi'nde AGSP'nin kurumsal yapısı şekillenmiştir. Zirve'nin sonuç bildirgesinde AGSP'nin amacı, “otonom karar alabilen ve NATO'nun bir bütün olarak yer almadığı uluslararası krizlerde AB liderliğinde askeri operasyonlar düzenlemek” olarak açıklanmıştır. Bu kapsamda AB'nin askeri yapısı şekillenmeye başlamış; Siyasi ve Güvenlik Komitesi, AB Askeri Komitesi ve AB Askeri Personeli'nin kurulması karara bağlanmıştır. Aynı zamanda Helsinki'de AB'nin uluslararası krizlere yapacağı askeri müdahaleleri gerçekleştirecek 50-60 bin asker veya 15 tugaydan oluşacak, kolordu seviyesinde, bir Acil Müdahale Gücü'nün 2003 yılında faaliyete geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Acil Müdahale Gücü, 60 gün içinde toplanabilecek ve görev alanında en az bir yıl kalabilecek altyapıya sahip olacaktır. Gücün faaliyetleri Petersberg görevleri ile sınırlı kalacağı ve gerekli komuta, kontrol, istihbarat kapasitesi, lojistik ve diğer muharebe destek hizmetleri ile hava ve deniz kuvvetleri ile takviye edilerek askeri anlamda kendine yetebilecek düzeye getirileceği belirtilmiştir. Acil Müdahale Gücü, AB öncülüğündeki askeri operasyonların yanı sıra NATO'nun öncülüğündeki operasyonlara da katılabileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda Acil Müdahale Gücü'nün bir Avrupa ordusu olmadığına altı çizilmiştir¹⁹⁰.

7-9 Aralık 2000'deki Nice Zirvesi'nde AGSP resmen bir AB politikası haline getirilmiş ve kurumsal yapısı da tamamlanmıştır. Zirve'nin sonuç bildirgesinde AGSP'nin, ODGP'nin bir uzantısı olduğu belirtilmiş ve Birliğin askeri yapısı Helsinki Zirvesi'nde kurulması karar kurumların operasyonel hale getirilmesi ile birlikte AB resmi olarak askeri organlara kavuşmuştur. Yine Nice Zirvesi'nde alınan kararlar gereği BAB'ın tüm fonksiyonları da AB içerisine alınmıştır¹⁹¹. BAB'ın AB içine alınması resmen olmasa bile fiilen AGSK'nin de sonunu getirmiştir.

---

¹⁹⁰ **Presidecy Conclusions**, Helsinki European Council, 10-11 December 1999, Erişim: 11 Şubat 2004, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm

¹⁹¹ **Presidecy Conclusions**, Nice European Council Meeting, 7-9 December 2000, Erişim: 11 Şubat 2004, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00400-r1.%20ann.en0.htm

AGSP kapsamında Avrupa Birliği'nin askeri yapısı 3 ayaktan oluşmaktadır. Bunlar; Siyasi ve Güvenlik Komitesi, Avrupa Birliği Askeri Komitesi ve Avrupa Birliği Askeri Personeli'dir¹⁹².

Siyasi ve Güvenlik Komitesi, ODGP alanında uluslararası gelişmeleri dikkatle izleyecek, Avrupa Konseyi'nin isteğiyle ya da kendi isteğiyle konsept belirleyip politika üretilmesine yardım edecektir. Komite'nin görevi, ODGP içerisindeki konular hakkında diğer komiteler için rehberlik sağlamaktır. Siyasi ve Güvenlik Komitesi aynı zamanda Askeri Komiteye rehberlik edecek, Askeri Komitenin düşünce ve önerilerini inceleyecek ve gerekli durumlarda bu Komite'nin yerini alacaktır. Kriz yönetiminde sivil kuruluşların düşünce, bilgi ve tavsiyelerini alacak ve rehberlik edecektir. Konsey yardımları altında AB'nin cevap vermeyi düşündüğü kriz tiplerini dikkate alarak askeri yeteneklerin gelişmesinin siyasi yönetiminde sorumluluk üstlenecektir. Siyasi ve Güvenlik Komitesi, kriz durumuyla ilgilenen AB'nin tek kurumsal organıdır. Bu kapsamda her aşamada karar verme ve uygulama yetkisine sahip, Avrupa Konseyi bünyesindeki bir kuruluştur. Komite, AB'nin krize askeri müdahalesinin siyasi kontrol ve stratejik yönünü inceler¹⁹³.

AB Askeri Komitesi, ülkelerin Genelkurmay Başkanları'ndan oluşmaktadır. Komite, Konsey içindeki en yüksek askeri organdır. Askeri Komite'nin görevi; AB çerçevesinde tüm askeri faaliyetleri yönetmek ve yönlendirmektir. AB Askeri Komitesi'nin fonksiyonu AB'ye üye ülkeler arasında, çatışmayı önleme ve kriz yönetimi alanında askeri müzakere ve işbirliği forumu görevini yerine getirir. Komite; askeri yönden kriz yönetim konseptinin geliştirilmesi, kriz yönetimi operasyonları ve durumlarının politik kontrolü ve stratejik yönlendirilmesi ile ilgili askeri konular, potansiyel krizlerin risk değerlendirmesi, kriz durumunun askeri boyutunda ve özellikle daha sonraki yönetim için durum merkezinden değerlendirme yapılması, üzerinde uzlaşmış prosedürlere göre yeteneklerin ayrıntıları, değerlendirmeleri ve incelemeleri yerine getirir; AB'nin AB üyesi olmayan Avrupalı NATO üyeleri ve AB aday ülkelerle olan ilişkileri düzenler. Askeri Komite,

---

¹⁹² Çomak, a.g.m., <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=103>

¹⁹³ y.a.g.e., <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=103>

hazırlanan stratejik askeri alternatifleri değerlendirir ve bu değerlendirmelerini Siyasi ve Güvenlik Komitesine önerir¹⁹⁴.

AB Askeri Personel organizasyonu AGSP'de AB liderliğindeki operasyonların yürütülmesi dahil, askeri bilgi ve destek sağlar. Bu amaçla AB Askeri Personeli, ulusal ve uluslararası kuvvetlerin kimliklendirilmesini gerçekleştirir. Aynı zamanda Petersberg görevleri için Askeri Personel erken uyarı, durum değerlendirmesi ve stratejik planlamalar yapar¹⁹⁵.

Bu kurumların yanına bir de 2004 yılında kurulan Avrupa Savunma Ajansı (ASA) eklenmiştir. ASA'nın görevi; Avrupa'nın savunma yeteneklerindeki boşlukları tanımlamak ve silah üretiminde araştırma geliştirme faaliyetlerini koordine etmektir. ASA, ortak savunma yeteneklerini tanımlamak, araştırma geliştirme, üyelerin silahlı kuvvetleri arasında işbirliği ve rekabetçi ve adil bir savunma sanayinin sağlanması alanlarında yetki sahibidir. AB, ASA yoluyla hem üye ülkelerin savunmaya ayırdığı payı arttırmayı hem de çok parçalı olan Avrupa savunma sanayini bütünleştirmeyi hedeflemektedir. Ancak üye ülkelerin hem ekonomik sorunlardan hem de kamuoylarının tepkisinden dolayı ilk hedefini başarması zor görünmektedir¹⁹⁶.

AGSP ile ilgili olarak yapılan tüm bu düzenlemelere rağmen, politikanın ne kadar başarılı olacağı da tartışmalıdır. Her ne kadar kurulan Acil Müdahale Gücü'nün 50-60 bin kişilik bir askeri birlik olacağı söylene de aslında görev sırasında dönüşümlü olarak görev alacak asker sayısı, görevler için eğitime alınacak asker sayısı da göz önüne alındığında, yaklaşık 180.000 kişiye ulaşacaktır. ABD merkezli düşünce kuruluşu RAND'ın yaptığı bir hesaplama göre 50.000 kişilik bir askeri birliğin 25 yıllık teçhizat gideri 18 ila 49 milyar dolar arasında değişecektir. Ayrıca bu birliğin savunma altyapısının hazırlanması da 9 ila 25 milyar dolar arasında bir harcamaya neden olacaktır. Bunun içine görev sırasında yapılacak

---

¹⁹⁴ y.a.g.e., <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=103>

¹⁹⁵ y.a.g.e., <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=103>

¹⁹⁶ Karin L. Johnston, "Franco-German Relations: Leadership in a Changing World" **American Institute on Contemporary German Studies**, Issue Brief, 2004, s. 4.

harcamaların maliyeti de yapılması gereken harcamanın gerçek boyutu ortaya çıkmaktadır. Sürekli olarak savunma giderlerini azaltan AB ülkelerinin bu maliyeti karşılayıp karşılayamayacakları önemli bir sorun oluşturmaktadır¹⁹⁷. ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri ile birlikte yıllık savunma bütçesi 400 milyar doları aşmış durumdadır. AB'nin 25 ülkesinin yıllık toplam savunma harcamaları ise, ABD'nin sadece %55'i kadardır. Bu harcama miktarı AB ülkelerine ortak savunma alanında çok az bir hareket alanı sağlamaktadır. Aynı zamanda üye ülkelerin kendi ülkelerinde yaptıkları harcamalarla sürekli olarak birbirlerinin yaptıklarını yinelemeleri AB üyesi ülkelerde savunmaya harcanan paranın boşa gitmesine neden olmaktadır¹⁹⁸.

Bununla birlikte, AB üyesi ülkelerin savunma politikalarına bakış açıları da farklılaşmaktadır. İngiltere genel olarak AGSP faaliyetlerinin NATO imkanlarından yararlanılarak yapılmasını isterken, Fransa günün birinde ABD'yi dengeleyebilecek şekilde davranılmasını ve AGSP bünyesindeki yapılanmanın tamamen AB olanaklarına dayanmasını istemektedir¹⁹⁹. Danimarka ise, Birliğin askerileştirilmesine tamamen karşı çıkmaktadır. Bu bakımdan Birliğin AGSP kapsamındaki hareket alanı da ODGP'nin genelinde olduğu gibi daralmaktadır.

AGSP ile ilgili bir başka sorun, Nice Zirvesi ile birlikte BAB'ın tüm fonksiyonlarının AB içine alınması ve AB içinde yeni bir kurumsal yapı oluşturması ile BAB'ın devre dışı kalmasına neden olmasıdır. BAB'ın devre dışı kalması, BAB üyesi olan ancak AB'ye üye olmaya ülkelerin AB ile bağlantılarını yitirmelerine ve AB'nin karar alma mekanizmalarının dışında kalmalarına neden olmuştur. Haziran 2000'de yapılan Feira Zirvesi'nde bu konu ele alınarak AB üyesi olmayan NATO müttefikleri ile AB'ye aday ülkelerin AGSP sürecine katılımlarının esasları belirlenmiştir. Buna göre, söz konusu ülkelerin hepsinin birlikte yer alıp AB ile gerekli diyalogu ve işbirliğini sürdürecekleri kurumsal bir düzenleme yapılacaktır. Ayrıca kriz dönemlerinde AB'nin girişeceği askeri operasyonlar gündeme geldiğinde, eğer NATO'nun imkanları kullanılacaksa, AB üyesi olmayan NATO

---

¹⁹⁷ Ülger, a.g.m., s. 108.

¹⁹⁸ Lieber, a.g.m., s. 14.

¹⁹⁹ Ülger, a.g.m., s. 109.

üyeleri, kendi isteklerine bağlı olarak bu operasyonlarda yer alabilecekleridir. AB'nin NATO imkanlarını kullanmadan, kendi askeri gücüyle başlatacağı operasyonlara katılım ise, Konsey'in davetine bağlı olacaktır. Konsey, NATO üyesi olmayan AB adaylarını da katılmaya davet edebilir. Bu tür girişimlerde yer alan AB üyesi olmayan devletler, operasyonun gidişatı üzerinde, üye devletlerle aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olacaklardır²⁰⁰. Bu kapsamda Feira Zirvesi'nde AB, NATO üyesi olan müttefikler ile yılda iki kez toplantı yapacaktır. AB+6 olarak anılan söz konusu toplantılar, Türkiye tarafından BAB'da kazandığı haklarla uyumlu olarak değerlendirilmiştir.

AB+6 mekanizması kurulmasına rağmen Türkiye'nin AGSP'ye katılımı bir süre daha sorun yaratmıştır. Türkiye, kendisinin karar mekanizmalarında yer almadığı AB'nin NATO'nun imkan ve yeteneklerine Washington Zirvesi kararları doğrultusunda sınırsız bir şekilde erişimine karşı çıkmıştır. Türkiye'nin bu karşı çıkışının nedeni, NATO'nun sıcak nokta²⁰¹ olarak tanımladığı onaltı bölgenin²⁰² onüçünün²⁰³ Türkiye'nin çevresinde olmasıdır. AB'nin bu bölgelerden birine yapacağı bir müdahaleyle çıkabilecek bir çatışmanın Türkiye'ye yönelerek, Türkiye'yi de içine çekmesi ihtimali Türkiye açısından endişe konusudur. Bunun dışında Türkiye açısından bir başka endişe konusu, belki de en önemlisi, AGSP bünyesindeki askeri yapılanmanın nerede konuşlanacağı sorunudur. Türkiye, bu gücün Kıbrıs veya Yunanistan'da konuşlanması durumunda, Güney Kıbrıs veya Yunanistan ile arasında çıkacak herhangi bir çatışmanın AB'ye taşınmasından endişe etmektedir²⁰⁴. Türkiye'nin itirazlarından kaynaklanan sorunun çözülmesinde ABD arabuluculuk yapmıştır. Türkiye, İngiltere ve ABD arasında Ekim-Aralık 2001 döneminde yapılan görüşmeler sonucunda bir anlaşmaya varılabilmıştır. Buna göre; Acil Müdahale Gücü'nün Türkiye'ye yakın bir çevrede operasyon düzenlemesi

---

²⁰⁰ Esra Çayhan, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye", **Akdeniz Üni. İİBF Dergisi**, Sayı: 3, 2002, s. 50.

²⁰¹ Sıcak nokta; NATO'ya, AB'ye ve/veya BAB'a üye ülkelerin güvenliğini ve sınırlarını etkileyebilecek, bu ülkelere taşabilecek çatışmaların bulunduğu bölgelerdir. Sıcak nokta tanımına, bir bölgede yaşanan çatışmaları büyük mülteci akınlarına neden olması durumu da dahildir.

²⁰² Bu bölgeler; Bosna-Hersek, Sancak, Kosova, Voyvodina, Prelevka, Belarus, Arnavutluk-Makedonya sınırı, Dağlık Karabağ, Çeçenistan, Gürcistan-Abhazya, Gürcistan-Güney Osetya, Kuzey Irak, İran, Kıbrıs, Suriye'dir.

²⁰³ Voyvodina, Prelavka ve Belarus dışındakiler.

²⁰⁴ Yıldız, 2001, s. 76.

halinde, Türkiye'nin karar alma mekanizmalarında yer alacak ve NATO müttefiki iki ülke arasındaki sorunlar Acil Müdahale Gücü'nün görev alanı dışında bırakılacaktır. Buna karşılık olarak Türkiye, AGSP'nin tüm karar alma mekanizmalarında yer alma, veto hakkını kullanma ve NATO imkan ve yeteneklerinin her biri için NATO'da oylama isteğinden vazgeçmiştir. Ancak Yunanistan'ın bu anlaşmaya karşı çıkması yüzünden konu ancak Ekim 2002'deki Brüksel'de düzenlenen AB Dışişleri Bakanları toplantısında çözümlenebilmiştir. Buna göre; AGSP çerçevesinde gerçekleştirilecek bir operasyon hiçbir koşulda bir NATO üyesi ülkeye karşı yapılmayacak, aynı şekilde NATO da bir AB üyesi ülkeye karşı harekete geçmeyecektir. Bu şekilde hem Türkiye hem de Yunanistan tatmin edilerek sorun çözülebilmıştır²⁰⁵.

Bağcı'ya göre; AB ülkelerinin Türkiye'ye karar alma mekanizmalarında yer vermeyerek Türkiye'yi AGSP'ye almak istememelerinin nedeni, Türkiye'yi 'güvenlik tüketen bir ülke' olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre; Türkiye hem Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi kriz bölgelerine komşudur hem de komşu olduğu ülkelerle arasında sorunlar vardır. AB, ortak bir savunma politikası olmasına rağmen ABD'nin aksine, henüz stratejik düşünceye sahip değildir; dünyaya daha çok kültürel, ekonomik ve siyasi açılardan bakan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle de, başta Türkiye'nin AB üyesi olmasına karşı çıkanlar, Türkiye'nin üye olması durumunda AB'nin İran, Irak ve Suriye gibi ülkelere komşu olarak kendi güvenliğini tehlikeye düşüreceğini iddia etmekte ve Türkiye'nin güvenlik tüketen bir ülke olduğuna inanmaktadırlar. Buna karşılık olarak Türkiye'de sürekli olarak kendisinin 'güvenlik üreten bir ülke' olduğunu AB'ye anlatmaya çalışmaktadır²⁰⁶.

AGSP'de son dönemde yaşanan bir diğer sorun yine Türkiye ile ilgilidir. Türkiye, AB üyesi olan Kıbrıs Rum Kesimini tanımadığı ve bu ülkenin NATO ile herhangi bir ortaklık veya işbirliği anlaşması olmamasını gerekçe göstererek NATO

---

²⁰⁵ Arıcan, a.g.e., s. 172.

²⁰⁶ Hüseyin Bağcı, "Büyük Karar: Türkiye-AB ve ABD İlişkilerinde Dönüm Noktası", **Türkiye-AB-ABD İlişkileri ve STÖ'ler Konferansı Konuşma Metni**, İstanbul, 2004, Erişim: 21 Kasım 2005, http://www.amcham.org.tr/html/Etkinlikler_detay/041214_tr_ab_abd.htm

ile AB arasında yapılması gereken toplantılara bu ülkenin katılımını veto etmektedir. Bu nedenle de NATO-AB toplantıları yapılamamaktadır.

AGSP'nin işlevselliğini arttırabilmek için ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana, 2003 yılında "Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa-Avrupa Güvenlik Stratejisi"²⁰⁷ isimli belgesi açıklamıştır. Aralık 2003'teki Brüksel Zirvesi'nde kabul edilen belgeye göre; herhangi bir AB üyesinin topyekün bir saldırıya uğrama ihtimali ortadan kalkmıştır. Ancak Avrupa daha çeşitli, daha az görünür ve daha az öngörülebilir tehditlerle karşı karşıyadır. Avrupa'nın maruz kaldığı tehditler; terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, çöken devletler ve organize suçlardır. Strateji belgesinde AB'nin amacının, Birliğin doğusunda ve Akdeniz havzasında yakın ve işbirliğine dayalı iyi ilişkilerin geliştirilebileceği bir iyi yönetilen ülkeler halkasına katkı sağlamak olduğu belirtilmektedir²⁰⁸. Strateji belgesinden, başta Fransa olmak üzere, üye ülkelerin tepkisi nedeniyle, Birliğin gerekli olması durumunda önleyici güç kullanımına gitmesini ve ABD ile işbirliği yapılmasını içeren ifadeler çıkarılmıştır²⁰⁹. Aslına bakıldığında bu belgede AB için sayılan tehditler ABD'nin kendisi için kabul ettiği tehditlerle aynıdır. Ancak AB ile ABD'nin bu tehditlerle mücadele etmek için kullanacakları yöntemler farklılaşmaktadır²¹⁰. Strateji belgesinin, yukarıda belirtilen, amacına bakıldığında Türkiye'nin de aktif olarak Avrupa güvenliğine katkı sağlayacağı görülebilir. Zira belgede, Birliğin doğusu ve Akdeniz havzasında kurulmak istenen iyi yönetilen ülkeler kuşağı Türkiye'nin doğrudan komşu olduğu ya da bağlarının bulunduğu ülkelerdir. Bu kapsamda Türkiye'nin üyeliği AGSP'ye sadece askeri açıdan değil, Birliğin strateji belgesinde ulaşmak istediği amaçların gerçekleşmesinde sivil açıdan da katkı sağlayabilir²¹¹.

Kısaca belirtmek gerekirse ODGP'nin başarıya ulaşabilmesi için öncelikle AGSP'nin başarıya ulaşabilmesi gerekmektedir; çünkü AB'nin uluslararası siyasal

---

²⁰⁷ **A Secure Europe in a Better World-European Security Strategy**, Brussels, December 2003, Erişim: 21 Kasım 2004, <http://ue.eu.int/vedocs/cmsUpload/78367.pdf>

²⁰⁸ y.a.g.e., <http://ue.eu.int/vedocs/cmsUpload/78367.pdf>

²⁰⁹ Lieber, a.g.m., s.16

²¹⁰ Can Buharalı, "AB Türkiye ile Daha mı Güvenli Olacak?", **Görüş**, Haziran 2004, s.20.

²¹¹ y.a.g.e., s.21.

sistemde etkin olabilmesi için kriz bölgelerine hızlı bir şekilde müdahale edebilmesi ve uluslararası sorunları çözebilmesi gerekmektedir. Kriz müdahaleleri ancak AGSP kapsamında yapılabileceğinden, AB üyelerinin bu konuda kendi aralarında bölünmeden karar alabilmeleri gerekmektedir. Bu şekilde bir çalışma iradesinin, şu anda, AB’de görüldüğünü söylemek pek mümkün değildir.

2.3.5. ABD’nin ODGP ve AGSP’ye Bakışı

Soğuk Savaş’ın ardından diğer ülkeler gibi ABD’de savunma harcamalarında bir azaltmaya gitmeyi düşünmüştü. Bu anlamda da Avrupa’da NATO bünyesinde bir güvenlik yapılanmasına gidilmesi ABD’de NATO kapsamındaki savunma yükünün azalacağı ve Avrupa ile savunma harcamaları konusunda bir yük paylaşımı olacağı beklentisi oluşmuştu. Aynı zamanda Avrupa güvenlik yapılanmasının NATO bünyesinde oluşacak olması da ABD açısından bir sorun olarak algılanmamıştı. Bu nedenle de ABD, Avrupa’nın bu yöndeki çalışmalarına destek vermişti. Ancak AB’nin ODGP bünyesinde otonom bir savunma politikası geliştirme çabaları daha en başından ABD’nin tepkisini çekti²¹². Ancak ABD, buna rağmen engelleyici bir tavır içinde de olmamıştır. Bu bakımdan ABD’nin tepkisi daha çok “evet, ama...” şeklinde ifade edilebilir²¹³.

ABD’nin AGSP’ye sıcak yaklaşmamasının başlıca sebebi, AB’nin gelecekte tamamen NATO imkanları dışında kendi kaynakları ile oluşturacağı askeri güçleri AB karar mekanizmalarından alınacak kararlar doğrultusunda kullanabilecek olmasıdır. Bir başka deyişle ABD, AB’nin kendi güvenliğini ilgilendirdiğini düşündüğünü konularda, NATO ve ABD’den bağımsız hareket edecek bir yapıya, kısa vadede olmasa bile uzun vadede, dönüşerek ABD’nin çıkarlarına aykırı davranabileceğinden endişe etmektedir²¹⁴.

---

²¹² Stanley R. Sloan, “United States and European Defence”, **Institute for Security Studies Chailot Paper 39**, 2000, s.23. Erişim: 22 Şubat 2006, <http://www.iss-eu.org/chailot/chai39e.pdf>

²¹³ y.a.g.e., s. 16.

²¹⁴ Çayhan, a.g.m., s. 51.

Saint Malo Deklarasyonu'nun yayınlanmasından sonra ABD Dışışleri Bakanı, ABD'nin AGSP'yi desteklediğini açıklamıştır. Ancak üç konuda Avrupa'yı uyarmıştır. Bunlardan birincisi; AGSP zaten NATO tarafında yerine getirilen görevleri yinelememelidir, çünkü bu durum savunmaya ayrılan kaynakların boşuna harcanmasına yol açacaktır. İkincisi, AGSP'nin hiçbir şekilde NATO içinde ABD'yi Avrupa'dan ayıramamalı ya da Avrupa'nın savunma çabalarının NATO ile bağlantısı kopmamalı. Üçüncüsü ise, NATO'nun AB üyesi olmayan üyelerinin dışlanmaması gerektiğidir²¹⁵. Bir başka deyişle AB, NATO'ya rakip bir yapılanma içine girer ve Avrupa'nın güvenliğini ABD'den bağımsız bir şekilde sağlama iddiasında olursa, ABD'nin böyle bir yaklaşımı kabul etmesinin mümkün olmadığını sürekli olarak belirtmiştir²¹⁶. Avrupa'da NATO'nun, dolayısıyla da ABD'nin, rolünü azaltacak her türlü faaliyete ABD'nin olumsuz bakmasının sebebi, NATO'nun ABD'nin Avrupa'daki çıkarlarını sürdürmesinin aracı olmasıdır. ABD, NATO yoluyla Avrupa'yı güdümünde tutmayı ve AB ile arasında çıkacak anlaşmazlıkların kendisi tarafından denetlenmesini amaçlamaktadır²¹⁷. Kısaca ifade etmek gerekirse ABD, AGSP'ye ABD'nin Avrupa'daki rolü azaltılmadığı ve kendisine rakip olmadığı sürece ılımlı aklaşmakta ancak tam anlamıyla desteklememektedir.

Genel olarak ODGP açısından bakıldığında, ABD'nin AGSP'ye nazaran ODGP'ye daha olumlu yaklaştığı görölmektedir. ABD'nin AB nezdindeki büyükelçisi Rockwell A. Schnabel'e göre, AB'nin dikkate alınır ve şeffaf bir şekilde açık, etkin ve düzenli bir karar alma mekanizmasına bağılı olarak geliştireceğı bir ortak dış politika ABD'nin küresel sorunları çözmesinde güçlü bir partner bulmasını sağlayacaktır²¹⁸.

---

²¹⁵ Uluğ, a.g.e., s. 126.

²¹⁶ Çayhan, a.g.e., s. 52.

²¹⁷ Dedeoğlu, a.g.m., s. 235.

²¹⁸ Rockwell A. Schnabel, "US Views on Common Foreign and Security Policy", **The Brown Journal of World Affairs**, Vol: 9, No: 2, Winter/Spring 2003, s. 101.

2.4.İki Kutuplu Sistem Sonrası Türkiye'nin Avrupa'ya Entegrasyon Süreci

2.4.1. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Gümrük Birliğinin Kurulması

Türkiye'nin 1987'deki tam üyelik başvurusuna AET'nin olumsuz yanıt vermesi, Türkiye-AT ilişkilerinde bir süreliğine soğumaya yol açmıştır. Buna rağmen Türkiye, AET ile ilişkilerini geliştirmenin ve Ankara Anlaşması'nı işletmenin yollarını aramıştır. 1992 yılından itibaren ilişkiler normalleşmeye ve Ortaklık Konseyi toplanmaya başlamıştır. Hem AB hem de Türkiye açısından gümrük birliği ilişkileri sürdürmenin asgari yolu olarak görülmüş ve Ortaklık Konseyi, gümrük birliğinin tamamlanması üzerine odaklanmışlardır. Bunun sonucu olarak 6 Mart 1995'te Ortaklık Konseyi gümrük birliğinin tamamlanması ile ilgili kararı alması ile süreç tamamlanmış ve 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye ile AB arasında sanayi mallarının serbest dolaşımını kapsayan gümrük birliği uygulanmaya başlanmıştır²¹⁹. Gümrük birliğinin uygulamaya girmesi, aynı zamanda Türkiye'ye çeşitli sorunlar yaratmaya aday bir konu olarak değerlendirilmiştir; çünkü Türkiye AB'ye tam üye olmadan gümrük birliğini gerçekleştiren tek ülkedir. Bu kapsamda Türkiye, karar mekanizmalarında yer almadığı için belirleyici olmadığı AB'nin gümrükler ve dış ticaret ile ilgili politikalarını uygulamak zorunda kalmıştır. Buna rağmen Türkiye'nin gümrük birliğini kabul etmesinin temel sebebi, gümrük birliğin Türkiye'yi tam üyeliğe götüreceği en hızlı araç olarak görülmesidir²²⁰.

2.4.2. 1997 Lüksemburg Zirvesi

Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğinin tamamlanmasına paralel olarak AB, genişleme sürecini de yürütmekteydi. Bu dönemde AB, Türkiye'yi genişleme süreci içinde bir ülke olarak değerlendirmemiştir. Lüksemburg Zirvesi'nde, AB'ye tam üyelik için başvurmuş olan 11 ülke ile müzakerelere başlanması kararlaştırılmış ancak Türkiye'ye müzakerelere başlama konusunda yer verilmemiştir. Bu durum gümrük birliğinin uygulamaya girdiği 1 Ocak 1996'dan beri tam üyelik

---

²¹⁹ Eralp, a.g.m., s. 108-110.

²²⁰ Vardar, a.g.m., s. 223.

görüşmelerine başlamayı hedefleyen Türkiye için tam bir sürpriz olmuştur²²¹. Lüksemburg Zirvesi'nde "Türkiye için Avrupa Stratejisi" adında bir strateji açıklanmıştır. Buna göre; Türkiye, katılma müzakerelerinin başlatılmasına olanak sağlayacak siyasal ve ekonomik koşulları yerine getiremediğinden genişleme sürecine alınmayacaktır. Ancak Türkiye için bir "katılmaya hazırlık stratejisi" belirlenecektir²²².

Özen'e göre; Lüksemburg Zirvesi kararları ile Türkiye'nin adaylık statüsü de tartışmalı hale gelmiştir. Zirve kararları ile, 11 ülkeye tam üyelik adaylığı verilirken Türkiye ile ilgili başlık altında adaylık kavramı dahi kullanılmıştır. Bu gelişmelerin ardından Türkiye; kararın kabul edilemez olduğunu, diğer aday ülkelerle aynı çerçevede ve objektif kısıtlarla değerlendirilmediğini, Türkiye'nin iç yapısı ve Kıbrıs dahil dış politikası hakkında önyargılı değerlendirmeler yapıldığını ifade etmiştir. Bu saptamalar ışığında dönemin hükümeti, "AB ile varolan ortaklık ilişkisini ve gümrük birliğini sürdürme, ancak iki tarafı doğrudan ilgilendirmeyen siyasi konuları AB ile görüşmeme" kararını almıştır²²³. Belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin Zirve kararlarına bu kadar sert tepki vermesinde Kıbrıs Rum Kesimi'ne üyelik perspektifinin verilmiş olmasının da etkisi vardır; çünkü hem Rum Kesimi'nin Londra ve Zürih Anlaşmaları gereği Türkiye'nin üye olması yasal değildir hem de Türkiye'den önce AB üyesi olacak bir Rum Kesimi, Kıbrıs sorununda AB'yi de yanına alarak Türkiye'nin bu konudaki politikasını olumsuz yönde etkileyebilirdi.

Zirve'de alınan bu kararlarda hem Türkiye hem de AB'nin 90'lı yıllar boyunca sağlam bir diyalog temeline dayanmayan politikalarında etkili olduğu söylenebilir. Bu dönemde Türkiye; temel hedef olarak AB'ye tam üyeliği belirlerken, AB Türkiye'yi bölgede önemli ve kendisi ile iyi ilişkiler yürütülmesi zorunlu bir ekonomik ve siyasi aktör olarak görüyor, ancak daha ileri bir açılımı gerekli görmüyordu²²⁴

---

²²¹ Özen, 2002, s.128.

²²² Karluk, a.g.e., s.127.

²²³ Özen, 2002, s. 128-129.

²²⁴ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, "AB'yle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Cilt II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 347.

2.4.3. 1999 Helsinki Zirvesi

10-11 Aralık 1999'da düzenlenen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye, AB üyeliğine aday ülke olarak kabul edilmiştir. Buna göre; aday devletler katılım sürecine eşit olarak katılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de diğer 12 aday ülkeyle eşit şekilde tam üyeliğe aday kabul edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye, diğer aday ülkelere uygulandığı gibi, ancak özel bir çerçeveye uygun biçimde, katılım öncesi stratejide yararlanabilecekti. Böylece Türkiye, hem AB programları ve ajansları hem de katılım süreci çerçevesinde aday ülkelerle AB arasında yapılan toplantılara katılabilecekti²²⁵.

Yine Zirve kararlarına göre Avrupa Konseyi, Komisyondan Türkiye için “katılım ortaklığı belgesi ve “katılım öncesi strateji” ile adaylık sürecinde mali yardımları düzenleyen bir “çerçeve tüzüğü” hazırlamasını istemiştir²²⁶.

AB'nin Lüksemburg Zirvesi sonrasındaki bu karar değişikliğinde çeşitli nedenlerin rol oynadığı söylenebilir²²⁷:

Bunlardan ilki, 1999'da Kosova'da gerçekleştirilen uluslararası müdahale ve Kafkaslar'daki enerji kaynaklarının güvenliği çerçevesinde, Türkiye'nin stratejik konumu yeniden ön plana çıkmaya başlamasıdır.

İkincisi, AB'nin oluşturmaya çalıştığı AGSP kapsamında Türkiye'nin NATO Konseyi'ndeki veto yetkisi nedeniyle AB'ye yakın tutulmaya çalışılmıştır.

Üçüncüsü, ABD'nin Türkiye'nin genişleme sürecinde AB'de yaptığı girişimlerdir. ABD, AB'nin savunma ve güvenlik konularında NATO'nun yanında yeni bir mekanizmayı harekete geçirmeye hazırlandığı bir ortamda, kendisine sıkı bağlarla bağlı Türkiye'nin AB'ye girmesine destek veriyordu.

²²⁵ Presidency Conclusions, Helsinki European Council, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm

²²⁶ y.a.g.e., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm

²²⁷ Baykal, Arat, a.g.m., s. 352.

Dördüncüsü, AB ülkelerinde genellikle Türkiye'nin üyeliğine karşı olan muhafazakar ya da merkez sağ hükümetler bu ülkelerdeki seçimler iktidarı kaybetmişlerdi. Bu çerçevede özellikle Almanya'da Sosyal Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi bu ülkenin Türkiye'ye yönelik tutumunda ciddi değişikliklere yol açmıştı.

Beşincisi, Yunanistan hükümetinin tutum değişikliğidir. Avrupa Parasal Birliği'ne katılabilmek için askeri harcamaları kısması gereken hükümet Türkiye'yi AB ekseninde tutarak bunu başarmak istemiştir. Bununla beraber Lüksemburg Zirvesi'nin ardından Türkiye'nin AB ile siyasi diyalogu kesmesi ile birlikte Kıbrıs ve Ege sorunlarında Türkiye'ye AB aracılığı ile baskı yapma şansını kaybetmesi de Yunan hükümetinin tavır değişikliğinde etkili olmuştur.

Altıncı olarak ise, Türkiye'de terör eylemlerinin önemli ölçüde azalması ile birlikte ekonomik ve siyasi açıdan nispeten istikrarlı bir döneme girilmesi de Helsinki kararında etkili olmuştur.

Bununla birlikte Kıbrıs ve Ege sorunu konusunda Zirve karar metninde yer verilen ifadeler nedeniyle, Türkiye adaylığı kabul edip etmeme konusunda tereddütler yaşamıştır. Buna göre; Türkiye, Kıbrıs sorunun çözümü yönündeki önerileri sonuca ulaştıracak adımları atmazsa AB, Kıbrıs Rum Kesimi'ni sorunun Türkiye'nin kabul edebileceği bir çözüme ulaşması beklemeden üyeliğe kabul edebilecekti. Karar metninin 4. paragrafında Lahey Adalet Divanı nezdinde aday ve üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözüleceği son tarih olarak 2004 yılı belirtilmişti. Buna rağmen, hükümet adaylık statüsünü kabul ederek Zirve'nin ikinci gününe katılmıştır.

2.4.4. Nice Zirvesi

AB'nin genişleme sonrası kurumsal yapısını belirleyen Nice Anlaşması ile tamamlanan Nice Zirvesi, Türkiye açısından hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Genişleme sonrasında aday ülkelerin sahip olacağı Konsey'de sahip olacakları oy

oranları ve Avrupa Parlamentosu'ndaki parlamenter sayılarının belirlenirken Türkiye'ye yer verilmemiştir. Türkiye genişleme sonrasındaki kurumsal yapının dışında bırakılan tek aday ülkedir. Dönem Başkanı Fransa bu durumun bir ayrımcılık teşkil etmediğini iddia etmektedir. Fransa'ya göre, AB ülkelerinin kamuoylarında en popüler adaylar olan İsviçre ve Norveç'te dışarıda bırakılmıştır. Oysa ki bu iki ülke AB'ye aday bile olmadığından, Türkiye'nin dışarıda bırakılmasının haklı bir nedeni olarak gösterilmesi anlamsızdır²²⁸.

Fransa'nın bu gerekçesinin yanı sıra Nice Zirvesi'nin sonuç belgesinde²²⁹ Türkiye'ye genişleme sonrasındaki kurumsal yapıda yer verilmemesinin nedeni, olarak diğer tüm aday ülkelerle müzakerelere başlanmış olmasına rağmen Türkiye ile henüz bu aşamaya gelinmemesi olarak gösterilmiştir. Bununla beraber Türkiye'nin genişleme sonrası yapılanma içine alınmamasına gösterilen bir başka gerekçe, Türkiye'nin durumunun belirsizliğinin Zirve'de alınması gereken hayati kararları engellemesi ihtimalidir. Üye ülkeler ve aday ülkeler arasında Zirve sırasında gerek parlamentodaki temsil gerekse nitelikli oy sayıları konusunda ciddi anlaşmazlıklar yaşanmış ve bazı ülkeler Zirve'yi terk etme durumuna gelmişlerdir. Böyle bir durumda bir de Türkiye'nin sahip olacağı oy ve parlamenter miktarının tartışılmasının Zirve'yi içinden çıkılmaz hale getireceğinden Türkiye'ye yer verilmediği iddia edilmiştir²³⁰.

Zirve'nin Türkiye için bir başka olumsuz yanı, daha önce değinildiği üzere, AGSP ve AB Acil Müdahale Gücü'nün karar mekanizmaları dışında bırakılmasıdır. NATO müdahalesi dışında şayet AB davet ederse, Türkiye gibi müttefik ülkelerin AB operasyonlarına katılabilmesi, ancak karar ve planlama merkezinde sadece danışma amaçlı 'irtibat subayı' ile temsil edilmeleri öngörülmüştür.

---

²²⁸ Brewin, a.g.m., s. 13.

²²⁹ **Presidency Conclusions,** Nice European Council Meeting, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00400-r1.%20ann.en0.htm

²³⁰ Karluk, a.g.e., s. 137.

2.4.5. 2002 Kopenhag Zirvesi

Kopenhag Zirvesi, Türkiye'nin Avrupa'ya entegrasyon sürecinde önemli bir yere sahiptir. Bu Zirve'de AB, Komisyon'un Aralık 2004'teki Avrupa Konseyi zirvesi öncesinde hazırlayacağı rapor ve tavsiye çerçevesinde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verirse müzakerelerin gecikmeksizin başlayacağına karar vermiştir²³¹. Bu ifade ile Türkiye'ye, AB tarihinde bir ilk gerçekleştirilerek müzakerelere başlanması için “tarihin tarihi” verilmiştir. Bu durum, Türkiye'ye yapılan yeni bir ayrımcılıktır²³².

Ayrıca AB, Türkiye'ye yaptığı katılım öncesi mali yardımların artırılmasını ve bu yardımların 2004 yılından itibaren, bütçeden “katılım öncesi giderleri” başlığı altında karşılanmasını kararlaştırmıştır²³³.

Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir diğer karar Kıbrıs konusunda alınmıştır. Zirve'nin karar metninin 10.-12. paragrafların yer bulan karara göre; Kıbrıs ile müzakereler tamamlanmış ve AB üyeliği kesinleşmiştir. Ancak AB'nin Kıbrıs'ı bir bütün olarak üye almak istediğini ve 28 Şubat 2003'e kadar sürecek olan adadaki tarafların görüşlerini desteklediğini açıklamıştır. Eğer görüşmeler konusunda bir çözüme ulaşılamazsa Güney Kıbrıs tek başına üye olacaktır²³⁴.

Kopenhag Zirvesi'nde tam üyelik görüşmeleri tamamlanan Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta ile 8 orta ve doğu Avrupa ülkesinin 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye katılımları kesinleşmiştir. Bulgaristan ve Romanya için öngörülen üyelik tarihi ise 2007'dir.

---

²³¹ **Presidency Conclusions**, Copenhagen European Council, 12-13 December 2002, Erişim: 11 Aralık 2003, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf

²³² Rıdvan Karluk, Özgür Tonus, “Avrupa Birliği'nin Genişleme Perspektifinde Türkiye'nin Yeri”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi**, İzmir, Mayıs 2004, , s.8.

²³³ **Presidency Conclusions**, Copenhagen European Council, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf

²³⁴ y.a.g.e., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf

Robins'e göre, Türkiye'nin Kopenhag Zirvesi'nde istediğini elde edemeyeceği daha Zirve'den birkaç gün önce belli olmuştur. Kopenhag'ta Türkiye'ye müzakere tarihinin çıkmamasının üç nedeni vardır. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin lobi yapma şeklidir. Türkiye, AB'nin genel olarak yumuşak bir tarz kullanmasının aksine, sert ve 'olmazsa olmaz' tarzında bir diplomatik stile sahiptir. Bu stil, AB üyelerini ciddi bir şekilde rahatsız etmiştir. İkincisi, ABD'nin Türkiye'ye yardımcı olmak için sürece dahil olmasıdır. Irak konusunda Transatlantik ilişkilerde büyük bir kriz yaşanmaya başlamışken ABD'nin sürece dahil olması ve lobi faaliyetlerini "AB'nin patronuymuş gibi" davranarak sürdürmesi ters tepmiştir. Üçüncüsü, Türkiye'ye önerilen anlaşma ile ilgilidir. İngiltere'nin girişimi ile Zirve'de Türkiye'ye Kıbrıs ve Avrupa savunması konusunda Birliğin görüşlerine uygun hareket etmesi karşılığında müzakere tarihi verilmesi önerilmiştir. Ancak Türkiye bu öneriyi sert bir şekilde reddedince Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi iki yıl sonra ertelenmiştir²³⁵.

2.4.6. 2004 Brüksel Zirvesi

Türkiye, Aralık 2002'deki Kopenhag Zirvesi öncesinde başladığı Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama sürecini, Aralık 2002 zirvesinde alınan karar doğrultusunda 2004 yılında müzakere tarihi alabilmek için, pek çok yasa ve anayasa maddesini değiştiren yedi adet uyum paketini²³⁶ Meclis'ten geçirerek yürürlüğe sokmuştur. Avrupa Komisyonu'nun 6 Ekim 2004 tarihinde açıkladığı "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzeli Raporu"²³⁷ genel olarak Türkiye'nin halen bazı eksiklikleri olsa da bir önceki yıla göre önemli gelişme kaydettiği ve Kopenhag Kriterleri'ni henüz tam olarak karşılamasa da yaptığı reformlarla bu yönde önemli ilerlemeler kaydettiğini ifade etmiştir. Raporun yayınlanmasının ardından 16-17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de düzenlenen Avrupa Konseyi Zirvesi, Türkiye-AB ilişkileri açısından bir dönüm noktası

²³⁵ Philip Robins, "Confusion at Home, Confusion Abroad: Turkey Between Copenhagen and Iraq", *International Affairs*, Vol: 79, No:3, May 2003, s.555-556.

²³⁶ AB uyum paketleri için bkz, <http://www.belgenet.com>

²³⁷ **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzeli Raporu**, Brüksel, 2004, (Çev: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği), Erişim: 7 Kasım 2004, <http://www.abgs.gov.tr>

niteliğindedir. Bu Zirve’de, Komisyon Raporu’da dikkate alınarak, Türkiye’nin 3 Ekim 2005’te AB ile tam üyelik müzakerelerine başlaması karara bağlanmıştır. Bu kapsamda, Zirve’nin sonuç bildirgesinde yeni adaylarla müzakerelerin yürütülmesi için bir çerçevede belirlemiştir. Bu çerçeveye göre²³⁸;

- Müzakereler tüm üye ülkeler ve aday ülkenin katıldığı HAK’ta ele alınacak, Bakanlar Konseyi; her bir müzakere başlığının açılıp kapanması için gerekli kriterleri belirleyecektir. Bu kriterler; mevzuat uyumu, tatmin edici uygulama ve AB ile mevcut anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükleri içerecektir.
- Uzun geçiş dönemleri, derogasyonlar, spesifik düzenlemeler ya da korunma önlemleri için temel teşkil edebilecek kalıcı hükümler içeren kalıcı koruma önlemleri hükümleri gündeme gelebilecektir. Komisyon, uygun olduğunu düşündüğü durumlarda, kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar ya da tarım gibi alanlarda bu önlemlerin uygulanmasını, her bir çerçeve için getireceği öneriler kapsamına alabilecektir.
- Aday ülkenin üyeliğe kabulünün mali boyutu ile ilgili Mali çerçeve kapsamında ele alınacaktır. Bu doğrultuda müzakerelere henüz başlamamış ve üyeliği Birliğe büyük mali yük getirecek aday ülkelerin üyeliğe kabulü ancak 2014 sonrası Mali Çerçeve’nin hayata geçirilmesinden sonra mümkün olabilecektir.
- Müzakerelerin ortak hedefi katılımıdır. Müzakereler sonucu önceden garanti edilemeyen ucu açık süreçlerdir. Bütün Kopenhag kriterleri, göz önüne alındığında, eğer aday ülke yükümlülüklerini yerine getireme yeteneğine kavuşamazsa, söz konusu aday ülkenin mümkün olan en güçlü bağ ile AB yapılarına bağlanması sağlanmalıdır.
- Bir aday ülkenin özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı ve temel hakların korunması ve hukukun üstünlüğü gibi Birliğin temelini oluşturan ilkelere karşı ciddi ve sürekli bir ihlali olması durumunda Komisyon kendi inisiyatifıyla veya üye ülkelerin arzusu üzerine, müzakereleri durdurma ve

²³⁸ 16-17 Aralık 2004 Tarihlerinde Brüksel’de Gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısının Sonuç Bildirgesinin Türkçe Gayriresmi Tercümesi, Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004, Erişim: 11 Ocak 2005, <http://www.dtm.gov.tr>

müzakerelerin yeniden başlatılması şartlar koyma tavsiyesinde bulunacaktır. AB Konseyi, aday ülkenin savunmasını duyduktan sonra nitelikli çoğunlukla müzakereleri durdurma ve yeniden başlatma şartlarına karar verecektir.

- Katılım müzakerelerine paralel olarak, Birlik aday ülkelerle yoğun politik ve kültürel diyalog içerisine girecektir. Bu yoğun diyalog aynı zamanda insanları bir araya getirerek karşılıklı anlayışı arttırmak amacıyla, sivil toplumu da içerecektir.

Müzakerelerin yürütülmesi hakkındaki bu genel çerçeveye bakıldığında Türkiye açısından pek çok olumsuz nokta içerdiği rahatlıkla görülebilir. Her şeyden önce çerçevenin ikinci paragrafındaki Türkiye'ye yönelik kalıcı önlemlerin alınabileceğine yönelik ifadeler Türkiye'nin daha en baştan tam üyelik haklarından yararlanmasını engelleyebilecek nitelikte gözükmektedir. Yine müzakerelerin ucunun açık olması bir başka tartışma konusudur. Ayrıca müzakereler başarılı bir şekilde sonuçlanamazsa aday ülkenin mümkün olan en güçlü bağlarla AB yapılarına bağlanması, Türkiye açısından gelecekte sorun yaratabilecek bir başka ifadedir. Böyle bir sonucun ortaya çıkması halinde Türkiye, AB'ye tam üye olamayacağı gibi nasıl olacağı belirsiz bir şekilde AB yapılarına bağlanacak ve AB'nin, belki de Türkiye'nin aleyhine olacak, pek çok uygulanmasını kabullenmek zorunda kalabilecektir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005'te başlanacak olması dolayısı ile Türkiye, bu kararları kabul etmiştir.

2.4.7. 3 Ekim 2005 AB Dışişleri Bakanları Toplantısı

3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'ta yapılan AB Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda, AB ile Türkiye arasında üyelik müzakerelerinin başlaması kararlaştırıldı. Bu kapsamda üyelik müzakerelerinin öncesinde AB müktesebatına Türkiye'nin uyum düzeyinin belirlenmesi için öncelikle, Türkiye'nin çeşitli alanlardaki mevzuatının AB müktesebatına uygunluğunu belirleyen tarama süreci 20 Ekim 2005 tarihi itibarı ile başlatılmıştır. Aynı toplantıda Türkiye'nin üyelik

müzakerelerinin nasıl yürütüleceğini belirleyen bir “Müzakere Çerçeve Belgesi”²³⁹ kabul edilmiştir.

Müzakere çerçeve belgesindeki hükümler kısaca şöyledir:

- Müzakereler Türkiye’nin kendine özgü nitelikleri temelinde olacak ve hızı Türkiye’nin üyelik şartlarını karşılama yönünde kaydedeceği ilerlemeye bağlı olacaktır.
- Müzakerelerin ortak hedefi katılımdır. Bu müzakereler, sonucu önceden garanti edilemeyen açık uçlu bir süreçtir. Birliğin hazmetme kapasitesi de dâhil olmak üzere, Kopenhag kriterlerinin tamamı dikkate alınarak, üyelik yükümlülüklerinin tümünü tam olarak üstlenmek durumunda olamadığı takdirde, Türkiye’nin mümkün olan en güçlü bağlarla Avrupa yapılarına tam olarak demirlenmesi sağlanmalıdır.
- 1993 Kopenhag Zirvesi Sonuçları doğrultusunda, Avrupa entegrasyonu ivmesi muhafaza edilirken, Birliğin Türkiye’yi hazmetme kapasitesi gerek Türkiye gerek Birliğin çıkarları açısından göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husustur. Komisyon, bu üyelik koşulunun karşılanıp karşılanmadığına ilişkin olarak Konsey tarafından yapılacak değerlendirmeye ışık tutmak amacıyla, Türkiye’nin üyelik perspektifinden kaynaklanan sorunlara ilişkin Ekim 2004 tarihli kağıdında yer alan tüm hususlar açısından değerlendirmek suretiyle, müzakereler sırasında bu kapasiteyi izleyecektir.
- Müzakereler, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli ölçüde karşılaması temelinde açılmaktadır. Birlik, Türkiye’nin, reform sürecini devam ettirmesini ve ilgili Avrupa içtihadı da dâhil olmak üzere, temel haklar ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeleri uygulamasını beklemektedir. Bu alanlarda kaydedilen ilerlemenin geri dönülmezliğini temin etmek ve özellikle temel haklar ve insan haklarına tam saygı gösterilmesine ilişkin olarak tam ve etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla, Komisyon’un 2004 İlerleme Raporu, Tavsiye Belgesi ve yıllık raporlarında

---

²³⁹ **Müzakere Çerçeve Belgesi**, (Çev: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği), Lüksemburg, 2005, Erişim: 6 Ekim 2005, <http://www.abgs.gov.tr>

atıfta bulunulan tüm kaygıları ele alacak şekilde Konsey'e düzenli olarak rapor sunmaya devam etmesi istenen Komisyon ilerlemeyi yakından takip edecektir.

- Birliğin temelini oluşturan, özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin Türkiye'de ciddi ve devamlı bir biçimde ihlal edilmesi halinde, Komisyon, kendi inisiyatifi veya üye devletlerin üçte birinin talebi üzerine, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye edecek ve ileriki bir dönemde tekrar başlatılması için şartlar önerecektir. Konsey, böyle bir tavsiye üzerine, Türkiye'yi dinledikten sonra, müzakerelerin askıya alınıp alınmayacağını ve tekrar başlatılmasına ilişkin şartları nitelikli çoğunlukla kararlaştıracaktır.
- Müzakerelerin ilerleyişini, ekonomik ve sosyal uyum ile 2. paragrafta atıfta bulunulan Komisyon raporları çerçevesinde Türkiye'nin katılım hazırlıklarında kaydettiği ilerleme yönlendirecektir. Bu ilerleme özellikle aşağıdaki koşulların ne kadar yerine getirildiği ile ölçülecektir:

1. Kopenhag Kriterleri;
2. Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkileri konusundaki koşulsuz taahhüdü ile süregelen sınır anlaşmazlıklarının gerektiğinde Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisi de dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesine uygun olarak çözümlenmesi yönündeki yükümlülüğü;
3. Türkiye'nin Kıbrıs sorununun BM çerçevesinde ve Birliğin kurucu ilkelerine uygun olarak kapsamlı çözümünün sağlanmasına yönelik sürekli desteğinin, kapsamlı bir çözüm için uygun ortamın yaratılmasına katkıda bulunacak adımların atılması da dahil olmak üzere, devam etmesi ve Kıbrıs Cumhuriyeti de dahil olmak üzere Türkiye ile AB üyesi devletler arasındaki ikili ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde ilerleme kaydedilmesi;
4. Düzenli olarak gözden geçirilen Katılım Ortaklığı belgesinin uygulanması ve özellikle AB- Türkiye arasındaki gümrük birliği ile

ilgili olanlar olmak üzere Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması ve Ortaklık Anlaşması'nı tüm yeni AB üyesi devletlere genişleten Ek Protokolden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesi.

- Katılıma kadar geçecek olan süre zarfında, Türkiye'nin üçüncü ülkelere yönelik politikalarını ve uluslararası örgütlerdeki tutumlarını (tüm AB üyesi ülkelerin bu örgütlere üyeliklerini ve düzenlemelere katılımlarını da içerecek şekilde) Birlik ve üye devletler tarafından kabul edilen politikalar ve tutumlarla tedricen uyumlu hale getirmesi istenmektedir.
- Katılım müzakerelerine paralel olarak, Birlik Türkiye ile yoğun bir siyasi ve sivil toplum diyaloguna girecektir. Bu kapsayıcı sivil toplum diyalogunun amacı özellikle Avrupa vatandaşlarının katılım sürecine desteğinin sağlanması düşüncesi ile halkları bir araya getirerek karşılıklı anlayışları geliştirmek olacaktır.
- Türkiye, diğer tüm katılım müzakerelerinin sonuçlarını katılım anındaki şekliyle kabul etmelidir.

Türkiye'nin AB ile yapacağı tam üyelik müzakerelerinin genel yöntemini belirleyen bu belge Türkiye açısından, çok büyük sorunlar yaratabilecek niteliktedir. 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nin karar metnindeki olumsuzlukların müzakere çerçeve belgesine aynen, belki de daha fazla olarak yansıdığı söylenebilir. Öncelikle Kıbrıs konusunda Avrupa Birliği, Türkiye'nin Rum Hükümetini tüm Kıbrıs'ın tek yetkili hükümeti olarak tanıması için dolaylı bir taktik peşinden koşmaktadır. Avrupa Birliği'ne göre; Kıbrıs'ın tek yetkili hükümeti, Rum Hükümeti'dir ve adanın kuzeyi Türk işgali altındadır. Bu fiili durum nedeniyle Kıbrıs Rum Hükümeti adanın kuzeyinde yetkilerini kullanamamaktadır. Avrupa Birliği Türkiye'nin reddettiği bu hukuki kabulü Türkiye'ye dayatmak ve aşamalı olarak kabul ettirmek istemiştir. Bu dayatma sonuçta Türkiye'nin Rum hükümetini aşamalı şekilde tanıması ve sonuçta Türkiye'nin Kıbrıs'taki geleneksel politikasını tek yanlı bir taviz süreci içinde terk etmesini amaçlamaktadır. Türkiye'nin Rum Hükümetini tanıması mümkün değildir. Zira bu tanıma KKTC'nin hukuki dayanağını ortadan kaldıracığı gibi, Türk ordusunun adadaki varlığını da imkansız hale getirecektir. Tanıma ancak Ada'da BM çerçevesinde bir çözüme ulaşılabılırsa

gerçekleşir. Bu anlamda Rumlar, Annan Planı'nı reddederek tarihi bir fırsatı yok etmişlerdir. Buna karşılık Rum Hükümeti, AB üyesi olmuştur ve Türkiye dışında hemen hemen tüm devletler resmi pozisyonları itibariyle Türk değil, Rum görüşünü desteklemektedirler. Türk Hükümeti'nin KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılması yönünde AB'ye yaptığı baskılar da olumludur. AB Komisyonu'nun hazırladığı ve Rumların vetosu nedeniyle yürürlüğe giremeyen iki tüzük, AB üyesi ülkeleri resmen tanımadıkları KKTC ile mali ve ticari ilişki kurmaya zorlamaktadır. Türk Hükümeti'nin bu tüzüklerin yürürlüğe girmesi konusundaki ısrarı, Türkiye'nin konumunu da rahatlatacak bir nitelik taşımaktadır. Kıbrıs konusu her an patlamaya hazır bir krizi içinde barındırmaktadır. Türkiye bu potansiyel krizi çıkar ve taviz dengesi içinde müzakerelerin sonuna kadar taşımak zorundadır. Ancak sonuçta AB tarafına, Kıbrıs sorununun Türkiye'nin tam üyeliği gerçekleşmeden ya da BM çerçevesinde iki tarafın da kabul edebileceği bir dengeli formüle ulaşılmadan asla çözülemeyeceği anlatılmalıdır. Dengesiz taviz politikası sadece Kıbrıs siyasetimize değil, AB'ye tam üyelik sürecimize de büyük zarar verir²⁴⁰.

Müzakere çerçeve belgesi ile Aralık 2004 Zirve kararlarından ayrıca getirilen yeni husus ise, 'Birliğin Türkiye'yi hazmetme kapasitesi'dir. Hazmetme kapasitesinin ne anlama geldiğinin son derece belirsiz olması müzakerelerin usulüne uygun olarak tamamlanması durumunda dahi AB'nin bu nedene dayanarak Türkiye'nin üyeliğini kabul etmemesine yol açabilecektir. Bunun yanı sıra, çerçeve belgesinin ikinci paragrafında belirtilmiş olan "müzakerelerin tam üyelikle sonuçlanmaması durumunda Türkiye'nin AB'ye güçlü şekilde bağlanması" ifadesi Birliğin, rahatlıkla, Türkiye'yi hazmedemediğini söyleyip Türkiye'yi kabul edemeyeceği bir tür "imtiyazlı ortaklığa" sürükleyebilecektir. Bu durumda Türkiye, AB'ye adeta yarısı dışarıda yarısı içeride kalacak şekilde karar alma mekanizmalarında sınırlı şekilde katılabileceği bir tür yarım üyelikle karşı karşıya kalabilecektir. Böyle bir sonucun Türkiye açısından yaratacağı tehlike, Özkan tarafından şöyle açıklanmıştır: "...Uluslararası güçlü aktörlerin liderliğindeki bölgesel oluşumların her biri oval bir tepsinin iç bükey zemininde gezen küreler gibidir. Üzerlerinde yuvarlandıkları zemin, küreleri hep bir merkeze doğru

²⁴⁰ Çınar Özen, "AB Yolunda Yeniden yapılandırma Süreci", **TİSK İşveren Dergisi**, Ocak 2006, Erişim: 17 Mart 2006, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1365&id=72

yönlendiren dünyanın ekonomik ve siyasal zeminidir. O halde Türkiye'nin de bu kürelerden bir tanesinin içine dahil olmakla, o kürenin getireceği olanaklardan ve korumalardan istifade etmesi gerekir. Aksi takdirde, dışarıda kaldığında, kürelerin altında kalarak zarar görme tehlikesi her zaman mevcut olacaktır. Ancak, bundan daha büyük bir tehlikeli vardır: Kürelere dahil olunmadığı bir konjunktürde, zeminde ancak yine de serbestçe hareket edebilen, küçük bir küre olmak yerine mevcut bir küre olmak yerine bir tanesine dışarıdan yapışmış, ama dahil olamamış bir kütle olmayı yeğlerseniz, sadece büyük kürelerin çarpışmaları ile zarar görmekle kalmaz, aynı zamanda bizzat üzerine dışarıdan tutunmaya çalışılan kürenin kendisi tarafından, her yuvarlanışta ezilme tehlikesi ile karşı karşıya kalırsınız. Ayrıca, dünyanın ekonomik ve siyasal zemininde kendinize uygun yer ve koşulları belirleme hakkınızı da dışarıdan heterojen bir şekilde bağlandığınız küreye devrettiğinizden otonominizde ortadan kalkar.²⁴¹ Türkiye'nin AB ile 17 Aralık Zirvesi karar metninde belirtildiği üzere 2014 yılından önce olmayacak olan üyeliğinin gerçekleşmeyip yukarıda belirtildiği şekilde sonuçlanması durumunda dünyanın neredeyse bütün kriz bölgeleri ile bağlantılı olması itibarı ile Türkiye'ye çok büyük zarar verme potansiyeline sahiptir.

Yine 17 Aralık Zirvesi karar metnini olduğu gibi, Türkiye bu tarz sakıncalar içeren müzakere çerçeve belgesini kabul etmiştir. Sonuç olarak, Ekim 2005 ile başlayan süreçte müktesebata uyum konusundaki tarama sürecinin ardından Haziran 2006'da bilim ve araştırma başlığındaki müzakereler başlamış ve tamamlanmış bulunmaktadır. Ancak Türkiye'nin gümrük birliğinin yeni üyelere genişletilmesini içeren ek protokolü imzalamasına rağmen halen yürürlüğe sokmamış olması müzakere süreci açısından sıkıntı yaratmaktadır. AB yetkililerin açıklamalarına göre, protokol yürürlüğe girmezse müzakereler askıya alınabilecektir.

---

²⁴¹ İ. Reşat Özkan, **Dış Politika, Dış Kapının Mandalı**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996, aktaran Dedeoğlu, a.g.m., s. 250.

2.5.Yakın Dönemde Türkiye-ABD İlişkileri

11 Eylül 2003'te ABD'de gerçekleşen terör saldırıları ABD'nin dış politika önceliklerinin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. ABD'nin, teröre karşı savaş ilanı ve Irak, İran, Suriye gibi Türkiye'nin komşularını "şer eksenli" ilan edip bu ülkelere yönelik askeri müdahale dahil çeşitli yaptırım politikalarını gündeme getirmesi Türk-Amerikan ilişkileri açısından da değişimleri beraberinde getirmiştir. 11 Eylül öncesi ilişkiler daha çok ekonomik boyut taşırken 11 Eylül sonrasında teröre karşı savaş, kitle imha silahlarının yayılmasının durdurulması, Kafkasya'daki enerji kaynaklarına ulaşım, ön plana çıkmaya başlamıştır²⁴².

2.5.1. 2003 Irak Savaşı ve ABD ile İlişkiler

11 Eylül saldırıları ve ABD'nin terörizme karşı savaş ilan etmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik konuları tekrar ön plana çıkarmıştır. Bu saldırıların ardından Türkiye, ABD'ye olan desteğini açıklamış; Afganistan müdahalesi sırasında Türk hava sahasını Amerikan askeri uçaklarının kullanımına açmış ve İncirlik üssünün Afganistan'daki Amerikan birliklerinin lojistik ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılmasına izin vermiştir. Bununla beraber, Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesinden sonra kurulan Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'ne 1400 askerle destekte bulunmuş ve bu gücün yönetimini Temmuz 2002'den Ocak 2003'e kadar yürütmüştür. Aynı zamanda Türkiye, ABD'ye Özbekistan, Tacikistan ve Afganistan'daki Kuzey İttifakı ile olan ilişkileri aracılığıyla istihbaratta sağlamıştır²⁴³. Bununla birlikte Türkiye Temmuz 2002'de El Kaide ile bağlantılı olduğu iddia edilen 131 kişinin Türkiye'deki varlıklarını dondurmıştır. Afganistan'ın müdahalesi sonrasında Amerikan yönetiminin terörle savaşta rotasını Irak'a çevirmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde sorunların yaşanmasına neden olmuştur²⁴⁴.

---

²⁴² Rachel Prager, "Turkish-American Relations: Historical Context and Current Issues", **American Consortium on EU Studies Working Paper**, 2003, s.10-11.

²⁴³ Carol Migdalovitz, "Turkey: Issues for US Policy", **Report for Congress**, Congressional Research Service, Washington, 2002, s. 8.

²⁴⁴ Prager, a.g.m, s.11-15.

ABD'nin Afganistan ardından Irak'ta da Türkiye'den destek istemesi ve hükümetinde buna istekli olması ilk başta ilişkilerin olağan gelişiminin devamını sağlamıştır. ABD, Türkiye'deki 6 askeri üste asker bulundurma, İskenderun ve Mersin limanlarını kullanma, Irak'a karşı Türkiye'nin kuzeyinde de bir cephe açmak için 60.000 ABD askerinin Türkiye'ye konuşlandırılması ve İncirlik üssünde Irak operasyonunda kullanılmak üzere 200 Amerikan uçağı bulundurma izni istemiş; hükümette buna olumlu yaklaşmıştır²⁴⁵. Ancak 1 Mart 2003'te tüm bu isteklerin onaylanmasını içeren hükümet tezkeresinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmaması ABD'li yöneticilerde büyük öfke yaratmıştır. Dönemin ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, tezkerenin kabul edilmemesini “çok, çok, çok büyük bir hata” olarak nitelendirmiştir. Tezkerenin reddinden sonra geçen süreçte Türk-Amerikan ilişkileri ciddi bir sarsıntı geçirmiştir.

Tezkerenin Meclis'ten geçmemesinin nedenleri olarak; müdahalede BM'nin sağladığı meşruiyetin olmaması, kamuoyunun büyük kesiminin Irak müdahalesine karşı çıkması, ordunun ABD'nin isteklerinden duyduğu rahatsızlık olarak sayılabilir²⁴⁶. Aynı zamanda bir iddiaya göre Almanya ve Fransa'nın, Türkiye'ye savaşa destek vermesi durumunda Türkiye'nin bir nesil boyunca Avrupa dışında bırakılacağını söylemeleri de tezkerenin geçmemesinin nedenlerinden biridir²⁴⁷.

Irak Savaşı ile başlayan süreçle birlikte PKK'nın saldırılarına yeniden başlaması, bununla birlikte Kuzey Iraklı Kürtlerin bağımsızlık ve Kerkük üzerinde hak iddiasında bulunarak, şehirdeki kontrolünü ele geçirmeleri Türkiye'de Kürt sorununun yeniden alevlenmesine yol açmıştır. Genel olarak Türkiye, hem ayrılıkçı terörün yeniden canlanması hem de Kuzey Irak'ta zenginleşen ve korunaklı bir Kürt bölgesinin oluşmasını kendi güvenliği açısından büyük bir tehdit olarak algılamaktadır²⁴⁸. Aynı zamanda Türk kamuoyu da ABD'nin Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurarak bölgedeki petrol kaynaklarını kontrol etmeye ve Türkiye'yi

²⁴⁵ Bülent Alırza, “The US-Turkish Alliance at the Iraqi Junction”, **Turkey Update CSIS**, February 2003, Erişim: 8 Temmuz 2005, <http://www.csis.org>

²⁴⁶ Prager, a.g.m., s. 12.

²⁴⁷ **American Enterprise Institute'dan İlginç İddia: Fransa ve Almanya Türkiye'ye ‘Irak Savaşına Destek Verirseniz AB'yi Unutun’ dedi**, AB Haber, 22.04.2003, Erişim: 23.04.2003, <http://www.abhaber.com/haberAyrinti.php?id=106>

²⁴⁸ Prager, a.g.m., s.14.

parçalamaya çalıştığına inanmakta; bu durum ise, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir güvensizlik yaratmaktadır²⁴⁹. ABD'nin Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı ne kendisinin bir operasyon yapması ne de Türkiye'nin böyle bir operasyonu gerçekleştirmesine izin vermesi bu yöndeki kanıtı güçlendirmektedir.

Dağı'ya göre; Irak Savaşı, Türkiye'ye ABD ile olan stratejik ilişkilerinin sınırlarını göstermiştir. Türkiye'nin Kuzey Irak ile ilgili endişelerinin tekrar ortaya çıkmasına yol açan savaş, Türkiye'yi bölgesinde ABD'nin stratejik öncelikleri ile nereye kadar gidebileceğini sorgulamasına yol açmıştır. Irak'taki mevcut durum Türkiye ile ABD'nin 11 Eylül sonrasında, en azından Ortadoğu'da, stratejik işbirliğinin sorunlar içerdiğini göstermiş; dahası her iki tarafa da Ortadoğu'daki çıkarlarının, genel olarak dile getirilenin aksine, her zaman uyuşmadığını açıkça ortaya koymuştur²⁵⁰.

2.5.2. Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları

Kafkasya ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının paylaşımı, günümüz uluslararası sisteminde küresel güç mücadelelerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Irak Savaşı ile birlikte artan petrol fiyatları, aynı şekilde Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan sorunların Avrupa'nın Rusya ile ikili ilişkilerinde yaşayabileceği olası bir sorunda ciddi bir doğalgaz sorunu ile karşı karşıya kalma olasılığını göstermesi bu bölgedeki enerji kaynaklarının paylaşımı ve Avrupa ile ABD'nin bu kaynaklara düzenli ve sürekli olarak güvenli erişim isteği bu bölgeyi uluslararası politika gündeminin ön sıralarına taşımıştır.

Gerçektende Kafkasya, önemli enerji kaynaklarına sahiptir. Hazar Denizi bölgesindeki²⁵¹ kanıtlanmış petrol rezervleri yaklaşık olarak 25 milyar varil,

---

²⁴⁹ Ömer Taşpınar, "ABD'ye Güvensizliğin Anatomisi", **Foreign Policy**, Temmuz-Ağustos 2005, s.30.

²⁵⁰ İhsan D. Dağı, "Limits of Turkey's 'Strategic' Partnership with the USA: Issues of Iraq, Democratization and the EU", Erişim: 31 Ağustos 2004, http://www.tusiad.us/specific_page.cfm?CONTENT_ID=243

²⁵¹ Bu bölge; Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Rusya'nın Kafkasya'daki toprakları ile Hazar Denizi'nin tamamını içermektedir.

doğalgaz kaynakları ise yaklaşık olarak 170 trilyon feet küp olarak hesaplanmaktadır. Aynı zamanda, bu bölgede potansiyel olarak 233 milyar varil petrol ve 293 trilyon feet küp doğalgaz daha olduğu tahmin edilmektedir²⁵². Ancak bölge ülkelerinin SSCB döneminden kalma olan boru hatları ile Rusya'ya bağlı durumdaydılar. Rusya, bu sayede hem bölgedeki kaynaklar üzerinde ciddi bir denetim sağlamış hem de Kafkasya ve Orta Asya'daki, ekonomilerinin gelişmesi büyük oranda petrol ve doğalgaz satışına bağlı olan, devletlerin ekonomilerini de kontrol ederek kendine bağımlı hale getirmişti. Bu çerçevede Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında azaldığı iddia edilen stratejik önemi daha da artar hale gelmiştir. Çünkü bu bölgedeki enerji kaynaklarının Rusya'ya alternatif şekilde uluslararası piyasalara taşınabilmesinin tek yolu Türkiye olarak gözükmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı bu bakış açısının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede Prager'e göre BTC'nin amacı; Batı'nın İran petrolüne olan bağımlılığını azaltmak, Rusya'ya bağlı taşıma rotalarını baypas etmek ve Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin ekonomik gelişmelerini hızlandırmaktır. Hazar bölgesi petrollerinin bu batı hattından taşınmasında Türkiye ve ABD'nin çıkarları önemli ölçüde çakışmaktadır. BTC hattının yanında ABD'nin yine yoğun desteğini alan bir başka hat ise, Şah Denizi-Erzurum doğalgaz boru hattıdır. Bu hattan Azerbaycan doğalgazının yanı sıra Türkmenistan doğalgazının da Hazar Denizi altından geçecek bir boru hattı ile bu hatta bağlanması ve bu hattın Türkiye'nin batıya doğru zaten kendi içinde var olan boru hatları aracılığı ile Avrupa'ya taşınması hedeflenmektedir²⁵³. Rusya ise, her iki hatta da uzun süre karşı çıkmış ancak yapılmalarını da engelleyememiştir. Bu açıdan bakıldığında, bu boru hatlarının sadece enerji kaynaklarının taşınması ile değil aynı zamanda küresel güç mücadelelerinin de önemli bir parçasını oluşturmaktadır. ABD Başkanı George W. Bush'un Enerji Danışmanı Steve Mann'ın sözleri de bunu doğrular niteliktedir: "Biz bu hatların sadece iş olduğunu asla söylemedik. Bu hatlarla amaç, üretici ülkelerin daha geniş bir otonomi kazanmalarını sağlamaktır. BTC, politik olarak dünyadaki bütün diğer petrol hatlarından daha çok motive edilmiştir."²⁵⁴

---

²⁵² Necdet Pamir, "Bakü (Tiflis) Ceyhan: Uzun İnce Bir Yolun Öyküsü", **Foreign Policy**, Temmuz-Ağustos 2005, s. 19; Prager, a.g.m., s. 19.

²⁵³ Prager, a.g.m., s.19.

²⁵⁴ y.a.g.e., s.19.

Yukarıda belirtilen hatların Türkiye üzerinden geçmeleri, Türkiye'nin hem ABD hem de AB ile olan ilişkilerini önemli ölçüde güçlendirecek bir rol oynamaktadır. ABD'li yöneticiler Türkiye'yi Ortadoğu ve Kafkasya bölgesinde, İsrail'den sonraki, en önemli stratejik ortak olarak görmekte ve Türkiye'nin Rusya'yı dengeleyebilecek en önemli ülke olduğunu düşünmektedirler²⁵⁵. ABD'nin eski Ankara Büyükelçisi Mark Parris'in açıklamaları bu anlamda önemlidir: "Türkiye, ABD için önemlidir. Bu önem, her şeyden önce, Türkiye'nin ABD'nin çıkar alanlarına komşuluğundan kaynaklanmaktadır. Türkiye; Bosna ve Ortadoğu barışında, Irak ve İran ile ilişkilerde, Orta Asya'nın yeni devletleri ile olan bağlarda kilit ülkedir. Ayrıca Kıbrıs sorunu, Kafkasya'daki mücadele ve uyuşturucu trafiği sorunlarının da tarafı durumundadır...Türkiye ayrıca, 'yükselen piyasalar' açısından da coğrafyası sebebiyle önemli bir ülkedir. Gelecek yüzyılın enerji fiyatlarını belirleyecek Hazar pazarının bölüşümü sorununa da bu yolla taraf olmaktadır."²⁵⁶ Kısaca belirtmek gerekirse; ABD, Türkiye'ye gerek Orta Asya gerekse Ortadoğu'daki çıkarlarını koruma projeleri çerçevesindeki faaliyetlerde stratejik bir önem yüklemektedir²⁵⁷. ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliğine verdiği destekte bu çerçevede yorumlanmalıdır.

2.5.3. Türkiye'nin AB Üyeliği

ABD, Türkiye'nin AB üyeliğinin en büyük destekçilerinden biridir. Bu destek daha çok stratejik nedenlere dayanmaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi ve Karadeniz bölgesine yönelik ABD ilgisinin çok yoğun olduğu bu dönemde Türkiye'nin AB üyesi olarak Batı'ya demir atması ABD açısından stratejik bir öneme sahiptir,²⁵⁸ çünkü Türkiye, küresel anlamda enerji kaynakları üzerinde mücadelenin sürdüğü coğrafyanın merkezinde yer almaktadır. Küresel stratejik çıkarları olan ABD bunun

---

²⁵⁵ F. Stephen Larrabee, "American Perspectives on Turkey and Turkish-EU Relations" **AICGS Advisor**, September 2004, Erişim: 18 Kasım 2004, http://www.aicgs.org/c/larrabee_turkey.shtml

²⁵⁶ Mark Parris and Nicholas Burns, "Question and Answer Session For Ambassador-Nominees", **Senate European Affairs Subcommittee Hearing Transcripts**, 23.9.1997 aktaran Dedeoğlu, a.g.m., s. 245.

²⁵⁷ Dedeoğlu, a.g.m., s. 246.

²⁵⁸ Larrabee, a.g.m., http://www.aicgs.org/c/larrabee_turkey.shtml.

farkındadır. AB ise Türkiye'ye, bu coğrafyaya komşu olması nedeniyle kendisine sorun getireceği şeklinde bakmaktadır²⁵⁹.

ABD'nin Türkiye'ye bu yöndeki bakış açısını belki de en güzel ifade eden eski ABD Başkanı Bill Clinton'un 1999'daki Türkiye ziyaretinde yaptığı konuşma ile ifade etmiştir: "Osmanlı'nın dağılması ve yeni bir Türkiye'nin ortaya çıkması bu yüzyılın tarihini şekillendirmiştir. Bulgaristan'dan Arnavutluk'a, İsrail'e ve Arabistan'a kadar yeni ülkeler doğmuştur; sınırların kaymasıyla ortaya çıkan çatışmalar, bugün Ortadoğu'da ve eski Yugoslavya'da karmaşıklığı yol açmıştır. Türkiye geçmişte, 20. yüzyılda kilit konumdadır ancak daha önemlisi 21. yüzyılın şekillenmesinde de Türkiye'nin geleceği kritik bir noktada olacaktır."²⁶⁰

Özel'e göre; Türkiye'nin AB üyesi olarak Batı sistemi içinde kalması ABD açısından büyük öneme sahiptir. Türkiye'nin hem stratejik konumu hem de çevresindeki istikrarsızlık ve sorunlara taraf olması nedeniyle, Batı dışında kalacak bir Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede nelere yol açabileceği ABD'yi kaygılandırmaktadır. Ancak Türkiye'yi Batı sistemi içinde tutmanın da ciddi bir yükü vardır ve bu yük ABD'nin tek başına kaldırabileceği bir yük değildir. Bu nedenle de Türkiye'yi AB'ye entegre ederek, Türkiye'nin ekonomik ve mali yönden kalkınma yükünü AB'ye yüklemek istemektedir²⁶¹.

Çağaptay'a göre ise; ABD'nin Türkiye'nin üyeliğini desteklemesinin iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi stratejik nedendir. Hem Müslüman hem de demokratik bir ülke olan Türkiye'nin Batılı bir ülke olması, ABD'nin Türkiye çevresindeki hedefleri açısından önemlidir. İkincisi; ABD, AB içerisinde İngiltere gibi davranan bir başka ülke istemektedir. Türkiye, Avrupa'nın kıyısında yer alan bir

---

²⁵⁹ Arıcan, a.g.e., s. 163.

²⁶⁰ Halit Refiğ, "Amerika'nın Kaderi İstanbul'a Bağlı", **New Perspectives Quarterly**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2003, s. 11.

²⁶¹ Soli Özel ile Röportaj, http://www.turkishtime.org/kasim/25_3_tr.htm

ülke olduğunda diğer AB devletlerinden farklı olarak güvenlik konularında ABD ile birlikte hareket edebilecek ve AB içinde çatlak yaratabilecektir²⁶².

Dedeoğlu'na göre ise; yukarıdaki görüşlerin yanında, ABD gerçekte Türkiye'nin üyeliğini desteklemiyor da olabilir. Türkiye'yi AB üyeliğine teşvik eder görünen açıklamalar aslında, Türk hükümetlerinin güvenini sağlamaya yönelik bir diplomasi taktiği olabilir. AB'nin Türkiye'nin tam üyeliğine koşul olarak ileri sürdüğü Kopenhag Kriterleri, ABD tarafından da özellikle Kongre'de Türkiye'ye yönelik yardım görüşmeleri sırasında bir şart olarak kabul edilmektedir. Bu tür tutumlar, aslında ABD ve AB'nin Türkiye'ye yönelik politikalarında örtüşme olduğunu ortaya koymaktadır. Farklılık, AB'nin Türkiye'nin sorunlarını kendisinin çözüp AB'nin önüne gelmesini beklemesi ile ABD'nin gerekli gördüğünde Türkiye'ye müdahale etme kapasitesi ve arzusunun bulunmasındadır²⁶³. Bu sayede Türkiye sürekli AB eşliğinde tutulacak, ABD'de Türkiye üzerindeki kontrolünü devam ettirebilecektir.

ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliğini desteklerken izlediği yolda dikkat çekicidir. ABD yönetimleri, Türkiye'yi üyelik yolunda gereken reformları yapmaya yöneltmekten çok AB ülkelerinde Türkiye lehine lobi faaliyeti yürütmekte hatta bazen Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan ülkelere baskı yapmaktadır²⁶⁴.

ABD'nin Türkiye'nin üyeliğine destek vermekte ki amacı ne olursa olsun, bu destek iki yüzlü bir kılıç gibidir. ABD'nin Türkiye'nin üyeliği için lobi faaliyeti yürütmesi olumlu sonuçlar yaratsa da, başta Fransa olmak üzere bazı AB ülkelerinde tepki de yaratmaktadır. Bu destek yüzünden bazı liderlerce Türkiye, ABD'nin Truva Atı olarak görülmekte ve Türkiye'nin üyeliğinin Birlik içindeki ABD etkisini arttıracığı iddia edilmektedir. Özellikle İstanbul'da düzenlenen 2004 NATO devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde ABD Başkanı'nın bu yöndeki girişimlerine Fransa Devlet Başkanı Chirac "Avrupa, Amerika'ya Meksika birleşin diyor mu?"

---

²⁶² Soner Çağaptay, "Türkiye-AB-ABD İlişkileri", **Türkiye-AB-ABD İlişkileri Paneli Konuşma Metni**, Politika Merkezi Derneği, Ankara, Kasım 2005, Erişim: 15 Şubat 2006, http://www.politikamerkezi.org.tr/images/stories/sonercagaptay_112005.doc

²⁶³ Dedeoğlu, a.g.m., s.249.

²⁶⁴ Prager, a.g.m., s. 18.

diyerek tepkisini ortaya koymuştur²⁶⁵. Türkiye'nin bu duruma özellikle dikkat etmesi gerekmektedir. AB üyeliği için gerekli olan reformları hayata geçirmek, ABD'nin Türkiye adına yürüteceği lobi faaliyetlerine güvenmekten daha fazla önem arz etmektedir.

Aynı zaman ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliğine desteği kendi içinde bir çelişkiyi de barındırmaktadır. Türkiye, AB üyeliği ile beraber dış politikasının genel çerçevesini AB'nin genel dış politika eğilimlerine göre belirlemek durumunda kalacaktır. Bu durumda Türkiye, ABD ile eskisi kadar, birlikte hareket edemeyecektir. Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere, AB 2003'te açıklanan strateji belgesi ile dış politikada genel olarak ABD çizgisine yaklaşmıştır. İki tarafın farkı kullandıkları yöntemlerin farklılığıdır. Böyle bir yakınlaşmanın daha ileri taşınması durumunda Türkiye ile ABD ilişkileri yakınlığını koruyabilecektir.

---

²⁶⁵ Larrabee, a.g.m, http://www.aicgs.org/c/larrabee_turkey.shtml.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'nın sonra ermesi ile birlikte savaş öncesi uluslararası sistemde ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Savaşın getirdiği yıkım ile birlikte Avrupa kıtasının sistemdeki başat güç olma özelliğini kaybetmesinin ardından kutuplardan birinin liderinin ABD, diğerinin liderinin SSCB olduğu iki kutuplu yeni bir sistem ortaya çıkmıştır.

Yaklaşık 50 yıl süren bu uluslararası sistemde kutup liderlerinin, kendi kutuplarının üzerindeki kontrolleri nedeniyle hem sistemde belirleyici rol oynayabilecek yeni aktörler ortaya çıkmamış hem de uluslararası sistem çok büyük bir değişime uğramadan uzunca bir süre devam edebilmiştir.

Türkiye, bu süreç içinde kendisini, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana gelen Batılılaşma politikaları doğrultusunda, ABD'nin liderliğini yaptığı Batı Bloğu'nun içinde konumlandırmıştır. Özellikle Avrupa'yı içine alan bütün Batı merkezli örgütlenmelerde yer almayı dış politikasının vazgeçilmez çizgisi olarak belirlemiştir. Bu kapsamda, NATO'ya üye olarak Soğuk Savaş içinde SSCB'nin çevrelenmesinde önemli bir rol oynamış; Avrupa'nın en önemli bütünleşme hareketi olan AET içerisinde de kendisine yer bulmaya çalışmıştır. Zaman içinde ABD ile Kıbrıs konusunda yaşanan anlaşmazlıkların ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosuna varan sonuçlara ulaşması, Türkiye'nin dış politikasında da değişikliklere yol açmış; SSCB ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile bir yakınlaşma süreci yaşanmıştır; fakat bu süreç Türk dış politikasının genel yönelimlerinde bir sapmaya yol açmamıştır.

1989 yılında, adeta Soğuk Savaş'ın simgesi haline gelmiş olan, Berlin Duvarı'nın yıkılması ile başlayan süreç, yaklaşık 50 yıl devam eden iki kutuplu sisteminde sonunu getirmiş; uluslararası sistemde önemli değişikliklerin habercisi olmuştur.

Son olarak Aralık 1991'de SSCB'nin hukuki varlığının ortadan kalkması ile birlikte, uluslararası sistem yeni bir yapılamaya içine girmiştir. Yeni dünya düzeni

olarak da adlandırılan bu dönem; genel olarak serbest pazar ekonomisinin, eski Doğu bloğu ülkeleri dahil, dünyaya yayıldığı, iletişimin anlık hale geldiği, kültürlerarası etkileşimin ve bilgi teknolojilerinin hızla yayılmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu dönem, uluslararası sistemde çok sayıda fırsatın, yeni aktörün ama aynı zamanda da yeni tehditlerin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur.

Bu yeni dünya düzeninde ABD, tek süper güç olarak kalmış; hatta bazı yorumcuların tabiri ile hiper güç haline gelmiştir. Bu gücünün bilincinde olan ABD, uluslararası sistemi sahip olduğu siyasi, ekonomik ve askeri gücü de kullanarak kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışmıştır.

İki kutuplu sistemin ardından uluslararası sistemdeki yeni aktörler arasında en çok dikkat çeken, şüphesiz ki Çin'dir. Sahip olduğu nüfus potansiyeli ve dünyanın dördüncü ekonomisi olması itibarı ile uluslararası sistemde gittikçe daha büyük bir öneme sahip olma yönünde ilerlemektedir. Özellikle ABD tarafından, gelecekte kendisine rakip olabilecek tek güç olarak bakılmaktadır.

ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı uluslararası sistemde diğer aktörler, küresel düzeydeki politikaları tek başlarına şekillendirebilecek güce sahip olamamışlardır. Yeniden yapılanan uluslararası sistemde söz sahibi olmak isteyen ülkeler, güçlerini birleştirerek uluslararası sistemde etkin olmaya çalışmaktadırlar. Bu durumun sonucu olarak, tüm dünyada bölgeselleşme hareketlerinde ciddi bir artış yaşanmaya başlamıştır. Avrupa'da AB, Latin Amerika'da MERCOSUR, Asya-Pasifik bölgesinde APEC ve Kuzey Amerika'daki NAFTA bölgeselleşme hareketlerinin en önemlilerini teşkil etmişlerdir. Hatta uluslararası sistemdeki en güçlü aktör olan ABD bile NAFTA'nın kurulmasına öncülük etmiş ve APEC'e üye olmuştur.

Bu bölgeselleşme hareketleri içinde en başarılı olarak AB göze çarpmaktadır. Maastricht Anlaşması'nın 1993 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte, ekonomik bir bütünleşme hareketinden siyasi bir bütünleşme hareketi olma safhasına geçen AB, bu yönde önemli adımlar atmış olsa da henüz başarılı olduğunu söylememiz mümkün

değildir; fakat dünyanın en büyük ikinci ekonomik gücü olması itibarı ile ekonomik anlamda bir küresel güç haline geldiği söylenebilir. Ancak, bu gücünü, siyasi ve askeri alanlara yayamadığı sürece AB'nin, ABD ölçüsünde, küresel politikalarda belirleyici ya da bir süper güç olabileceğini söylemek mümkün değildir.

İki kutuplu sistemin bitişinin ardından hızla yayılan bilgi teknolojileri de uluslararası sistemin yapısının değişiminde büyük öneme sahiptir. İnternet ve görsel iletişim araçlarının yaygınlaşması ile birlikte iletişimin anlık hale gelmesi, dünya ekonomisini de etkiler boyuta ulaştırmıştır. Hızlanan küreselleşme ile birlikte ticaretin ve finans sektörünün önem kazanmaya başlaması, sanayileşmeye dayalı ekonomik sistemin yerini gittikçe daha çok artan şekilde hizmetler sektörünün almasına yol açmış, bu durumda uluslararası sistemin ekonomik yapılanmasının önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur.

Yeni dünya düzeni, yukarıda da belirtildiği gibi, yeni fırsatların yanında yeni tehditleri de beraberinde getirmiştir. Etnik ve dinsel temelli çatışmalar, uluslararası terörizm ve suç örgütlerinin yaygınlaşması, kitle imha silahları, nükleer silahlar ve konvansiyonel silahların hızla yayılması uluslararası sistemin güvenliğini tehdit eder boyuta ulaşmıştır.

Yine bu dönemde, dünya üzerindeki enerji kaynaklarının azalmaya başlaması bu kaynakları kontrol etme mücadelesini beraberinde getirmiş; bu mücadele uluslararası sistemde son beş yılın en önemli gündem maddesini oluşturmuştur; uzun sürede oluşturmaya devam edecek gibi görünmektedir. Bu çerçevede Türkiye, küresel güç mücadelelerine hedef olan Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya ile Ortadoğu'nun tam ortasında bulunması; aynı zamanda bu bölgelerdeki ülkelerle tarihsel, etnik ve dinsel bağları nedeniyle öne çıkmaktadır. Bu anlamda iki kutuplu sistemin bitışı ile birlikte stratejik önemini kaybetme korkusu yaşayan Türkiye, kısa sürede bu konumun daha da önem kazanmaya başladığını görmüştür.

Ancak yeni dünya düzeninin Türkiye için pek de hayırlı sonuçlar getirmediğini söyleyebiliriz. 1990'lı yılların başından itibaren şiddeti artıp azalan bir

boyutta süren ayrılıkçı terör, pek çok komşu ülke ile yaşanan sorunlar, çevre ülkelerde yaşanan savaşlar, ülke içindeki ekonomik ve sosyal sorunlar Türkiye'nin yeni dünya düzeninin pek çok avantajından istifade edememesine yol açmıştır. Her yıl bütçesinin önemli bir bölümünü savunma harcamalarına ayırmak zorunda kalan Türkiye bu dönemde çok ciddi ekonomik sıkıntılar geçirmiştir; kalkınmada ulaşmayı düşündüğü hedeflere ulaşamamıştır. Eş zamanlı olarak, Kıbrıs sorunu, Ermeni sorunu ve terörle mücadele sırasında sürekli olarak insan hakları açısından eleştirileri göğüsleyen Türkiye, 90'lı yıllar boyunca içine kapalı bir politika izlemek zorunda kalmış ve uluslararası sistemdeki gelişmeleri yeterince takip edememiştir. Bu nedenle de, uluslararası sistemi algılayıp uyum sağlamakta zorluklar yaşamaktadır.

Türkiye, bu durumuna rağmen, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Türkiye, Azerbaycan ve İran ile Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü kurmak gibi bölgeselleşme hareketlerine öncülük yaparak dış politikada yeni süreçler yaratmayı başarabilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin dış politika gündeminin baş konusunu AB üyeliği oluşturmuştur. 1963'te, o zaman ki adıyla, AET ile ortaklık kuran Ankara Anlaşması ile başlayan süreç, daha sonra AET'ye tam üyelik başvurusu ile sürmüştür; günümüzde AB'ye tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla devam etmektedir. Bu müzakerelerin tam üyelikle sonuçlanıp sonuçlanmayacağına ise şimdiden kestirilmesi mümkün değildir.

Türkiye, iki kutuplu sistemin bitmesinin ardından AB'nin yanında ABD ile ilişkilerini de iyi tutmaya ve geliştirmeye önem vermiştir. 1991'deki Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye verdiği büyük zarara rağmen 1990'lı yılların sonunda, AB ile ilişkiler bozulurken, ABD ile ilişkiler stratejik ortaklık boyutuna varmıştır.

11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik olarak düzenlenen terör saldırıları, uluslararası sistemde yeni dönüşümlere işaret etmiştir. ABD'nin söz konusu saldırıların ardından uluslararası meşruluk aramadan önce Afganistan ardından da Irak'ta giriştiği askeri operasyonlar uluslararası sistemin yapısında önemli değişiklikler yapabilecek sonuçlar verebilecektir. ABD'nin doğrudan enerji kaynaklarını kontrol edebileceği yerlere askeri müdahale yoluyla yerleşmesi ve

Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da “renkli devrimler” yapılmasını doğrudan desteklemesi, küresel güç mücadelelerini daha da yoğunlaştıracaktır. ABD, bu yolla enerji bakımından Kafkasya ve Ortadoğu'nun enerji kaynaklarına bağlı olan ülkeleri, başta Çin olmak üzere, kontrolü altında tutmak istemektedir. 2002 yılında açıklanan ‘Ulusal Güvenlik Stratejisi’ adındaki belgesinde ABD, açıkça kendisine rakip bir gücün oluşmasına izin vermeyeceğini ilan etmiştir. Enerji kaynaklarının kontrolü de bunu başarabilmesi açısından hayati önemi sahiptir. Bu çerçevede ABD'nin artık stratejik konulardaki ilgi alanı Avrupa'dan enerji kaynaklarının yoğun olduğu Kuzey Afrika, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine kaymıştır.

Yine bu dönemde ABD'nin GOKAP ile enerji kaynakları açısından çok zengin olan bölgeleri, Afganistan ve Irak'a yaptığı askeri müdahalelerin ardından, siyasal olarak yeniden düzenlemeye çalışmaktadır. Bu yeniden düzenleme süreci, Türkiye açısından tehditler kadar fırsatlarda içeren bir süreç olacaktır. GOKAP bölgesinin, dışarıdan yapılan bir müdahale ile yeniden düzenlenmeye çalışılması hem bu ülkelerin yönetimleri hem de halklarında huzursuzluk yaratacağından yeni çatışmalar ortaya çıkabilir. Aynı zamanda Türkiye'nin ABD'ye çok yakın durması da, Irak Savaşı'na destek vermeyerek elde ettiği prestijini de yok edebilir. Ancak, bu proje kapsamında yer almaya gönüllü olan ülkeler olursa, Türkiye bu ülkelere reformlar konusunda yardımcı olarak bölgedeki etkinliğini arttırabilir. Aynı zamanda projenin, her ne kadar zor görünse de, başarıya ulaşmasından Türkiye'nin de çıkarı söz konusudur; çünkü Türkiye'de GOKAP bölgesi merkezli terörizmden nasibini almaktadır. Projenin başarılı sonuç vermesi Türkiye'yi de ciddi ölçüde rahatlatacaktır.

11 Eylül sonrası dönemin ortaya çıkardığı yeni konjonktür Türkiye açısından yeni fırsatlar içermektedir. Özellikle enerji kaynaklarının paylaşımı ve bu kaynaklara ulaşım doğrultusundaki mücadele esnasında BTC, Şah Denizi-Erzurum, Samsun-Ceyhan gibi yapılan ve yapılması düşünülen enerji hatlarının rotaları üzerinde bulunan Türkiye'nin önemini arttırmaktadır. AB'nin Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine, bu mücadelenin yoğunlaştığı dönemde başlaması ve müzakereler tam üyelikle sonuçlanmazsa “Türkiye'nin AB'ye sıkı bağlarla bağlanmak” istenmesinin bu konu ile doğrudan bağlantılı olduğu da açıktır.

Türkiye'nin dikkatli olması gereken önemli bir konu, AB ya da ABD ile olan ilişkilerin birbirine alternatif oluşturmadığının bilincinde olma gerekliliğidir. Her ne kadar günümüzde Transatlantik ilişkilerde sorunlar yaşansa da her iki tarafta pek çok açıdan aynı çıkarları paylaşmaktadır. Örneğin enerji kaynaklarına düzenli ulaşım ABD için ne kadar önemliyse AB içinde aynı derecede önemlidir. Her iki tarafın kendi aralarındaki doğrudan sermaye yatırımlarının miktarı yaklaşık olarak 1.5 trilyon Euro civarındadır. Birbirine böylesine bağımlı olan ABD ve AB üyesi ülkelerinin aralarında anlaşmazlıklar olsa bile, temelde çok farklı politikalar izleyecekleri beklenemez. AB ve ABD'yi birbirini dengeleyen alternatifler olarak görüp bu doğrultuda politikalar geliştirmek son derece riskli sonuçlar doğurabilir. Bu kapsamda Türkiye, hem AB hem de ABD ile olan ilişkilerinde bir denge unsuru yaratmak zorundadır.

Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi, bu çerçevede, büyük önem taşımaktadır. Dünyanın en önemli ekonomilerinden Japonya, yükselen yeni güçler olan Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerle de ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'ye yeni politika alanları yaratabileceği gibi, gerektiğinde AB ve ABD'yi dengeleyebilmek açısından yeni şanslarda sunacaktır. Özellikle, enerji konusunda en önde gelen ülkelerden, Rusya ile son yıllarda gelişen ilişkiler bu doğrultuda anlamlıdır. Her ne kadar Rusya tek başına AB ya da ABD ile olan ilişkilerin tek başına alternatifi olabilecek konumda değilse de Türkiye için iyi bir ortak olabilir. Türkiye, alternatiflerini farklı ülkelerle ikili ilişkiler düzeyinin ilerisine de taşıyabilir. Rusya, Çin, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti gibi gelişmekte olan ülkelerle bir bütünleşme değil ancak en azından bir forum tarzında bir işbirliğinin kurulmasına öncülük ederek, pek çok alanda bu ülkelerle işbirliğini çok taraflı bir yapı haline de getirebilir. Kısacası Türkiye, uzun vadeli ve alternatifli politikalar geliştirmelidir; çünkü AB üyeliği ancak uzun vadede gerçekleşebilecek, hatta gerçekleşmesi şüpheli, olan bir hedeftir.

Türkiye'nin bu tarz alternatiflere yönelmesi, AB müzakere süreci açısından da olumlu sonuçlar doğurabilir. Kendisini müzakerelere doğru hazırlayan ve olası bir

kötü sonuç durumunda alternatif yarattığını gösterebilen bir Türkiye, AB açısından kaybedilememesi gereken ülke konumuna gelebilir.

Türkiye'nin yukarıda belirtilen tarzda uzun vadeli hedefler çerçevesinde, kendisine alternatif yaratabilen, bir dış politika izlemesi ABD ile ilişkiler açısından da olumlu sonuçlar doğuracaktır. Çalışmada da belirtildiği gibi ABD; Türkiye'yi, kendi çıkarları doğrultusunda, AB'ye entegrasyon yoluyla Batı sistemi içinde tutmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin ABD ve AB dışındaki ülkeler veya ülke grupları ile yakın ve yapıcı ilişkiler kurması, Türkiye'nin kendi çıkar alanından çıkmasını istemeyen ABD'nin, Türkiye'nin AB üyeliğine desteğini arttırıcı bir rol oynayabilir. Türkiye'nin bu şekilde Batı sistemi içinde kalması, buradaki dış politika etkinliğinin de artmasına yol açabilir. Böyle bir durumda Türkiye, ABD ile ilişkilerinde de genel olarak Batı sistemi içinde de daha etkin; ABD ve AB merkezli politikaları takip eden değil, en azından politikaların şekillenmesine katkı sağlayan bir ülke konuma ulaşabilir.

AB ile müzakerelerin başladığı bu dönemde elbette AB üyeliğine yönelik adımlarda çok büyük önem teşkil etmektedir. Bu adımlar, sadece reform yasaları geçirip bunları uygulamakla sınırlı olmamalıdır. Günümüzde AB'nin de "İyi Komşuluk İlişkileri Programı" çerçevesinde yakınlaşmaya çalıştığı Kafkasya ve Ortadoğu ülkelerinin yanı sıra Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin ilerletilmesi, AB üyelik sürecinde de Türkiye'nin lehine olacaktır. Bu şekilde ilişkiler geliştiren bir Türkiye'nin AB için önemini arttıracığına kuşku yoktur. Türkiye'nin AB'ye en büyük katkısının, AB'nin gelecekte bir küresel güç olarak uluslararası siyaset sahnesinde yer almasını sağlayabilecek politikalar olan ODGP ve AGSP'ye yapacağı katkı olacaktır. Bu nedenle Türkiye, bu politikalara yapacağı katkıyı AB'ye anlatırken sadece askeri gücüne dayanmamalı; aynı zamanda diplomatik gücünü de ön plana çıkarmaya çalışmalıdır. Türkiye'nin bu yönde yapacağı çalışmalar, AB'nin yanı sıra ABD ile olan ilişkilerimizde de olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Özellikle Irak Savaşı'nda görülmüştür ki ABD, askeri anlamda dünyanın her bölgesinde operasyon yapabilecek güce sahipken; İngiltere dışındaki Irak Savaşı'na

katılan AB ülkeleri askeri güç olarak ancak savaşın bitmesinin ardından yeniden inşa faaliyetleri gibi alanlarda faal olabilmekte muharebe anlamında ortaya herhangi bir güç koyamamaktadırlar. Aynı zamanda ortak bir dış politika oluşturamayan AB ülkelerinin kriz bölgelerine müdahale kapasitesi de bu nedenle sınırlı kalmaktadır. Oysa ki Türkiye'nin üyeliği ile bu bölgelere doğrudan komşu olacak olan AB, bu bölgelerdeki krizlere asker göndermeye gerek duymadan da müdahil olabilecektir. Türkiye, bu avantajını kullanabilmek için güvenlik üreten bir ülke olduğunu AB ülkelerine kanıtlamalıdır. Türkiye, ancak bu sayede Kıbrıs, Ege ve Ermeni sorunlarında AB üyelik sürecinde gelebilecek kabul edilmesi güç koşullardan kendisini kurtarabilecektir.

Bu belirtilenlerin başarılabilmesinde önemli bir husus daha söz konusudur. Türkiye'nin iç ve dış sorunlarını hızlı bir şekilde çözmesi gerekmektedir. Halen iç güvenlik sorunları ve ekonomik sorunlar ile boğuşan bir ülkenin elbette ki dış politika geliştirmede hareket alanı kısıtlı olacaktır. Aynı zamanda Kıbrıs ve Ege sorunları, Ermeni sorunu gibi sorunlarda Türkiye'nin hem AB üyelik müzakerelerinde hem de ABD ile olan ilişkilerinde zorlayıcı konular olarak varlıklarını korumaktadır. Bilindiği üzere gerektiğinde bu ülkeler, Türkiye'den çeşitli tavizler koparabilmek için bu sorunları Türkiye'ye karşı kullanabilmektedirler. Bu gibi sorunlarda Türkiye'nin dış politikadaki hareket alanını büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye, bu sorunların çözümünde AB'nin bunları şart olarak dayatmasını beklemeden kendisi adımlar atmalı, somut çözüm önerileri ile ortaya çıkabilmelidir. Türkiye, küresel sistemi etkileyecek bir güce sahip değildir. Ancak kendi iç ve dış sorunlarını çözebildiği ve uluslararası siyasal sisteme entegrasyonunu hızlandırabildiği oranda, dünyanın küresel güç mücadelelerinin en çok yaşandığı bölgesinde etkin bir dış politika aktörü haline gelebilecektir. Ancak Türkiye'nin bunları, ilk ve orta öğretimdeki sorunları tartışmak yerine imam hatip liselerini tartışarak, üniversitelerdeki eğitim kalitesini arttırmaya çalışmak yerine türban konusunu tartışarak yapabilmesi de mümkün değildir.

Uluslararası siyasal sisteme, düzgün bir şekilde entegre olmuş; aktif bir dış politika izleyen bir Türkiye, üye olması durumunda, AB'nin de dış politika

etkinliğini arttırabilecektir. Bu anlamda Türkiye, ye olması durumunda AB'ye ne ölçüde katkı yapabileceğini ortaya koyması gerekmektedir. Türkiye, bunu yapabildiği ölçüde ABD ile olan ilişkilerinde de daha çok dikkate alınan bir ülke haline gelebilir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT,AET,AAET) Cilt 1, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara, 1993.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt I: 1914-1980,** Ankara, 1991.

AYBET, Gülnur., **The Dynamics of European Security Cooperation 1945-1991,** Macmillan Press, London, 1997.

BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası,** İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

BOZKURT, Veysel., **Avrupa Birliği ve Türkiye,** Alfa Yayınları, İstanbul, 1997.

BREWIN, Christopher., **Turkey and Europe After The Nice Summit,** Tesev Yayınları, İstanbul, 2002.

CRABB, Cecil V. JR., **The Doctrins of American Foreign Policy,** Louisiana State University Press, Boston, 1982.

DEDMAN, Martin J., **The Origins and Development of the European Union 1945-95,** Palgrave Publishing, New York, 2000.

DI SCALA, Spencer M., **Twentieth Century Europe: Politics, Society, Culture,** McGraw-Hill, New York, 2004.

DOCRILL, Saki., **Britain's Policy for West German Rearmament 1950-1955,** Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

FRAISER, T.G.; MURRAY, Donette., **America and The World Since 1945**, Palgrave MacMillan Publishing, New York, 2002.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

GÜRAN, Nevzat., **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, İzmir, Anadolu Matbaacılık, 2002.

HOGAN, Michael J., **The Marshall Plan: America Britain and The Reconstruction of Western Europe 1947-1952**, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

KABAALIOĞLU, Haluk., **Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu**, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997.

KAGAN, Robert., **Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order**, Knopf Publications, New York, 2003.

KARLUK, Rıdvan., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.

KISSENGER, Henry., **Diplomasi**, (Çev. İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000.

KISSENGER, Hery., **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**, (Çev. Tayfun Evyapan), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

LAFEBER, Walter., **America, Russia and The Cold War 1945-2000**, McGraw-Hill, New York, 2002.

MCGHEE, George., **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, (Çev. Belkıs Çorakçı), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

NATO El Kitabı, NATO Basın Enformasyon Bürosu, Brüksel, 1998.

NUGENT, Neill., **The Government and Politics of The European Union**, Palgrave MacMillan, London, 2003.

ORAN, Baskın., **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001a.

ÖZEN, Çınar., **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Sürecine Etkileri**, Ceylan Kitabevi, İzmir, 2002.

ÖZDEK, Yasemin., **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000.

SANDER, Oral., **Siyasi Tarih**. İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

SANDER, Oral., **Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Yayın No: 427, Ankara, 1979.

SANDER Oral, **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

SEYİDOĞLU, Halil., **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem Yayınları, 1996,

SUTCLIFFE, Anthony., **An Economic and Social History of Western Europe Since 1945**, Longman Publishing, New York, 1997.

TEKİNALP, Gülören ve TEKİNALP Ünal, **Avrupa Birliği Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

URWIN, Walter D., **A Political History of Western Europe Since 1945**, Longman Publishing, London, 1997.

USLU, Nasuh., **Türk Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.

YILDIZ, Yavuz Gökalp., **Stratejik Vizyon Arayışları ve Türkiye**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Makaleler

AKALIN, Cüneyt., YARMAN, Tolga., “AB ve NATO İlişkilerinin Geleceği Türkiye’ye Etkileri”, **Stradigma**, Sayı: 1, Şubat 2003, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=105>

AKYEL, Didem, “Hindistan Ekonomisinde İç ve Dış Dengeler”, **Garanti Dergisi**, İstanbul, 2003, http://www.garanti.com.tr/anasayfa/garanti_dergisi/kasim2003/dunyada_ekonomi.html

ALİRIZA, Bülent., “The US-Turkish Alliance at the Iraqi Junction”, **Turkey Update CSIS**, February 2003, Erişim: 8 Temmuz 2005, <http://www.csis.org>

ARSAVA, A. Füsün., “Amsterdam Anlaşması’nın Ortak Hükümlerinin Analizi”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2000.

AYBET, Gülnur., “NATO’s New Missions”, **Perceptions**, Vol: 4 No: 1, 1999.

AYDIN, Mustafa., “Amerika Dünya’dan Ne İstiyor?”, **Stradigma**, Sayı: 4, Mayıs 2003, Erişim: 20 Nisan 2005, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=60>

AYMAN, S. Gülden., “Büyük Ortadoğu ve Geniş Avrupa’nın Kavşak Noktasında Türk Dış Politikası”, **Foreign Policy**, Mart-Nisan 2004.

BUHARALI, Can., “AB Türkiye ile Daha mı Güvenli Olacak?”, **Görüş**, Haziran 2004.

CORNISH, Paul., “NATO: The Practice and Politics of Transformation”, **International Affairs**, Vol: 80., No: 1, 2006.

ÇAKMAK, Cenap., “American Foreign Policy and September 11”, **Perceptions**, Vol: 8, No: 1, March-May 2003.

ÇAYHAN, Esra, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, **Akdeniz Üni. İİBF Dergisi**, Sayı: 3, 2002.

ÇOMAK, Hasret., “Türkiye, NATO, AGSK ve AOGSP”, **Stradigma**, Sayı: 1, Şubat 2003, Erişim: 20 Nisan 2005, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=103>

DAĞI, İhsan D., “Limits of Turkey’s ‘Strategic’ Partnership with the USA: Issues of Iraq, Democratization and the EU”, Erişim: 31 Ağustos 2004, http://www.tusiad.us/specific_page.cfm?CONTENT_ID=243

DAĞI, Zeynep., “Rusya’nın Güvenlik Politikası ve Türkiye”, Refet Yinanç, Hakan Taşdemir (ed.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2002.

DAALDER, Ivo H., “NATO in The 21st Century: What Purpose What Missions?”, **Brookings Institute**, Washington, 2001, Erişim: 22 Şubat 2005, <http://www.brookings.edu/fp/projects/nato/>

DEDEOĞLU, Beril., “Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri”, Faruk Sönmezoğlu (ed.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

ERALP, Atilla., “Soğuk Savaş’tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, Atilla Eralp (ed.), **Türkiye ve Avrupa**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.

ERHAN, Çağrı., “ABD ve NATO ile İlişkiler”, Baskın Oran (ed.)**Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002a.

ERHAN, Çağrı., “1960-1980 Dönemi Dış Politikası-ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.)**Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002b.

ERHAN, Çağrı., “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Güvenlik Algılamaları”, Refet Yinanç, Hakan Taşdemir (ed.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2002c.

ERHAN, Çağrı., “NATO Niçin Küresel Bir Güvenlik Örgütü Haline Gelmelidir?”, **Stradigma**, Sayı: 12, Ocak 2004, Erişim: 20 Nisan 2005, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=188>.

FALK, Richard., “Regionalism and World Order After The Cold War”, **Marmara Journal Of European Studies**, Vol: 5, No:1-2, 1997.

FOOT, Rosemary., “Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order”, **International Affairs**, Vol: 82, No: 1, 2006.

FUENTES, Carlos., “Hukuk İmparatorluğu Karşısında Amerika Birleşik Devletleri”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt:4 Sayı: 4, 2002.

FUKUYAMA, Francis., “ABD’ye Karşı Geri Kalan Herkes”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt:4 Sayı: 4, 2002.

FUKUYAMA, Francis., “Tarihin Sonu mu?”, Mustafa Aydın, Ertan Özensel (ed), **Tarihin Sonu mu?**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003.

GARDELS, Nathan., “Küresel Isınmaya Karşı Niçin Önlem Almalıyız?”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt:4 Sayı: 4, 2002.

GERŞİL, Gülşen Sarı., “Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma Yaşamına Etkileri”, **DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2004.

GNESOTTO, Nicole., “EU, US: Visions of World, Visions of Other”, Gustav Lindstrom (ed.), **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq**, Institute for Security Strategies, Paris, 2003.

GORDON, Philip H., “September 11 and American Foreign Policy”, **CUSF Working Paper**, 2001, Erişim: 20 Mayıs 2005, <http://www.brookings.edu/views/op-ed/gordon/20011101.htm>

GÖRENER, Aylin Şeker., “The Doctrine of Pre-emption and the War in Iraq Under International Law”, **Perceptions**, Vol: 9, No: 2, June-August 2004.

JOHNSTON, Karin L., “Franco-German Relations: Leadership in a Changing World” **American Institute on Contemporary German Studies**, Issue Brief, 2004.

KALEAĞASI, Bahadır., “ABD’nin Dünyası ve Avrupa”, Erişim: 17 Kasım 2004, <http://www.abhaber.com/bahadirkale/bahadirkale0119.asp>

KIZILTAN, Alaattin., “Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti’nin Süper Güç Olabilirliği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004.

LARRABEE, F. Stephen., “American Perspectives on Turkey and Turkish-EU Relations” **AICGS Advisor**, September 2004, Erişim: 18 Kasım 2004, http://www.aicgs.org/c/larrabee_turkey.shtml

LIEBER Keri A. and LIEBER, Robert J., “The Bush National Security Strategy”, **U.S. Foreign Policy Agenda**, Vol: 7, No:3, December 2002.

LIEBER, Robert J., “The European Union and The United States: Therats, Interests and Values”, **ACES Working Paper**, 2004.

MACFARLANE, S. Neil., “The R in BRICs: is Russia an Emerging Power?”, **International Affairs**, Vol: 82, No:1, January 2006.

MIGDALOVITZ, Carol., “Turkey: Issues for US Policy”, **Report for Congress**, Congressional Research Service, Washington, 2002.

ORAN, Baskın., “1980’li Yıllarda Türk Dış Politikası-Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası** Cilt: II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001b.

ORAN, Baskın., “1990’lı Yıllar-Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Cilt: II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001c.

ORAN, Baskın., “1945-60 Dönemi Dış Politikası-Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (ed.)**Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002a.

ÖZEN, Çınar., “Global Siyasal Sistem ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **Doğu Batı**, Yıl: 6, Sayı: 24, 2003.

ÖZEN, Çınar., “AB Yolunda Yeniden yapılandırma Süreci”, **TİSK İşveren Dergisi**, Ocak 2006, Erişim: 17 Mart 2006, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1365&id=72

ÖZYURT, Cevat., “İnsan Haklarının Küreselleşmesi” **İnsan Hakları Araştırmaları**, Yıl: 2, Sayı: 2, Ocak-Mart 2004.

PAMİR, Necdet., “Bakü (Tiflis) Ceyhan: Uzun İnce Bir Yolun Öyküsü”, **Foreign Policy**, Temmuz-Ağustos 2005.

PEI, Minxin., “Tehlikeli İnkârlar”, **Foreign Policy Türkiye**, Mart-Nisan 2005.

PETERSON, John, “America as a European Power: The End Of Empire by Integration?”, **International Affairs**, Vol: 80, No: 4, 2004,

PRAGER, Rachel., “Turkish-American Relations: Historical Context and Current Issues”, **American Consortium on EU Studies Working Paper**, 2003.

REFİĞ, Halit., “Amerika’nın Kaderi İstanbul’a Bağlı”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2003.

ROBINS, Philip., “Confusion at Home, Confusion Abroad: Turkey Between Copenhag and Iraq”, **International Affairs**, Vol: 79, No:3, May 2003.

ROY, Arundhati., “Amerikan Civatasına İngiliz Anahtarı”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt:5 Sayı: 2, 2003.

SCHNABEL, Rockwell A., “US Views on Common Foreign and Security Policy”, **The Brown Journal of World Affairs**, Vol: 9, No: 2, Winter/Spring 2003.

SJURSEN, Helene., “On The Identity of NATO”, **International Affairs**, Vol: 80, No: 4, 2004.

SLOAN, Stanley R., “United States and European Defence”, **Institute for Security Studies Chaillot Paper 39**, 2000, s.23. Erişim: 22 Şubat 2006, <http://www.iss-eu.org/chaillot/chai39e.pdf>

SPERLİNG, James., “European Union Foreign Policy: Still an Oxymoron?”, Steven N. Hook(ed.), **Comperative Foreign Policy: Adaptation Strategies of The Great and Emerging Powers**, Prentice Hall Pearson Education Inc., Upper Saddle River New Jersey, 2002.

SÜLÜN, Dilara., “Uluslararası İşletmeler”, **İzmir Ticaret Odası Yayını**, 2005, Erişim: 30 Ağustos 2005, <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/B942DEAC-917E-4200-81F5-2D065174DF75/4345/CokulusluSirketler.pdf>

ŞAHİNÖZ, Ahmet., “Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü”, **Ziraat Müh. Odası Yayını**, Erişim: 30 Ağustos 2005, <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/ktts02/20.pdf>

TAĞRAF Hasan., “Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkileri”, **Cumhuriyet Üni. İİBF Dergisi**, Cilt: 3 Sayı: 2, 2002.

TAŞDEMİR, Fatma., “Taliban Bağlamında Bölgesel ve Küresel Güvenlik sorunları Üzerine Bir Değerlendirme”, Refet Yinanç, Hakan Taşdemir (ed.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2002.

TAŞPINAR, Ömer., “ABD’ye Güvensizliğin Anatomisi”, **Foreign Policy**, Temmuz-Ağustos 2005.

TELLIS, Ashley J., “Büyük Satranç Tahtası”, **Foreign Policy Türkiye**, Mart-Nisan 2005.

TÖZÜM, Haluk., “Küreselleşme: Gerçek mi? Seçenek mi?”, **Doğu Batı**, Yıl: 5, Sayı: 18, 2002.

TURHAN, Ali., “Dünya Ticaret Örgütü-GATT”, **DPT Yayını**, Ankara, 1997, Erişim: 28 Ağustos 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.html>

UZGEL, İlhan., “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Cilt II.**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

UZGEL, İlhan., “ABD Hegemonyasının Yeniden İnşası, Ortadoğu ve NATO”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 243, Bahar 2004.

ÜLGER, İrfan Kaya., “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Arka Planı, Oluşumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları”, Refet Yinanç, Hakan Taşdemir (ed.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2002.

VARDAR, Deniz, “Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri”, Faruk Sönmezoglu (editör), **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

WIARDA, Howard J., WYLIE, Lana L., “New Challenges in U.S. Foreign Policy”, Steven N. Hook(ed.), **Comperative Foreign Policy: Adaptation Strategies of The Great and Emerging Powers**, Prentice Hall Pearson Education Inc., Upper Saddle River New Jersey, 2002.

WOLF, Martin., “Çin Neden Bu Kadar Yavaş Büyüyor?”, **Foreign Policy Türkiye**, Mart-Nisan 2005.

YILDIZ, Yavuz Gökalp., “Bush Doktrini ve Irak Üzerine Savaş”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt:4 Sayı: 4, 2002.

Tezler

ARICAN, Merve İrem., “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Ekseninde Avrupa Birliği-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ SBE, İzmir, 2003.

CANDAN, Esin., “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Karşısında Türkiye’nin Tarım Politikaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ SBE, İzmir, 2003.

GENÇALP, Ebru, “Avrupa Birliği’nin Güvenlik Politikalarında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Yeri ve NATO ile İlişkiler”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üni. Sos. Bil Ens., İzmir, 2004.

ULUĞ, Burçin., “Hegemonik İstikrar Teorisi Çerçevesinde AGSP ve Transatlantik İlişkilerin Geleceği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üni. Sos. Bil. Enstitüsü, İzmir, 2003.

UYSAL, Doğan., “Globalleşme Süreci İçinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörlerin Ampirik Analizi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), DEÜ SBE, İzmir, 1998, s. 5-6.

Sempozyum ve Kongre Bildirileri

BAĞCI, Hüseyin., “Büyük Karar: Türkiye-AB ve ABD İlişkilerinde Dönüm Noktası”, **Türkiye-AB-ABD İlişkileri ve STÖ’ler Konferansı Konuşma Metni**, İstanbul, 2004, Erişim: 21 Kasım 2005, http://www.amcham.org.tr/html/Etkinlikler_detay/041214_tr_ab_abd.htm

BLUMENWITZ, Dieter., “Küreselleşmenin Hukuki Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik-Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

ÇAĞAPTAY, Soner., “Türkiye-AB-ABD İlişkileri”, **Türkiye-AB-ABD İlişkileri Paneli Konuşma Metni**, Politika Merkezi Derneği, Ankara, Kasım 2005, Erişim: 15 Şubat 2006, http://www.politikamerkezi.org.tr/images/stories/sonercagaptay_112005.doc

ERHAN, Çağrı., “Çok Taraflı İşbirliğine Dayalı Geçiş Sürecinde Tehdit Algılamaları ve Uluslararası Mukabele Yöntemleri”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik-Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

HARISS, John., “Küreselleşmenin Sosyal boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik-Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

KARLUK, Rıdvan., TONUS, Özgür., “Avrupa Birliği’nin Genişleme Perspektifinde Türkiye’nin Yeri”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi**, İzmir, Mayıs 2004.

KONGAR, Emre., “GOP Neyi Amaçlıyor, Neyi Gerçekleştirebilir?”, **Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi Sempozyumu**, Kasım 2004, İstanbul, Erişim: 15 Mart 2005, http://www.kongar.org/makaleler/gop_neyi_amacliyor.php

VOGLER, John., “Küreselleşmenin Çevresel Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik-Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

Elektronik Belgeler ve Metinler

16-17 Aralık 2004 Tarihlerinde Brüksel’de Gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısının Sonuç Bildirgesinin Türkçe Gayriresmi Tercümesi, Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004, Erişim: 11 Ocak 2005, <http://www.dtm.gov.tr>

A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, Washington, 1996, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/spp/military/docops/notional/1996stra.html>

A National Security Strategy for A New Century, May 1997, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/man/docs/strategy97.htm>

A National Security Strategy for A New Century, October 1998, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/man/docs/nssr-98.pdf>

A National Security Strategy for A New Century, December 1999, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/man/docs/nssr-1299.pdf>

A Secure Europe in a Better World-European Security Strategy, Brussels, December 2003, Erişim: 21 Kasım 2004, <http://ue.eu.int/vedocs/cmsUpload/78367.pdf>

Amsterdam Anlaşması, Erişim: 9 Nisan 2003,
<http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>

Maastricht Anlaşması, Erişim: 9 Nisan 2003,
<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>

Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation, Madrid, 1997
Erişim: 10 Şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm>

Müzakere Çerçeve Belgesi, (Çev: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği), Lüksemburg,
2005, Erişim: 6 Ekim 2005, <http://www.abgs.gov.tr>

National Security Strategy of the United States 1991, Erişim: 28 Ocak 2005
<http://www.fas.org/man/docs/918015-nss.htm>

Nice Anlaşması, Erişim: 9 Nisan 2003, <http://www.eurotreaties.com/nicetreaty.pdf>

Petersberg Declaration, Erişim: 5 Nisan 2004, <http://www.weu.int>

Prague Summit Declaration, Prag, 2002, Erişim: 10 Şubat 2005,
<http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>

Presidecy Conclusions, Helsinki European Council, 10-11 December 1999, Erişim:
11 Şubat 2004,
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm

Presidecy Conclusions, Nice European Council Meeting, 7-9 December 2000,
Erişim: 11 Şubat 2004,
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00400-r1.%20ann.en0.htm

Presidency Conclusions, Copenhagen European Council, 12-13 December 2002,
Erişim: 11 Aralık 2003,
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf

The London Declaration, July 1990, Erişim: 10 şubat 2005,
<http://www.nato.int/docu/basicxt/b900706a.htm>

The Alliance's Strategic Concept Agreed by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council, Roma, 1991, Erişim: 10 şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/basicxt/b911108a.htm>

The National Security Strategy of The United States of America, Washington, September 2002, Erişim: 20 Ocak 2005, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html>

Treaty Of Amsterdam Finalact, Erişim: 9 Nisan 2003,
<http://www.eurotreaties.com/amsterdamfinalact.pdf>

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzeli Raporu, Brüksel, 2004, (Çev: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği), Erişim: 7 Kasım 2004,
<http://www.abgs.gov.tr>

Gazete ve İnternet Haber Kaynakları

American Enterprise Institute'dan İlginç İddia: Fransa ve Almanya Türkiye'ye 'Irak Savaşına Destek Verirseniz AB'yi Unutun' dedi, AB Haber, 22.04.2003, Erişim: 23.04.2003, <http://www.abhaber.com/haberAyrinti.php?id=106>

BOP'a Açık Destek, Radikal, 14 Mart 2006.

ESLEN, Nejat., "Süper Gücün Gücünde Zaaf Var", **Radikal**, 3 şubat 2006.

ESLEN, Nejat., "Asıl Sorun Küresel Enerji Dengeleri", **Radikal**, 10 Mart 2006.

RIEFF, David., “Küreselleşmenin ‘Durdurulduğu’ An”, The New York Times, 20 Mart 2006, aktaran **Radikal**, 30 Mart 2005.

KUBOSOVA, Lucia., **NATO Considers Closer Military Ties With Other Countries**, EU Observer, 03.04.2006, Erişim: 03.04.2006, <http://euobserver.com/?aid=21293&rk=1>

KUPCHAN, Charles., “The Atlantic Alliance Lies in the Rubble” **Financial Times**, 10 April 2003.

NATO’da Yeni Ortaklık Arayışları, AB Haber, 08.02.2006, Erişim: 08.02.2006, http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=9977

Röportajlar

Butros BUTROS-GALI ile Röportaj, “Amerikan Tek Yanlılığı Ulusal Demokrasiyi Baltalar”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt:4 Sayı: 4, 2002.

Soli Özel ile Röportaj, “Türkiye Janus Gibi Olmalı”, **Turkishtime**, 15 Kasım-15 Aralık 2002, Sayı 10, Erişim: 21 Kasım 2005, http://www.turkishtime.org/kasim/25_3_tr.htm